

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

“ 494 NUMARALI TAHRİR DEFTERİNE GÖRE RUMELİ
BÖLGESİNDE NÜFUS VE YERLEŞME”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HURİYE EMEN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. TUFAN GÜNDÜZ

ANKARA 2010

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Kızılağaç, Cısr-i Ergene ve Keşan kazalarının XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus ve iskan özellikleri defterin sunduğu imkanlara bağlı olarak kısmen ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, kazalarda yer alan şehir ve kır vergi nüfusunun ortalama miktarı, vergi mükellefi olup olmamaları, dini özellikleri, yerleşim mahalleri defter esas alınarak değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Yerleşim yerlerinin iskân biçimi, buralarda meskûn vergi nüfusunun toprak tasarruf şekli, üretim faaliyetlerinin çerçevesi incelenmiştir.

Osmanlı tarihi araştırmaları açısından nüfus ve yerleşim özelliklerini içeren en önemli kaynaklardan birisi tahrir defterleridir. Bu defterlerde devletin üretim ve nüfus gücü kısmen görülebilmektedir. Ancak söz konusu defterlerde kayıtlı olan nüfus mevcut nüfusun tamamı olmayıp vergi yükümlüsü ya da vergiden muaf olan kesimi ifade eder. O nedenle 494 numaralı defterin temel kaynak olarak istifade edildiği bu çalışmada 'vergi nüfusu' tabiri kullanılmıştır.

Çalışma esnasında karşılaşılan en önemli problem, kazalarda bulunan köylerin bazılarının farklı dirlik sahipleri ya da kurumlara tahsis edilmiş olması nedeniyle söz konusu yerleşim yerlerine ait varidatın bütün olarak görülebilmesi hususu olmuştur. O nedenle bu tür köylerin her bir hissesi tablolarda verilmiş, ancak değerlendirme esnasında tek bir yerleşim şeklinde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması safhasında her türlü desteğini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Tufan Gündüz'e şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
KISALTMALAR CETVELİ	V
GİRİŞ	VI
1-COĞRAFİ SAHA OLARAK RUMELİ	VI
2-RUMELİ'DE FETİH HAREKETLERİ	VII
3-KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR	XIII
I. BÖLÜM	
YERLEŞME	1
A-KAZA MERKEZLERİ	2
1-EDİRNE ŞEHİRİ	2
a. Mahalleler.....	2
b. Dini ve Sosyal Yapılar	6
2-DİMETOKA ŞEHİRİ	9
3-FERECİK ŞEHİRİ	11
4-İPSALA ŞEHİRİ	11
5-KIZILAĞAÇ ŞEHİRİ	12
B- KIR İSKÂN MERKEZLERİNDEKİ YERLEŞMELER.....	12
1- Edirne	15
2- Dimetoka	17
3- Kızılağaç	19
4- Ferecik.....	20
5- İpsala	20
6- Keşan	21
7- Cısr- i Ergene.....	21
C. MEZRALAR	26
D. ÇİFTLİKLER.....	28
II. BÖLÜM	
NÜFUS	31
A. MÜSLÜMANLAR.....	31
1. KAZA MERKEZLERİ.....	31
a- Edirne.....	31
b- Dimetoka	39
c- Ferecik	41
d- Kızılağaç	42
e- İpsala	43
2. KIR NÜFUSU	44
a- Edirne.....	44
b- Dimetoka.....	49
c- Kızılağaç	55
d- İpsala	57

e- Cisr-i Ergene	58
f- Ferecik	59
g- Keşan.....	61
B-GAYRİ MÜSLİMLER.....	62
1. KAZA MERKEZLERİ.....	62
2. KIR İSKÂN MERKEZLERİ	65
a- Edirne.....	65
b-Dimetoka.....	65
c-Ferecik	66
d- Kızılağaç	67
e- Cisr-i Ergene	67
f- Keşan.....	68
g- İpsala	68
C. NÜFUSUN GENEL YAPISI	68
a-Şehir Merkezleri	69
b- Kır Nüfusu	69
D. NÜFUSUN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ	71
1- ŞEHİR MERKEZLERİ.....	71
A- EDİRNE.....	71
a- Ticaret	71
b- Sanayi	72
c- Hizmet Sektörü.....	72
B-DİMETOKA	72
a- Ticaret ve Sanayi	73
b- Hizmet Sektörü ve Tarım	73
C- İPSALA	73
D- KIZILAĞAÇ	73
E- FERECİK.....	74
2- KIR EKONOMİSİ	74
A-EDİRNE.....	74
a- Tarım.....	74
b- Hayvancılık	75
c- Hizmet Sektörü.....	76
B-DİMETOKA	76
a- Tarım.....	76
b- Hayvancılık	77
c- Hizmet Sektörü.....	77
C-FERECİK	77
a- Tarım.....	77
b- Hayvancılık	78
c- Hizmet Sektörü.....	78
d- Ticaret ve Sanayi	79
D-İPSALA	79
a- Tarım.....	79
b- Hayvancılık ve Hizmet Sektörü	79
E-KIZILAĞAÇ	80
a- Tarım.....	80

b- Hayvancılık	80
c- Sanayi ve Hizmet Sektörü	80
<i>F- CİSR-İ ERGENE</i>	80
a- Tarım.....	81
<i>b- Hayvancılık ve Hizmet Sektörü</i>	81
<i>G- KEŞAN</i>	82
a- Tarım.....	82
b- Hayvancılık ve Hizmet Sektörü	82
<i>H- NÜFUS HAREKETLERİ</i>	83
a- Şehir Merkezleri	83
b- Köyler.....	85
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	94
ÖZET	97
ABSTRACT	99
TABLolar	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e: Adı Geçen Eser

a.g.m: Adı Geçen Makale

BDAGM: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C: Cilt

Ç: Çiftlik

Çev: Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed: Editör

Haz: Hazırlayan

İÜİFM: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

İA: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

M: Mahalle

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Mez: Mezra

od: Oda

S: Sayı

s: Sayfa

TD: Tahrir Defteri

TM: Türkiyat Mecmuası

TTK: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

1-COĞRAFİ SAHA OLARAK RUMELİ

Osmanlılar Balkan coğrafyasında fethettikleri sahaya Rumeli adını vermişlerdir. İslam dünyası Bizanslıları Rum, Doğu Roma ülkesini Biladü'l-Rum ya da Memleketü'l-Rum diye tanıyordu. Anadolu'nun Türk-İslam hâkimiyetine girmesinden sonra Rum ismi evvelce Bizans idaresinde bulunan Anadolu topraklarını ifade eden coğrafi kavram haline geldi.¹ Osmanlılar Rumeli adını Anadoluya karşı denizin öteki tarafında Bizanslılardan aldıkları topraklar için kullanmaya başladılar. Ancak Rum ismi Anadolu'da Selçuklular'ın hâkim olduğu topraklar için de kullanılmaya devam etti.²

Tarihin eski devirlerinden beri Akdeniz ülkelerini ve Avrupayı Asyaya bağlayan kara yolları bakımından Rumeli toprakları önemli bir köprü vazifesi görmüştür. İstanbul tarafından gelen yollar dağlık olan Balkan yarımadası içersinde geçiş imkânı veren Meriç vadisine çıkmaktadır. Vadi, geniş bir oluk halinde Balkan dağları ile Rodop dağları arasından uzanır. Buradan Sofya havzasına, oradan da Niş suyu vadisi vasıtasıyla Tuna ırmağı vadisine ulaşılır.³ Batıdan başlayarak doğuya doğru uzanan Tuna ovası doğuda Dobruca ile Deliorman ovalarıyla birleşir.⁴

Rodop ile Balkan dağları arasında Kuzey Trakya ovasınının bel kemiğini bu dağlardan aldığı pek çok çay ve dere ile sularını zenginleştirmiş olan Meriç nehri teşkil eder. Nehir, kuzey ve doğu Trakya ovalarını sulayarak Ege Denizine iner. İlbaharda karların erimesiyle birlikte yatağından taşan nehir, ovanın alçak bölgelerini kaplar. Yaz aylarında ise Filibe ve Pazarcık ovalarındaki pirinç ve meyve-sebze bahçelerinin sulanmasına yetecek kadar su bırakarak doğal yatağına çekilir.⁵

¹ **370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530)**, C. 1, BDAGM, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 2001.

² Halil İncalcık, "Rumeli", **İA**, MEB, C. IX, s. 766.

³ Besim Darkot, "Edirne, Coğrafi Giriş", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı**, TTK Yayınları, Ankara 1965, s. 3-4

⁴ Ali Kemal Balkanlı, **Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler**, Elhan Kitabevi, Ankara 1986, s. 12.

⁵ Balkanlı, **a. g. e.**, s. 14.

2-RUMELİ'DE FETİH HAREKETLERİ

Osmanlı devletinin küçük bir beylikten büyük bir devlete doğru gelişmesinde Çanakkale Boğazı'na ulaşması ve Trakya'ya geçiş yolunu açması önemli bir adım olarak görülür. Çünkü XIV. Yüzyılın ortalarına doğru Karesi Beyliği, Anadolu'nun kuzey-batı ucunu ve dolayısıyla Rumeli yolunu hâkimiyetinde bulunduruyordu.⁶ 1345 yılında Karesi beyliğinde meydana gelen siyasi çekişme sayesinde⁷ Orhan Bey bu beyliğin hâkim olduğu sahaları yani Çanakkale ve çevresini savaşmadan ele geçirdi.⁸

Karesi Beyliği'nin ele geçirilmesinden sonra burası Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa'ya tımar olarak verildi.⁹ Karesi Beyliği'nin yıkılmasından sonra Osmanlıların hizmetine giren Evranus Beğ, Hacı İlbeği, Gazi Fazıl ve Yakup Ece gibi komutanlar Rumeli'nin fethinde etkin roller oynadılar.

Orhan Bey 1346 yılında Bizans tahtında hak iddia eden İonannis Kantakuzenos'la işbirliğine girerek bu devletin içişlerine karışma ve Rumeli'deki kargaşaya dâhil olma fırsatı buldu. Süleyman Paşa, Kantakuzenos'a yardım için Edirne'ye gittiğinde Gelibolu Kıstağı'nın doğu kıyısındaki Çimpe'ye yerleşti.¹⁰

Çimpe Kalesi'nin alınmasından sonra Süleyman Paşa ile birlikte hareket eden Hacı İlbeği, Evranus Beğ, Gazi Fazıl ve Yakup Ece'nin komutasındaki Osmanlı birlikleri kısa sürede Gelibolu yarımadasını ele geçirerek Rumeli'nin fethi için önemli bir köprübaşı elde etmişlerdi.¹¹ Böylece Osmanlılar Avrupa toprağına yerleşmeye başladılar.¹² Osmanlıların Gelibolu'da yerleşmeye başlaması kuvvetlenmesinde büyük bir etken oldu. Çünkü boş ve zengin topraklar bulup yerleşmek amacıyla, birçok göçebe unsur, fakir köylü, Rumeli'nin zengin topraklarına sahip olmak isteyen sipahiler, Anadolu'nun

⁶ Metin Kunt, *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti (1300-1600)*, Cem Yayınevi, C. 2, İstanbul 2000, s. 41.

⁷ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 15.

⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 1, Ankara 1999, s. 85.

⁹ Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, Çev. H. Nihal Atsız, MEB, Ankara 1992, s. 44.

¹⁰ İnalçık, *a. g. e.*, s. 15.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, C. 1, Ankara 1989, s. 156.

¹² İnalçık, *a. g. e.*, s. 16.

muhtelif yerlerinden Trakya'ya ve Makedonya'ya gelmişlerdir.¹³

Süleyman Paşa faaliyet sahasını kuzeye doğru genişletip Gelibolu yarımadasının en dar yeri olan Eksamili'yi aşip bu suretle ilk kez Doğu Trakya'ya geçti. Malkara, Keşan, Çorlu'yu alarak İstanbul ve Edirne yolunu kesti.¹⁴ Süleyman Paşa'nın ölümünden hemen önce fethettiği diğer şehirler Ferecik¹⁵ ve İpsala'dır. İpsala Gelibolu ile Malkara'ya üç günlük uzaklıktadır. O zamanlar Rum denizi denilen Ege denizine yakındır. Geniş bir ova üzerine kurulmuştur.¹⁶

Rumeli'nin fetihleri 1. Murat zamanında da aynı hızla devam etti.¹⁷ 1. Murat Rumeli'de ilk olarak Edirne'nin fethi için faaliyetlere başladı. Hacı İlbeyi Dedeagaç kasabası ve limanı ile Dimetoka'yı fethetti. Hacı İlbeyi Meriç kenarındaki Burgaz (Lüleburgaz) kalesini fethedip içersine yerleşince tam o sırada Osmanlı kuvvetlerine baskın yapmak için kaleden dışarı çıkmış olan Dimetoka tekfuru, Hacı İlbeyi'nin taarruzuna uğradı. Boş olan Dimetoka kalesi böylece kolayca ele geçirildi.¹⁸ Hacı İlbeyi'nin bu faaliyetleri sırasında Gazi Evranus Bey Keşan'ı almıştı.¹⁹

Osmanlılar Kantakuzen'e yardıma gittikleri zamanlarda Edirne'nin stratejik önemini anlamışlardı.²⁰ Edirne, Tunca çayının Meriç'e kavuşmadan evvel çizdiği yarım daire şekilli bir yayın içersinde kurulmuştur. Bu yay şeklindeki saha, geniş bir hendek gibi şehri kuzeyden, batıdan ve güneyden kuşatır. Böylece Edirne'nin savunmasını kolaylaştırır. Eski devirlerden beri önemli faaliyetlere sahne olmuş Meriç doğal yolunun Trakya havzasına açıldığı yerde her biri ayrı bir yol ile takip edilen diğer iki vadinin Meriç'e kavuştuğu yerde, yerleşmeye ve savunmaya elverişli bir sahada kurulmuştur. Bu özelliklerinde dolayı Edirne, asırlar boyunca hem önemli bir durak yeri, hem de savunma mevzii hizmeti görmüş, aynı zamanda bir yol ve kale şehri

¹³ M. Fuad Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 125.

¹⁴ H. İncılık, "Rumeli", **DİA**, C. 35, s. 232.

¹⁵ Nejdettin Öztür, **Ferecik'in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair**, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 140-141.

¹⁶ Hoca Sadettin Efendi, a. g. e, s. 94.

¹⁷ H. İncılık, "Edirne'nin Fethi" **Edirne**..., s. 145.

¹⁸ Hoca Sadettin Efendi, a. g. e, s. 115; Âşık Paşazade, a. g. e, s. 50.

¹⁹ İncılık, "a. g. m", s. 148.

²⁰ Uzunçarşılı, a. g. e, s. 162.

olmuştur.²¹

Osmanlıların Trakya'daki en önemli hamlesi Edirne'nin fethidir. Şehir, Şehzade Murat ve lalası Şahin tarafından 1361'de fethedilmiştir.²² Edirne'nin fethinden sonra şehir bakımlı olmadığı için 1. Murat Dimetoka'ya geçerek bir süre burada kaldı.²³

1367 yılında Osmanlı kuvvetleri Bulgar krallığından güney kısımda bulunan Kızılağaç'ı, kuzeyde Yanbolu ile Sofya'nın güneyindeki Samakov'u aldı. Bir yıl sonra Aydos'tan başlayarak Karınabad, Sözepli, Hayrabolu, Pınarhisar, Vize ile daha evvel fethedilip elden çıkmış olan Kırkklise yeniden ele geçirilerek Doğu Trakya'nın fethi tamamlandı.²⁴

1371 yılında Sırsındığı'nda haçlı ittifakına karşı kazanılan zaferle birlikte Osmanlı'lar Rumeli'de süratle ilerlemeye başladılar.²⁵ Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetih ve yerleşmeleri zorla değil uzlaştırıcı, barışçı siyaset sayesinde gerçekleşti. Bunda İslami şer'i hukukun gayri müslim unsurlara karşı tatbikine büyük itina gösterilmesi önemli bir rol oynadı. Bu hukuka dayalı adalet prensibinin ön plana çıkarılması, uygulamadaki hassasiyet, ağır siyasi ve dini baskılar altındaki yerli unsurların bağlılığını temin etmiştir.²⁶

Balkanlar'ın kuzeyinde faaliyette bulunan Osmanlılar Sofya hariç civar bölgeleri işgale başlamışlardı. 1372 yılında ikinci Çirmen veya Meriç muharebesiyle Batı Trakya ve Makedonya'daki Sırp Devleti kuvvetlerini dağıtmış olan Osmanlılara Makedonya ticaret yolları açılmıştır. Bu muharebe sonunda Osmanlı kuvvetleri ikinci kez elde ettikleri Gümölcine'den başka Borla, İskeçe, Marolye, Kavala, Drama, Zihne ile Makedonya Sırp krallığının önemli şehirlerinden olan Serez ve Karaferye alındı.²⁷ Serez ile civarına Saruhan'dan aşiretler getirilip yerleştirildi.²⁸

1373 yılında Vize Sancak beyinin verdiği habere göre İstanbul tekfurunu

²¹ Besim Darkot, "Edirne, Coğrafi Giriş", **Edirne...**, s. 3-4.

²² H. İncalık, "Orhan", **DİA**, C. XXIII, s. 382.

²³ Hoca Sadettin Efendi, **a. g. e.**, s. 117.

²⁴ Feridun Emecen, "Kuruluşun Küçük Kaynarca", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, İstanbul 1999, s. 15

²⁵ Uzunçarşılı, **a. g. e.**, s. 166-168.

²⁶ Emecen, "a. g. m", s. 13.

²⁷ İncalık, "a. g. m", s. 233.

²⁸ Âşık Paşazade, **a. g. e.**, s. 57.

Vize ve çevresini yağmalatmıştı. Bunun üzerine Sultan Murat Gelibolu'yu geçince kuvvetlerini Malkarada topladı. Kendisi Çatalca tarafına hareket ederek İnceğiz, Çatalburgaz ve Polonya kalesini aldı.²⁹

Osmanlıların balkanlarda iyice yerleşmeleri 1389 yılında birleşik Sırp ve Bosna ordularına karşı kazanmış olduğu Kosova Savaşıyla meydana gelmiştir.³⁰ Bu savaştan sonra Balkanlar'da Osmanlı ilerleyişine direniş iyice azaldı.³¹

Yıldırım Bayezit'in döneminde de Osmanlılar Balkanlar'da faaliyetlerini sürdürdüler. Yıldırım Bayezit Bugaristan kiralığını ortadan kaldırarak Aşağı Tuna bölgesinin Macaristan'a karşı savunmasını bizzat kendisi üstleniyordu. Osmanlılarla Macarlar arasında Aşağı Tuna'nın denetimi için verilen savaşın doruk noktası 1396 yılında Niğboluda noktalanın haçlı seferi oldu. Niğbolu zaferi Osmanlıların yalnızca Balkanlar'da değil İslam dünyasındaki saygınlığını da büyük ölçüde yüceltti.³²

Ankara savaşında Yıldırım Bayezit Timura yenilmesiyle meydana gelen istikrarsızlık ortamında Edirne siyasi çekişmelere sahne oldu. Yıldırım Bayezit'in oğulları sırasıyla Edirne'de hükümdarlıklarını ilan ettiler. Fetret dönemindeki siyasi buhran Çelebi Mehmet'in dağılan siyasi birliği sağlamasıyla giderilmiştir.³³

Çelebi Mehmet'in kısa fakat hayati önem taşıyan hükümdarlığından sonra Osmanlıların toparlanması, oğlu II. Murat'ın toprakların bütünlüğünü sağlama ve korumaya yönelik faaliyetleri ile ciddi bir merhale kazanmıştır. Rumelide karışıklık döneminden istifade eden haçlılar kaybettikleri bazı yerleri geri almışlardı. 1430 yılında Selanik'in alınmasıyla Rumeli'de gaza siyasetine hız verildi.³⁴

Belgrat kuşatmasında alınan mağlubiyetle Osmanlıların Balkanlar'daki durumu sarsıldı. II. Murat Balkanlarda uzlaşmacı bir siyaset takip etmeye başladı. Tahtını oğlu Sultan Mehmet'e bıraktıysa da 1444'te Varna savaşı

²⁹ Hoca Sadettin Efendi, **a. g. e.**, s. 140.

³⁰ İncalçık, **Osmanlı İmparatorluğu...**, s. 21.

³¹ Kunt, **a. g. e.**, s. 53.

³² İncalçık, **a. g. e.**, s. 22.

³³ Uzunçarşılı, **a. g. e.**, s. 326-345.

³⁴ Emecen, **a. g. e.**, s. 20-21.

Osmanlılar'ın Balkanlar'daki kaderini tayin eden önemli bir dönüm noktası oldu. 1448 yılında kazanılan II. Kosova savaşıyla Osmanlılar'ın Balkanlar'daki konumunu iyice pekiştirmiş, Avrupa'yı büyük bir ümitsizliğe düşürmüştü.³⁵

Osmanlı taşra teşkilatı büyükten küçüğe eyalet, sancak, kaza ve nahiye gibi idari birimlere ayrılmıştır. Eyalet, sancakların birleşmesinden meydana gelen ve beylerbeyi tarafından yönetilen en büyük idari birimdir. Sancak, Osmanlılar'da temel birimdir. Tahrir defterleri sancak esas alınarak tanzim edilmiştir.³⁶

Osmanlıların Balkanlar'daki fetihleri sonucu hâkim olduğu sahanın genişlemesiyle birlikte sancaklarının sayısı artmıştır. Bunun üzerine sancakların birleşmesinden ilk beylerbeylik meydana getirilmiştir.³⁷ Rumeli Beylerbeyliği 1. Murat zamanında teşkil edilmiştir. Beylerbeyliğin başına önce Lala Şahin Paşa sonra Timurtaş Paşa getirilmiştir.³⁸ Beylerbeylik 26 sancaktan oluşmaktadır. Bunlardan birisi Paşa Sancağı'dır. Paşa Sancağı Sağ Kol, Orta Kol ve Sol Kol olmak üzere kendi içersinde üç kısımdan oluşur. Sağ Kol Kazaları Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan, Kızılağaç, Zağra-i Eski Hisar, Filibe, Tatarbazarı, Samakov-ı İvlayçov, Üsküb, Kalkandelen, Kırçova, Manastır, Pirpele ve Uzunköprü (Cisr-i Ergene) kazalarından oluşur. Orta Kol Sofya, Şehirköy, Berkofça ve Samakov kazalarından oluşur. Sol Kol ise Gümilcine, Yenice-i Karasu, Dırma, Zihne, Nevrekop, Timurhisarı, Siroz, Selanik, Sidrekapısı, Avrathisarı, Yenice-i Vardar, Karaferye, Serfice, İştib, Kesterye, Bihlişte ve Görice kazalarından meydana gelmiştir.³⁹

494 numaralı tahrir defterinde sağ kol kazalarından Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan, Kızılağaç ve Cisr-i Ergene'nin sayımı yer almaktadır. Bunlardan Edirne, Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısı üzerinde,

³⁵ İncalcık, "Murad II", *İA*, C. VIII, s. 598-6001.

³⁶ **370 Numaralı**s. 4.

³⁷ İncalcık, "Eyalet", *DİA*, C. 11, s. 549.

³⁸ M. Tayyib Gökbilgin, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 2007, s. 6.

³⁹ **370 Numaralı**s. 4.

Tunca çayı ile Arda nehrinin Meriç'e ulaştığı yerin yakınında bulunmaktadır.⁴⁰ Şehrin kuzeyinde Kızılağaç, kuzeydoğusunda Kırkkilise, doğusunda Pınarhisar ve Babaeski, güneydoğusunda Hayrabolu, güneyinde Dimetoka kazası yer almaktadır.

Dimetoka kazası kuzeyinde Edirne, doğusunda Cısr-i Ergene (Uzun Köprü), güneydoğusunda Keşan, güneyinde İpsala ve Ferecik kazaları ile çevrelenmiş konumdadır. Kazanın bir kısmı plato, diğer kısmı Kızıldeli Deresi'nin Meriç nehrine karıştığı yerdeki düzlükler üzerinde kurulmuştur. Dimetoka Kalesi şehrin yüksek kısmındadır. Şehrin korunaklı olan bu kısmında fetihten sonra Osmanlılar tarafından büyük bir saray yapılmıştır.⁴¹

Ferecik, sağ kol kazalarının Ege Denizi'ne kıyısı olan en güneydeki yerleşim yeridir. Doğusunda İpsala ve Keşan, kuzeydoğusunda Hayrabolu, kuzeyinde Dimetoka kazası yer almaktadır. Meriç nehri, İpsala ile Ferecik'i ikiye bölerek Ege Denizine Ferecik'ten dökülür. Şehir, Meriç'e bakan bir tepe üzerinde kurulmuştur.⁴²

İpsala, doğusunda Keşan batısında Ferecik, kuzeydoğusunda Hayrabolu, kuzeyinde Dimetoka ile sınır komşusudur. Meriç nehrinin doğusunda yer alır. Ege Denizine kıyısı bulunmaktadır.

Keşan, Marmara Denizi'nin kuzeybatısında yer alır. Batısında İpsala, kuzeyinde Hayrabolu, doğusunda Çorlu kazasıyla sınır komşusudur.

Kızılağaç, Marmara'nın Karadeniz kıyısıyla Tunca çayı arasında yer almaktadır. Tunca, kaza sınırları içersinden geçer. Kazanın güneyinde Edirne, güneydoğusunda Pınarhisar, kuzeybatısında Zağra-i Eskihisar kazaları yer almaktadır.⁴³

Cısr-i Ergene, "Ergene Köprüsü" anlamına gelmektedir. Ergene nehrinin sık sık taşması ve bölgede geniş bataklıkların meydana gelmesi seferler esnasında Osmanlı ordusunun geçişini zorlaştırmaktadır. Bunun üzerine 2. Murat tarafından kazaya büyük bir köprü yaptırılmıştır. Köprünün inşaatına başlanmasıyla birlikte köprünün iki ucunda da yerleşmeler meydana

⁴⁰ Gökbilgin, "Edirne", **DİA**, C. 10, s. 425.

⁴¹ Machiel Kiel, "Dimetoka", **DİA**, C. 9, s. 305.

⁴² M. Kiel, "Ferecik", **DİA**, C.

⁴³ Kazaların yerleşim durumu hakkında bkz, Harita, **370 Numaralı Muhasebe-i.....**, s. 163.

gelmiştir. Cisir-i Ergene, ileriki yüzyıllarda Uzunköprü olarak zikredilmeye başlanmıştır.

3-KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR

TAHRİR DEFTERİ

Araştırmanın temel kaynağını teşkil eden 494 numaralı mufassal tahrir defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır. 978/1570-1571 tarihli olan defter II. Selim döneminde yapılmış bir tahrire ait olup 803 sayfadan oluşmaktadır. Defterde sayımı bulunan kazalar Edirne, Dimetoka, Cisir-i Ergene, Ferecik, İpsala, Keşan, Kızılağaç, Zağra-yı Eskihisar, Felibe ve Tatar Pazarı'dır. Defterin ilk beş sayfası boştur. Altıncı sayfada defterde kayıtlı olan kazaların isimleri ile bunlara ait vergi nüfusları Müslüman ve gayrimüslim şeklinde tasnif edilerek yekûn halinde yazılmıştır. Defterin yedinci sayfasında Edirne şehir merkezi ile köylerine ait tımar sahiplerinin toplam varidatı yer almaktadır. Burada şehirde bulunan mahalleler ile buralarda yer alan dini ve sosyal müesseselerin toplamı verilmiştir. Aynı sayfada hizmet sektöründe görev yapanlar ile a'ma, fakirü'l-hal, pir-i fani, mariz, der-kira, der- vakıf gibi istilahların toplam miktarı yer almaktadır. Sayfanın en alt kısmında Edirne'nin köylerinde toprak tasarruf etmekte olan tımar ve zeamet sahipleri ile kale görevlilerinin toplam miktarı bulunmaktadır. Sekizinci sayfada Edirne kazasına bağlı köylerin listesi kayıtlıdır.

Defterin on birinci ile yüz elli beşinci sayfalarında Edirne, yüz elli altıncı ile iki yüz kırk altıncı sayfalarında Dimetoka, iki yüz elli ikinci ile iki yüz yetmiş dördüncü sayfaları arasında Cisir-i Ergene, iki yüz yetmiş altı ile üç yüz yirmi üçüncü sayfaları arasında Ferecik, üç yüz yirmi dördüncü ile üç yüz elli dokuzuncu sayfaları arasında İpsala, üç yüz altmış dördüncü ile üç yüz sekseninci sayfaları arasında Keşan, üç yüz seksen ikinci ile dört yüz on dördüncü sayfaları arasında Kızılağaç kazasının sayımı yer almaktadır.

İNCELEME ve ARAŞTIRMA ESERLERİ

Bu çalışmada istifade edilen araştırma eserlerinin başında "Edirne, Edirnenin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı" gelmektedir. Eser Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in başkanlığını yaptığı, Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof Dr. M.

Tayyib Gökbiçin ve Tahsin Öz'ün oluşturduğu komisyon tarafından hazırlanmıştır. Edirne ile ilgili çeşitli araştırmaları bir araya getiren kitap iki kısımdan oluşmaktadır. Kitabın birinci kısmında Edirne tarihiyle alakalı çeşitli makaleler yer almaktadır. Bu makalelerde Edirne'nin fethi ile şehrin imar ve iskanında emeği geçen şahıslarla ilgili bilgi edinmek mümkün olmuştur. Eserin ikinci kısmı şehrin medeniyet unsurlarıyla alakalı olup dini ve sosyal yapıların tarihçesi, mimari özellikleri ifade edilmiştir.

Rumeli ve Edirne ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. M.Tayyib Gökbiçin, bu çalışmada eserlerinden en fazla yararlanan araştırmacıdır. Bunlardan "XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukaatolar" adlı çalışma bölge ile ilgili tahrir defterleri esas alınarak hazırlanmış olup şehirle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca araştırmacının "Rumelide Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan" adlı çalışması yürük topluluklarının tasnifi, bölgede yerleştirilmesi, teşkilatlandırılmasını konu edinmiştir. Ayrıca Gökbiçin'in bölge ile ilgili çeşitli makalelerinden de istifade edilmiştir.

A. Mehmet Delibalta tarafından hazırlanan "Rumeli'de İlk Başkent Dimetoka (Dimetoka Mahalleleri)" adlı çalışma Dimetoka'nın fethi ve şehrin yerleşimini konu edinmiştir. Araştırmacı, XX. Yüzyıl başlarında tespit edebildiği Dimetoka şehrinin mahallerini fethin ilk dönemlerindeki yerleşim vaziyetlerine atıfta bulunarak anlatmıştır.

I. BÖLÜM

YERLEŞME

Toplumlar için yerleşme daimi ya da kısa süreli ikamet ettikleri, bu süre zarfında hayatlarını idame ettirebilmek için her türlü iktisadi ve ictimai faaliyetlerini sürdürdükleri sahalarda bulunmalarıdır.

İnsanlar için herhangi bir coğrafi sahada yerleşme önceliğini, söz konusu coğrafi sahadan beklentileri belirlemiştir. İnsanlar, ekonomik faaliyetlerini rahat sürdürebilecekleri, güvende olabilecekleri, ulaşım faktörlerinin uygun olduğu, ikliminin ve bitki örtüsünün elverişli olduğu sahalarda yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

Değerlendirmeye tabi tutulan kazalardaki yerleşme özellikleri defterin sunduğu imkânlar doğrultusunda ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kaza merkezleri ile kır iskân merkezlerinde olan yerleşmeler elde edilen tahmini vergi nüfusu ve üretim faaliyetlerine bağlı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kazalar içersinde nefis olarak tabir edilen şehir merkezlerine ait yerleşmeler Edirne, Dimetoka, İpsala, Ferecik ve Kızıl Ağaç kazaları üzerine incelenecektir. Diğer kazalardan Keşan ve Cısr-i Ergene'ye ait şehir merkezleri bulunmayıp merkez kabul edilen köyler yer almaktadır.

Kazalara ait kırsal kesimlerde görülen yerleşmeler köyler, mezzalar ve çiftlikler şeklinde tasnif edildi. Çalışma esnasında köylerle alakalı karşılaşılan en önemli problem bazı köylerin gelirinin farklı şahıs ya da kurumlara tahsil edilmiş olması nedeniyle söz konusu köylerin bütününe ait bilgileri derlemek oldu. Ayrıca eski sayımda yer almayıp ilk kez sayıma tabii tutulmuş pek çok köy tespit edildi. Çalışma konusu 494 numaralı defterden ibaret olduğu için köy sayısında artış olup olmadığını tespit etmek mümkün olmadı. Öte yandan kazalara bağlı kır yerleşim yerlerinde kayıtlı olan mezzalar, aslında sadece ziraat sahası oldukları halde, yerleşik ziraatçı ailelerin iskân mahalli olarak kaydedildiği görülmektedir. Mezzaların bu dönemde hukuki statüleri değişmemekle beraber yavaş yavaş iskân mahalli haline dönüştürüldüğünü göstermektedir. Defterde görülen çiftliklerin bazıları, küçük çiftliklerin

birleşmesinden oluşmuş ve tasarruf sahibi olan esas çiftlik sahibinin adıyla zikredilen yerlerdir. Bazıları ise küçük ve bağımsız çiftlikler şeklindedir.

A-KAZA MERKEZLERİ

1-EDİRNE ŞEHİRİ

Şehir, sakinlerinin iş bölümüne bağlı olarak, pazarlamak için tarım dışı üretimde bulunan, çevresine mal ve hizmet sunan bir yerleşme merkezidir.⁴⁴ Edirne, değerlendirmeye tabi tuttuğumuz kaza merkezleri içerisinde kalesi, sarayları, cami'ileri, mescitleri, zaviyeleri, medreseleri, imaretleri, kapanları, açık pazar yerleri ve hamamları ile sosyal ve fiziki açıdan gelişmiş bir kentin pek çok özelliğini taşıyan önemli bir yerleşim merkezidir.

a. Mahalleler

Mahalle, birbirini tanıyan ve bu ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal ve ekonomik dayanışma içerisinde olan kişilerden oluşmuş topluluğun yaşadığı yerdir.⁴⁵ Osmanlı Devletinde mahalleler, şehrin temel yönetim birimidir. Vergi yükümlüsü reaya tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarına, buldukları mahallelere göre isimleri ile birlikte yazılmışlardır. Böylece söz konusu reyanın oturmakta olduğu hanenin hangi mahalle sınırları içerisinde olduğu da belirtilmiştir.⁴⁶

Edirne şehrinde tespit edilen mahallelerin bazıları, sınırları içerisinde bulunan imaret, zaviye, cami, mescit, hamam, medrese gibi dini ve sosyal tesislerle aynı adı taşımaktadır. Bu tesislerin kayıtlı bulunduğu mahallelerin diğerlerine nazaran iktisadi ve sosyal açıdan daha gelişmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Edirne'de, cami'ilerin etrafında kurulan, onların adıyla zikredilen 6 mahalle bulunmaktadır. Bunlar, Kilise Cami'i mahallesi,⁴⁷ Cedid Cami'i mahallesi,⁴⁸ Mahmud Paşa Cami'i mahallesi,⁴⁹ Atik Cami'i mahallesi⁵⁰,

⁴⁴Özer Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 12.

⁴⁵Özer Ergenç "Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" **Osmanlı Araştırmaları**, c. IV, İstanbul 1984, s. 70.

⁴⁶ Ergenç, " a. g. m " s. 72.

⁴⁷ TD 494, s. 11.

⁴⁸ TD 494, s. 38.

⁴⁹ TD 494, s. 59.

⁵⁰ TD 494, s. 63.

Sefer Şah Cami'i mahallesi⁵¹ ve Süleyman Paşa Cami'i mahallesidir.⁵² Şehirde, sınırları içersindeki imaretlerin adlarını taşıyan 6 mahalle görülmektedir. Bunlar Mihal Beğ İmareti mahallesi,⁵³ Sinan Beğ İmareti mahallesi,⁵⁴ Muradiye İmareti mahallesi⁵⁵ Cedid İmareti mahallesi,⁵⁶ Veyis Beğ İmareti mahallesi,⁵⁷ Yıldırım Han İmareti mahallesi olarak kayıtlıdır.⁵⁸

Mahallelerin bazıları sınırları dâhilinde bulunan mescidlerle aynı adı taşımaktadır. Veled Çelebi Mescidi, Sinan (Hoca Sinan) Mescidi, Gazi Şah Melik Mescidi, Sevindik Fakih Mescidi mahalleleri bunlardan bazılarıdır. Edirne kalesi içersinde bulunan Yahşi Fakih Hamamı⁵⁹ ile Kasım Paşa Hamamı etrafında kurulmuş olan ve adı geçen hamamlarla aynı adları taşıyan iki mahalle kurulmuştur.⁶⁰ Şehirde, eğitim kurumlarından medreselerle aynı adı taşıyan mahalleler de mevcuttur. Ali Beğ Medresesi, Kadı Medresesi ve Şah Melik Medresesi mahalleleri buna örnek gösterilebilir. Zaviyelerin etrafında kurulmuş olan mahalleler ise defter kayıtlarına göre Şeyh Şüca Zaviyesi mahallesi ve Rüstem Çelebi Zaviyesi mahallesi adlarıyla kayıtlıdır.

Edirne şehrindeki mahallelerin birçoğu şahıs adlarıyla zikredilmektedir. Şehirde kurulmuş olan mahalleler ile inşa edilmiş dini ve sosyal müesseselerin bazılarının buranın Osmanlı şehri olarak imar edilmesinde faaliyet gösteren önemli şahısların adlarını taşıdığı görülür. Bunlardan Yahşi Fakih ve ailesi Edirne'nin kurucuları arasındadır. Kendisi ve ailesi Edirne fatihi 1. Murad'ın hürmet ve itibar ettiği bir mutasavvıf ailesidir.⁶¹ Şehirde, birisi kale içersinde, kendi adını taşıyan bir hamamla birlikte zikredilen, diğeri kalenin dışında Halil Paşa Han'ı civarında olmak üzere iki mahalleye adını vermiştir. Ayrıca şahsın kendi adını taşıyan odalar da bulunmaktadır.

⁵¹ TD 494, s. 35.

⁵² TD 494, s. 60.

⁵³ TD 494, s. 25.

⁵⁴ TD 494, s. 28.

⁵⁵ TD 494, s. 30.

⁵⁶ TD 494, s. 34.

⁵⁷ TD 494, s. 36.

⁵⁸ TD 494, s. 55.

⁵⁹ TD 494, s. 19.

⁶⁰ TD 494, s. 14.

⁶¹ Tayyib Göbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", **Edirne...**, s. 165.

Baba Timurtaş Beğ mahallesine adını veren şahsın, Çelebi Sultan Mehmed devrinden itibaren Edirne’de önemli bir mevki ve nüfuzu olmuştur.⁶² Baba Timurtaş adını taşıyan iki mahalleden birisi Cami’i Cedid mahallesine yakın civardadır.⁶³ Diğeri ise arpa ticareti yapılan bir hanın yanındadır.⁶⁴

Mevlana Fahreddin mahallesine adını veren Fahreddin-i Acemi II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devirlerinde 30 sene kadar fetva makamında bulunmuştur.⁶⁵

Edirnenin kurucularından olan Şeyh Şücaeddin Karamani II. Murad devrinde yaşamış mutasavvıflardan olup Sultan Murad tarafından kendisine Debbağhane semtinde bir zaviye ve mescit yaptırılmış önemli bir şahsiyettir.⁶⁶ DeFTERde Şeyh Şüca olarak kayıtlı olan mahalle, zaviye ile birlikte zikredilmektedir.⁶⁷

Edirne şehir merkezinde Şah Melik Paşa adı birçok yerde zikredilmektedir. Adı geçen Şah Melik (Şadi Beğ Oğlu, Gazi, Kör) fetret devrinin ve daha sonraki Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad devirlerinin mühim şahsiyetlerindendir. Musa Çelebiye bir vakit lalalık yapmış, daha sonra Musa Çelebi Edirne’de sultanlığını ilan edince Gazi Şah Melik’i kendisine vezir tayin etmiştir.⁶⁸ DeFTER kayıtlarına göre Şah Melik’in adını taşıyan bir mahalle bulunmaktadır. Söz konusu mahalle Mihal Beğ imaretinin hemen yanındadır.⁶⁹ Şah Melik Paşa, Hallaç Hacı Mahallesinde bir zaviyeye, pek çok talebe odasına, Kale içerisinde Kasım Paşa mahallesindeki mescit ve medreseye adını vermiştir.⁷⁰

Şehrin kuruluşunda rol oynamış, buradaki mahalleler ile tesislere adını vermiş olan diğer şahsiyetler; Gümlü Oğulları, Şeyh Bedreddin Mahmud, Sofu Bayezid, Veliyüddin b. İlyas Hüseyin, Hasan Paşa, Şarabdar Hamza Beğ, Çakır Ağa, Hazinadarbaşı Sinan Beğ, Mirahur Ayas Beğ, Evliya Kasım

⁶² Gökbilgin, “a. g. m”, s. 171.

⁶³ TD 494, s. 26.

⁶⁴ TD 494, s. 21.

⁶⁵ Gökbilgin, “a. g. m”, s. 174.

⁶⁶ Gökbilgin, a. g. e, s. 34; Gökbilgin, “a. g. m”, s. 168.

⁶⁷ TD 494, s. 23.

⁶⁸ Gökbilgin, a. g. e, s. 27.

⁶⁹ TD 494, s. 25.

⁷⁰ TD 494, s. 11-83.

Paşa ve Hadım Süleyman Paşa'dır.⁷¹

Mahalle adlarındaki en dikkat çekici unsur islami özellik taşıyan isim ya da ünvanların fazlalığı olmuştur. Mahalle adlarının çoğunda 'hacı, hoca, fakih, mevlana, şeyh' gibi islami ünvan ve lakaplar yer almaktadır. Bazı mahalleler, hanedan üyeleri ile bunların hanımları ve kızlarının adlarını taşımaktadır. Yıldırım Han, Sitti Hatun, Ayşe Hatun, Selçuk Hatun, Gülbahar Hatun bunlara örnek gösterilebilir.

Bazı mahalleler, iktisadi faaliyet alanına bağlı olarak adlandırılmıştır. Şehirde, sabunhane (sabunciyân), kiremitçi, hallaç, pazarcı, arpacı, kasap gibi adlar almış mahalleler görmek mümkündür.

Kale içerisinde müslümanların oturmakta olduğu 9 mahalle bulunmaktadır. Bunlar, Yahşi Fakih Hamamı,⁷² Bezirgânlı (Hoca Bali),⁷³ Hoca Ömer Sinan,⁷⁴ Hayrathane,⁷⁵ Yakacı Bali,⁷⁶ Veled-i Sabuni,⁷⁷ Veled-i Tokurlu Mescidi⁷⁸, Kasım Paşa Hamamı⁷⁹ ve Kilise Cami'i mahalleleridir.⁸⁰

Edirne kalesi içerisinde bulunan bazı mahalleler, eğitim, din ve sosyal alanlarda faaliyet gösteren müesseselerle donatılmıştır. Bunlardan Kasım Paşa Hamamı mahallesinde aynı adı taşıyan imaret, hamam ve bir oda kurulmuştur. Aynı mahallede Şah Melik Paşa'nın adını taşıyan medrese ile bir mescit bulunmaktadır. Şehir merkezinde kendi adını taşıyan bir mahalle ile Kilise Cami'i mahallesinde bir oda yaptırmış olan Firuz Ağa'nın Kasım Paşa Hamamı mahallesinde de bir odası mevcuttur. Ayrıca, Kasım Paşa Hamamı mahallesinde Mehmet Çelebi adını taşıyan bir mescit ile bir oda bulunmaktadır.⁸¹

Yahşi Fakih mahallesinde, Kasım Paşa Hamamı mahallesinde olduğu gibi Mehmet Çelebi adında bir mescid bulunmaktadır. Mehmet Çelebi,

⁷¹ Gökbilgin, a g. e, s. 36.

⁷² TD 494, s. 17.

⁷³ TD 494, s. 23.

⁷⁴ TD 494, s. 46.

⁷⁵ TD 494, s. 69.

⁷⁶ TD 494, s. 70.

⁷⁷ TD 494, s. 74.

⁷⁸ TD 494, s. 78.

⁷⁹ TD 494, s. 14.

⁸⁰ TD 494, s. 11.

⁸¹ TD 494, s. 14.

Hamam-ı Kasım Paşa mahallesinde olduğu gibi burada da bir mescit yaptırmış olmalıdır. Mahallede, Mehmet Çelebi Mescidine bağlı bir oda ile iki ayrı şahsın adını taşıyan odalar bulunmaktadır.⁸²

Edirne şehrinde gayri müslim halktan Hristiyanlar daha çok kale içersinde oturmaktadır. Ayo Apostol, Ayo Yani Panimatkos, Ayo İstefano, Metropolit, Hristos, Ozkinos, Papa Kopanos, Arhi Dimitri (Ayo Dimitri), Ayo Nikola, Ayo Yorgi, Papa Palori, Ayo Duhteni, Ayo Yani Pramadormos, Ayo Atanas mahalleleri kale içersinde Hristiyan halkın meskûn olduğu yerleşim yerleridir. Hristiyan mahallerinden Abdullah Beğ Hamamı, Korucu Doğan, Kalamari, Papa Vetaç ve Arhi İstirankos mahalleleri kalenin dışında yer almaktadır.⁸³ Hristiyanların meskûn olduğu Abdullah Beğ Hamamı ile Korucu Doğan mahalleleri fetihten sonra kurulmuş olmalıdır. (Edirne şehrinin mahalleleri ile ilgili bkz, Tablo I).

b. Dini ve Sosyal Yapılar

Osmanlı Devleti'nde camiler ve pazar yerleri şehir merkezlerinin temel unsurları olarak kabul edilebilirler. Pek çok Osmanlı tarihi kaynağında şehir tanımıyla alakalı 'cumanın kılınıp pazarın kurulduğu yer' ibaresinin kullanılması buna örnek gösterilebilir. Osmanlı şehirlerinde cuma kılınan camiler şehrin merkezi olarak kabul edilir. Bunların sayısı şehrin büyüklüğüne göre değişir. Edirne şehir merkezinde defter kayıtlarına göre 20 tane cuma camisi bulunmaktadır. Bunlar Şerif, Atik, Cedid, Kasım Paşa, Seferşah, Süleyman Paşa, Kilise, Lari, Çelebi, Yıldırım Han, Mihal Bey, Ayşe Hatun, İbrahim Paşa, Hatuniye, Ali Baba, Sinan Bey Mirmiran, Mezid Bey, Sultan Murat Han, Sultan Bayezid Han ve Noktacızade cami'ileridir.

Edirne şehir merkezinde bulunan Kilise Cami'i sur içersinde bulunmakta olup fetihten evvel kilise olarak kullanılmıştır.⁸⁴ Burası daha sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye dönüştürülmüştür.⁸⁵

Lari Cami'i, Fatih Sultan Mehmet zamanında İran'dan gelip padişahın hizmetine giren tıp konusunda uzman Abdülhamit Lari tarafından

⁸² TD 494, s. 17.

⁸³ TD 494, s. 91-99.

⁸⁴ Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri", **Edirne...**s. 67.

⁸⁵ Hamit Sadi Selen, "Yazma Cihannümaya Göre Edirne Şehri", **Edirne...**, s. 307.

kurulmuştur.⁸⁶

Sultan Bayezid Han Camii, Tunca nehri kenarında saray semtinde inşa edilmiştir. Dört duvar üzerine tek kubbeli ve minareli bir yapıdır. 1487'de tamamlanmıştır.⁸⁷

Atik Camii, Çelebi vakasından sonra Süleyman Çelebi Edirne'de padişah iken yapımına başlanmış, onun ölümünden sonra kardeşi Musa Çelebi buranın inşaatına devam etmiş,⁸⁸ Fatih Sultan Mehmet zamanında tamamlanmıştır.⁸⁹

Yıldırım Han Camii, şehirden ayrı Meriç kenarında dört kemer üzerine bir kubbe şeklinde⁹⁰ 1399 yılında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır.⁹¹ Diğer cami'ilerden Mihal Beğ 1421'de, Kasım Paşa 1478'de inşa edilmiştir. Sultan Bayezid'in veziri Kasım Paşa'nın adını taşıyan cami'i ile birlikte Mihal Beğ ve Süleyman Paşa Camii'leri Tunca kenarında inşa edilmiştir.⁹²

Edirne şehir merkezinde padişah eşleri ve kızları tarafından yaptırılan camiler bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in kızı Ayşe Hatun'un adını taşıyan cami'i, 1468'de inşa edilmiştir. Süleyman Dulkadir'in kızı ve Fatih Sultan Mehmeti'nin zevcesi Sitti Hatun Camii, damı kubbeli olup 1482'de tamamlanmıştır.⁹³

Söz konusu cami'ilerin çoğu hamam, imaret, medrese gibi dini ve sosyal yapılarla bir arada bulunmaktadır. Sultan Bayezid Camii aynı adı taşıyan imaret, medrese ve hamamla birlikte kayıtlıdır. Sinan Bey, Kasım Paşa, Yıldırım Han, Mezid Bey ve Mihal Bey Camii'leri ile birlikte aynı adları taşıyan imaret ve hamamlar kayıtlıdır.

Edirne şehir merkezinde defter kayıtlarına göre 51 mescit kayıtlıdır. Balaban Ağa, Mehmed Çelebi, Selçuk Hatun, Kasım Paşa, Kozcu Nişancı Paşa, Ali Hoca, İsmail Beğ Mescitleri bunlara örnektir. Mescitlerin adlarına

⁸⁶ Gökbilgin, "a. g. m", s. 177.

⁸⁷ Selen, "a. g. m", s. 306.

⁸⁸ Oktay Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişimi", **Edirne...**, s. 224.

⁸⁹ Selen, "a. g. m", s. 307.

⁹⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, **Seyahatname**, (Haz. Zekeriya Kurşun- Seyyid Ali Karaman- Yücel Dağlı), C.IV, Yapı Kredi Yay. İstanbul 1999, s. 336.

⁹¹ Selen, "a. g. m", s. 307.

⁹² Selen, "a. g. m", s. 307.

⁹³ Selen, "a. g. m", s. 307.

bakılırsa çoğunun din ve devlet görevlileri ile hanedana mensup şahıslar tarafından yaptırıldığını söyleyebiliriz.

Şehir merkezindeki mahallelerde zaviyeler önemli bir yer tutmaktadır. Mahallelerde defter kayıtlarına göre 20 zaviye bulunmaktadır. Şeyh Şüca mahallesi ile Rüstem Çelebi mahallesi bizzat kendi adlarını taşıyan zaviyelerle zikredilmektedir. Bu zaviyeler mahallelere adlarını verdiklerine göre önemleri büyük olmalıdır. Arpacı Hamza mahallesinde Kara Ahmet Çelebi, Hamza Beğ, Şeyh Hızır Süleyman ve Hasan Dede adlarını taşıyan 4 zaviye mevcuttur. Hacı Hoşkadem mahallesinde Elvan ve Eşkinçi Piri adlarında 2 zaviye bulunmaktadır. Diğer mahallelerden Cedid İmaret mahallesinde Adamlı Sultan, Cedid (Altuncu) Camii mahallesinde Şeyhül-İshak, Umur Beğ mahallesinde Anbardar, Kâbe Yapıcı mahallesinde Hacı Mehmet Şeyh Hacı, Hallaç Hacı mahallesinde Şah Melik, Gazi Hoca (Gören Hoca) mahallesinde Ramazan Halife, Veled Çelebi Mescidi mahallesinde Mevlana Mehmed Hasan, Çokalcı mahallesinde Kınık Baba, Hallaçhor Ali Beğ mahallesinde Baba Hamid b. İbrahim Seyyid, Hacı İslam mahallesinde Kozluca Paşa, Şehabeddin Paşa mahallesinde Hamid b. Ramazan, Yıldırım Han İmaret mahallesinde Akıncı Şeyh zaviyeleri bulunmaktadır.

Şehir merkezinde 7 tane imaret yer almaktadır. Bunlar, Kasım Paşa, Mihal Beğ, Sinan Beğ, Muradiye, Cedid, Veyis Beğ ve Yıldırım Han imaretleridir.

Edirne şehrinde defter kayıtlarına göre 18 hamam bulunmaktadır. Bunlar Yeni İmaret, Bekir Beğ, Abdullah Beğ, Firuz Ağa, Mustafa Paşa, Kasım Paşa, Kazasker, Taşlık, İbrahim Paşa, Eşkinçi Paşa, Ahir Çelebi, Mahmud Paşa, Alaca, Küçük, Sofular, Sokur, Yıldırım Hacı ve Mihal hamamlarıdır. Hamamların çoğunun şahıs isimlerinden oluştuğunu görülür.

Osmanlı devletinin en önemli eğitim kurumlarından olan medreselerin şehir merkezindeki sayısı 13'tür. Bunlardan Çifteler Medresesi şeklinde kayıtlı olanı, Atik ve Cedid Medreseleri olmak üzere iki ayrı kurumun ortak adıdır. Diğer medreseler Hüssam Beğ, Çelebi, Eski Camii, Sultan Bayezid, Bekir Beğ, İbrahim Paşa, Şah Melik, Kadı, Darü'l Hadis ve Ali Beğ medreseleridir.

2-DİMETOKA ŞEHİRİ

Dimetoka şehri, düzlük arazide bulunan Plotinopolis şehrinin barbarlar tarafından tahrip edilmesinden sonra Kızıl Deliçay nehriyle çevrili plato kısmında yeniden kurulmuştur. Güvenlik amacıyla şehrin etrafına çift sur yapıldığı için buraya 'çift surlu' anlamına gelen Didymoteichon adı verilmiştir. Osmanlı döneminde ise şehrin ismi Dimetoka şeklini almıştır.⁹⁴

Dimetoka şehri kalesi, sarayı, dini ve sosyal müesseseleri ile Osmanlıların Rumelideki önemli şehirlerinden birisidir. Kalesi dağlık bir yerde kurulmuş olup yüksek surları ve derin zindanlarıyla bilinmektedir.⁹⁵ XVI. Yüzyılın son çeyreğinde Dimetoka Kalesi içersinde 5 mahalle yer almaktadır. Bunlardan Köse Papaz, Arnavudlu, Manastır ve Ayo Sofi Mahallelerinde gayri müslimler oturmaktadır.⁹⁶ Medrese Mahallesi kale içersinde müslüman halkın oturmakta olduğu tek mahalledir.⁹⁷ Burası kalenin küçük kapısına çok yakındır. Adını, mahalleye yapılan medreseden almıştır.⁹⁸

Dimetoka şehir merkezinde 16 mahalle kalenin dışında kurulmuştur. Bunlardan Hoca (Kayyum), Köprü Başı, Kuyumcu, Abdal Cüneyd, Tatarlar, Karagöz Beğ, Habib Fakih, Atik Cami'i, Haraccı Kasım, Bazarlu Beğ, Çırçır, Hacı Barak, Doğan Beğ Mescidi ve Oruç Paşa mahallelerinde müslümanlar, Ayo Todor ve Yahudi mahallelerinde gayri müslimler oturmaktadır.⁹⁹

Karagöz Beğ mahallesi şehrin güneyinde yer almaktadır. Burası daha sonraları Kum mahallesi sınırlarına dahil olmuştur. Haraççı Kasım, fetihten sonra ilk kurulan mahallelerdendir. Gayri Müslim halktan alınan vergileri toplayan görevlilerin bu mahallede oturdukları, adını da buradan aldığı ileri sürülür. Kuyumcu mahallesi, adında da anlaşılacağı üzere kuyumcu esnafının bulunduğu mahalledir. Mahallede bulunan dükkânların bazılarında satış yapılırken bazılarında ise tamir, el işçiliği gibi zenaat işleri

⁹⁴Kiel, "Dim..", s. 305.

⁹⁵A. Mehmet Delibalta, **Rumeli'de İlk Başkent Dimetoka (Dimetoka Mahalleleri)**, Dizayn Ofset, Bursa 2007, s. 20.

⁹⁶TD 494, s. 164-165.

⁹⁷TD 494, s. 158.

⁹⁸Delibalta, **a. g. e.**, s. 56.

⁹⁹TD 494, s. 158-165.

yapılmaktadır.¹⁰⁰

Oruç Paşa mahallesi, daha çok askeri görevlilerden oluşan kesimin oturduğu yerleşim yeridir. Mahalle adını Çelebi Mehmed'in damadı olan ve bir dönem Rumeli Beylerbeyliği yapmış Oruç Paşa'dan almıştır. Mahallenin hemen yanında Oruç Paşa'nın adını taşıyan bir de kışla bulunmaktadır.¹⁰¹ Çırçır mahallesi işletmelerinin olduğu yerleşim yeridir. Pamuk başta olmak üzere çeşitli endüstri ürünlerinin işlendiği tesisler burada kurulmuştur. Burası Köprü Başı mahallesinin karşısındadır.¹⁰² Abdal Cüney mahallesi şehrin fethinden sonra ilk kurulan yerleşim yerlerindedir. Burası kalenin Kızıl Deliçay tarafına bakan güney kısmı boyunca uzanan bir yerleşim yeridir.¹⁰³ Osmanlıların Dimetoka'da kurdukları ilk dini ve sosyal müessese olan Abdal Cüneyd Zaviyesi buradadır. Zaviyenin dervişleri, şehrin fethinden hemen sonra buraya yerleşmişlerdir.¹⁰⁴ Mahalle fetihten sonra Anadolu'dan gelen halkın iskânında bir nevi toplanma yeri olarak faaliyet göstermiştir. Gelen halk ilk önce burada misafir edilmiş sonra yerleşecekleri yerlere gönderilmiştir.¹⁰⁵

Köprü Başı mahallesi Osmanlıların şehirde yerleştikleri ilk yerdir. Burası Osmanlıların fetih aşamasında şehre yaklaştıkları ve ilk temas kurdukları mevkidir. İlk zamanlar 'Fetih Mahallesi' olarak zikredilirken sonraları Köprü Başı adını almıştır.¹⁰⁶

Dimetoka şehir merkezinde defter kayıtlarına göre 2 cami'i, 2 imaret, 2 zaviye, 3 mescit ve 1 medrese bulunmaktadır. Bunlardan cami'iler, Şerif ve Atik adını taşımaktadır. Atik Cami'i kendisiyle aynı adı taşıyan mahallede yer almaktadır. Yıldırım Bayezid Cami'i olarak da zikredilir. Buranın yapımına Yıldırım Bayezid zamanında başlanmış, Çelebi Mehmed zamanında tamamlanmıştır.¹⁰⁷ Cami'i ile Sultan Bayezid Han imareti ile bir arada yer almaktadır.¹⁰⁸ Şehir merkezinde görülen diğer imaret Bazarlu Beğ

¹⁰⁰ Delibalta, **a. g. e.**, s. 201-227.

¹⁰¹ Delibalta, **a. g. e.**, s. 77.

¹⁰² Delibalta, **a. g. e.**, s. 155.

¹⁰³ Delibalta, **a. g. e.**, s. 149.

¹⁰⁴ K1el, "a. g. m", s. 306.

¹⁰⁵ Delibalta, **a. g. e.**, s. 149.

¹⁰⁶ Delibalta, **a. g. e.**, s. 95.

¹⁰⁷ K1el, "a. g. m", s. 306.

¹⁰⁸ TD 494, s. 162.

mahallesinde yer alıp Nasuh Paşa adıyla kayıtlıdır.¹⁰⁹ Şehirde bulunan mescitler, buldukları mahallelerle aynı adı taşımaktadır. Bunlar Oruç Paşa,¹¹⁰ Doğan Beğ¹¹¹ ve Haraccı Kasım mescitleridir.¹¹² Defter kayıtlarında görülen tek medrese, Medrese mahallesinde yer almaktadır.¹¹³ (Dimetoka şehrinin mahalleri ile ilgili bkz, Tablo II).

3-FERECİK ŞEHİRİ

Ferecik şehir merkezinde 7'sinde müslüman 1'inde gayrimüslimlerin meskûn olduğu 8 mahalle bulunmaktadır. Şehir merkezinde bulunan tek cami'i, mahalleye adını vermiş olan Şerif Cami'idir.¹¹⁴ Dini yapılardan olan mescitler iki mahalleye adlarını vermiştir. Bunlar, Şeyh Mescidi¹¹⁵ ile Mustafa Subaşı Mescitleridir.¹¹⁶ Şehir merkezinde 3 zaviye yer almaktadır. Sofu Dede Zaviye'si Timurhan,¹¹⁷ Yağcı Dede ve Ahi Duran zaviyeleri Hacı Yusuf mahallesindedir.¹¹⁸ (Ferecik şehrinin mahalleri ile ilgili bkz, Tablo III)

4-İPSALA ŞEHİRİ

İpsala şehir merkezinde tamamı müslümanların meskûn olan 14 mahalle bulunmaktadır. Şehirde 2 tane cami'i bulunmaktadır. Bunlardan Atik Cami'i adıyla zikredilen kendisiyle aynı adı taşıyan mahallede yer almaktadır.¹¹⁹ Diğeri Şerif Cami'i olup Sultan Murad Han Cami'i olarak da bilinmektedir.¹²⁰ Şehir merkezinde 9 mescit bulunmaktadır. Bunlardan Mirani mahallesinde İmamzade ve Ali Beğ, Mübarek Şah mahallesinde Acem Kadı, Saraç İlyas mahallesinde Saraç İlyas ve Kara Yusuf, Hasan Halife mahallesinde Hasan Halife, Debbağın mahallesinde Hacı İvaz, Müderris mahallesinde Müderris Şaban Kadı, Akarca mahallesinde Musalı Hızır,

¹⁰⁹ TD 494, s. 158.

¹¹⁰ TD 494, s. 163.

¹¹¹ TD 494, s. 192.

¹¹² TD 494, s. 160.

¹¹³ TD 494, s. 158.

¹¹⁴ TD 494, s. 278.

¹¹⁵ TD 494, s. 279.

¹¹⁶ TD 494, s. 281.

¹¹⁷ TD 494, s. 280.

¹¹⁸ TD 494, s. 280.

¹¹⁹ TD 494, s. 332.

¹²⁰ TD 494, s. 335.

Kapucu mahallesinde İbrahim ve Şeyh Bekir mescitleri bulunmaktadır.¹²¹ İpsala şehrinin mahalleri ile ilgili bkz, Tablo IV).

5-KIZILAĞAÇ ŞEHİRİ

Kızılağaç şehir merkezinde 2 mahalle bulunmaktadır. Bunlardan Yakub Kazan mahallesi aynı zamanda Şerif Camii mahallesi olarak kayıtlıdır. Kaza merkezinde bulunan tek cami'i söz konusu mahallede bulunmaktadır. Şaban Fakih mahallesinde bulunan diğer dini yapı mahalle ile aynı adı taşıyan mescittir.¹²²

B- KIR İSKÂN MERKEZLERİNDEKİ YERLEŞMELER

İskân veya diğer ifadeyle yerleşme beşeri bir olay olup şehir, kasaba ve köylerdeki daimi durum ile göçebe grupların geçici olarak konakladıkları mezraa, yaylak ve kışlakları ihtiva eder.¹²³ Rumeli Bölgesi'nde Sağ Kol Kazaları içerisinde bulunan Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan, Cisri-Ergene ve Kızılağaç kazalarının XVI. Yüzyılın ikinci yarısındaki yerleşme durumunu ortaya koyabilmek için buraların fetihten sonraki iskânını bilmek gerekir.

Osmanlı Devletinin Rumeli'de yerleşmesi devletin hassasiyetle benimsediği resmi iskân politikasına bağlı olarak gelişmiştir. Devlet, fethettiği topraklara Anadolu'dan götürdüğü halkı yerleştirmiştir. Anadolu'da hayvanlarına otlak temin etmek amacıyla sürekli yer değiştiren göçerler, Rumeli'nin iskânında öncelikli olarak tercih edilmiştir. Böylece göçerler hem daimi suretle toprağa bağlanmış, askeri teşkilata dâhil olmuşlar; hem de Rumeli'de nüfusun ve tımarlı sipahilerin sayısının artmasına katkıda bulunmuşlardır.

Rumeli'nin iskanına öncülük edenler; Çandarlı Ali Paşa ile birlikte sağ kolun fethine katılan gaziler, aşiret reisleri, aşiret mensupları, akıncılar, dervişler ve tımarlı sipahilerdir. Akıncı beylerinden Timurtaş Paşa Oğlu Yahşi Bey, Paşa Yiğit, Yancu Bey Rumeli'nin iskanında önemli başarıları olmuş

¹²¹ TD 494, s. 330-336.

¹²² TD 494, s. 384.

¹²³ Ali Tanoğlu, İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod, TM, S. XI, İstanbul 1960, s. 234 vd.

şahıslardır. Anadolu yaya sancak beyi Saruca Paşa ile yaya başlarından Kara Mukbil, Pazarlı Togan ve İncecük Balaban birlikleriyle iskan hareketlerine katılmışlardır.

XVI. Yüzyılın son dönemlerinde Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Keşan, Cısr-ı Ergene ve Kızılağaç kazalarında Rumeli'nin fetih ve iskanına katkısı olmuş şahısların isimlerini taşıyan köyler yer almaktadır. Edirne'de Mihal ve Şah Melik köyleri; Dimetoka'da Umur Beğ, Yanculu köyleri; İpsala'da Umur Beğ ve Balabanlu köyleri; Keşan'da Paşa Yiğit köyü; Kızılağaç'ta Yahşi Beğlü ve Şah Melik köyleri fetihle görev yapmış şahısların isimlerini taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde batıya doğru olan yerleşmede, köylerin pek çoğuna isimlerini veren, boş ve ıssız yerlerde yerleşip oraları imar ve iskân eden dervişler ve onların faaliyet merkezi olan zaviyeler kendiliğinden bir kolonizasyon ve iskân hareketini meydana getirmiştir.¹²⁴ Osmanlı kuvvetlerinin ardından hatta onlarla birlikte gelen dervişler tekke ve zaviyeler kurup, daha sonra benzeri başka müesseselerin de meydana gelmesine sebep olarak birçok iskân yerinin temelini oluşturmuşlardır. XV ve XVI. yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterinin tetkiki esnasında Rumeli Bölgesinde 'ahi, baba' gibi tarikat mensuplarının taşıdığı lakaplarla başlayan köy isimleri tespit edilmiştir.¹²⁵ İpsala'da Ahi Babalu köyü¹²⁶ ile Edirne'ye bağlı Doğancı Ahiler köyü bunlara örnek teşkil eder.¹²⁷

1. Murad zamanında fetihleri müteakip Rumeli'ye özellikle batı Anadolu'dan konar-göçer ahali sevk edilerek iskân yapılmıştır. Kuruluş döneminde iskân unsuru olarak Türkler Anadolu'nun bazı bölgelerinden Rumeliye yerleştirilmiştir.¹²⁸ XVI. yüzyılın ikinci yarısında Rumelide 'saruhan' adıyla yerleşim yerlerinin tespiti bu iskânın bir sonucu olmalıdır. Bu cümleden

¹²⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", **Vakıflar Dergisi**, C. II, Ankara 1942, s. 279-386.

¹²⁵ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 102.

¹²⁶ TD 494, s. 358.

¹²⁷ TD 494, s. 127.

¹²⁸ Âşık Paşazade, **a. g. e.**, s. 57.

olarak Edirne kazasında Büyük ve Küçük Saruhan,¹²⁹ Kızılağaç¹³⁰ ve Ferecik'e bağlı Saruhanlı köyleri¹³¹ sayılabilir.

Öte yandan bu devirde Rumeli'ye nakledilenler arasında Tatar aşiretleri de bulunmaktadır. Kırım'da iktidar mücadelesini kaybetmiş olan Aktav, kendisine bağlı akraba ve kabilesi ile birlikte Tuna nehrini geçerek I. Bayezid'e sığınmış, Filibe civarına yerleştirilmişlerdi. Çelebi Mehmed de 1418'de İskilip civarındaki Tatarları Rumeli'ye sürüp, Konuşhisar etrafına yerleştirdi. Bu suretle Tatar Pazarı adı verilen kasaba kuruldu.¹³² XVI. yüzyılda 'tatar' adı taşıyan köylerin olması Tatarlar'ın Rumeli Bölgesi'nin pek çok mıntikasına yerleştirdiğini gösterir. Cısır-i Ergene'de Tatar Ali,¹³³ Dimetoka'da Bazarlı Tatar,¹³⁴ Kızılağaç'ta Çöpçü Tatarlar¹³⁵ ile Edirneye bağlı İsmail(Tatarlar)¹³⁶ köyleri, kurucularının ya da buralarda meskûn olmuş halkın adını almış olmalıdır.

İncelemeye tabii tuttuğumuz kazaların kır iskân merkezlerinde yer alan köy isimlerinden bazıları Hamidlü, Geredelü, Simavlı gibi isimler taşımaktadır. Bu isimler bölgede sakin olan halkın geldiği memleketi ifade ediyor olmalıdır.

Rumeli bölgesine gelen göçerlerden özellikle Kocacık yörüklerinin yerleşmiş olduğu köyler Edirne'de Sofular, Saruhanlı, Geredelü, Hamza Beğlü, Hacı Danişmendlü, Kemal, Söğüdcek; Kızılağaç'ta Osmanlı, İlyaslu, Çadırlu, Nusredlü, Doğancı ve Saruhanlı'dır.¹³⁷ İncelemeye tabii tuttuğumuz dönemde defter kayıtlarında Yörüklerin kayıtlı olduğu köyler mevcuttur. Bunlardan Edirne'de Hacı Danişmendlü ile Eymür Hanlı köylerinde sayıma tabii olmuş Yörüklerin Doğancı Ahi köyü sınırında meskûn oldukları belirtilmiştir. Tabii oldukları vergi nizamına göre öşürlerini köylerin sipahisine, bad-ı heva ile örfi vergilerini bağlı buldukları yörük subaşısına

¹²⁹ TD 494, s. 121.

¹³⁰ TD 494, s. 412.

¹³¹ TD 494, s. 310.

¹³² Orhonlu, a. g. e, s. 103.

¹³³ TD 494, s. 263.

¹³⁴ TD 494, s. 202.

¹³⁵ TD 494, s. 389.

¹³⁶ TD 494, s. 138.

¹³⁷ T. Gökbilgin, **Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İşaret Yay, İstanbul 2008 s. 119-165.

ödemektedirler.¹³⁸ Kızılağaç kazasına bağlı Saruhanlu köyünde Kocacık yörükleri oturmaktadır. Bunlar ellerinde bulunan arazilerin hâsılatını kendi sipahilerine ödemektedirler. Ayrıca, Asalu Gökçe¹³⁹ ile Mübaşir (Şah Melik) köyelerine tabii birer yörük topluluğu yer almaktadır. Bunlar adı geçen köylerin yerlisi olmayıp göçer oldukları defterde belirtilmiştir.¹⁴⁰ Duhan vergisi mükellefi oldukları belirtildiğine göre yörükler buraları kışlak olarak kullanmaktadır.

Kazalara bağlı köylerin bazıları coğrafi özelliklerine göre adlandırılmıştır. Kazalarda Hatun Pınarı, Dalmacık Pınarı, Kıraç Köy, Elmalık, Doruk, Olucak, Eski Karpuzluk, Yassı Viran, Hisarlu, Yanık Viranı, Soğanlık, Dikilütaş, Belencik, Söğüdü Dere, Armudluk, Kara Ağaç, Kavaklu, Kara Yayla, Çökerköy, Yaylacık, Erikçelü, Çukur Viranı, Kaba Ağaç, Koyun Depesi gibi köyün yerleşim özelliklerini ya da kendisine mahsus olan hâkim üretim biçimini ifade eden pek çok köy adı yer almaktadır.

Kazalarda yer alan köyler umumiyetle şahıs isimlerinden oluşmaktadır. Umur Beğ, Kara Yusuf, Doğancı Murad, Abdullah, Karagöz, Hacı Ali Viranı, Kara Mehmed, Timurlar, Hasan, Mahmudlu, Ferid Beğ, Hamza Beğlü, Mihal, Kemal, Selim Beğlü, İsmail, Osman, Köse Timur, Mahir Ali, Şah Melik, Topal Ömer, Osmanlu, İlyaslu, Nusredlü, Aziz Halife, Hasan Beğlü, Paşa Yiğit, Doğancı Eyne Beğ, Sofu Süleyman, Hüseyin, Hoca Ali, İsaca, Orhan, Süle Beğ, Sülemiş, Zekeriyalu, Ali Debbağ ve Durali köyleri şahıs isimleriyle kayıtlı olan yerlerdendir.

1- Edirne

Defter kayıtlarına göre Edirne kazasına bağlı üç nahiye merkezi bulunmaktadır. Bunlar Çöke, Ada ve Üsküdar nahiyeleridir.

Edirne merkez nahiyesinde 16 köy kayıtlıdır. Köylerden 7'sinin geliri padişah haslarına tahsis edilmiştir. Bunlar Hatib, Çölmek, Akpınar, Kıraç Köy, Saltuklu, Küçük Saruhan, Rum Beği köyleridir.¹⁴¹ Köylerden 9'u tımar olarak

¹³⁸ TD 494, s. 127.

¹³⁹ TD 494, s. 400.

¹⁴⁰ TD 494, s. 414.

¹⁴¹ TD 494, s 101-126.

tevcih edilmiştir. Tımar köylerinden İldutan (Hüsrev),¹⁴² Osman Fakih ve Meracılar (Şaban b. Mehmed),¹⁴³ Köse Timur (Veli),¹⁴⁴ Döldöken (Kurd)¹⁴⁵ köyleri sipahilerin tasarrufundadır. Bazı köyler Bazdaran (şahinciler) tımarı olarak tevcih edilmiştir. Bunlar Kulaklu, Küçük Korucu, Doğancı Umur ve Topal Ömer köyleridir.¹⁴⁶

Edirne'ye bağlı nahiyerden kır yerleşiminin en fazla olduğu yer Çöke nahiyesidir. Nahiye sınırları içerisinde 31 köy bulunmaktadır. Köylerden Büyük Armud,¹⁴⁷ Büyük Saruhanlu,¹⁴⁸ Geredelü,¹⁴⁹ Hamza Beğlü¹⁵⁰ padişah haslarına tahsis edilmiştir. Çağırğan ile Şah Melik köylerinin geliri ise Durak b. Yahşi Kethüda adlı görevliye zeamet olarak tevcih edilmiştir.¹⁵¹

Çöke nahiyesine bağlı 25 köy sipahi tımarı olarak görülmektedir. Bunlardan Yancalu, Samurcalu köyleri Rumeli Beylerbeyi Hızır b. Hüseyin Paşa'ya tımar olarak tevcih edilmiştir. Hacı Danişmendlü, Doğancı Ahiler ve Eymür Hanlu köyleri İbrahim, Faik, Mustafa, Ramiz, Mahmud, Mümin ve Derviş adlı sipahilerin tasarrufundadır. İsmail (Tatarlar) ile Ortaklu köyleri Katib Mehmed adlı sipahiye tevcih edilmiştir. Elçilü ve Deftin (Sofular) köyleri Süleyman b. Abdullah adlı sipahiye; Mahir Ali, Mihmanlar ve İnceler köyleri Hamza adlı sipahiye tevcih edilmiştir. Yundlu ve Selim Beğlü köyleri de Mehmed b. İlyas adlı sipahinin tımarıdır.¹⁵²

Nahiyeye bağlı diğer tımar köyleri Dögercelü (Mehmed b. İskender), Büyük Ünlü (Kasım), Büklüce (Mehmed b. Yusuf), Samursak (Hamza), Eskici (İbrahim b. Hüseyin), Yundlu (Mehmedb, Hüseyin), Eflak Şahin (Ahmed b. Hacı Bayram), Saru Timurcalu (Hüseyin Çavuş), Yenice (Ahmed), İnceklü (Kayık Hızır b. Mehmed), Söğüdcek (Ömer Bosna), Meracı Resul (Katib

¹⁴² TD 494, s. 136.

¹⁴³ TD 494, s. 139.

¹⁴⁴ TD 494, s. 141.

¹⁴⁵ TD 494, s. 147.

¹⁴⁶ TD 494, s. 151-152.

¹⁴⁷ TD 494, s. 105.

¹⁴⁸ TD 494, s. 121.

¹⁴⁹ TD 494, s. 122.

¹⁵⁰ TD 494, s. 124.

¹⁵¹ TD 494, s. 149.

¹⁵² TD 494, s. 123-134.

Mehmed b.Karaca Paşa) köyleridir.¹⁵³

Edirneye bağlı Ada nahiyesinde 15 köy yer almaktadır. Nahiyeye tabii olan köylerin tümü padişah haslarına tahsis edilmiştir. Bunlar Küçük Arnavud, Sofular, Elmalık Pir Gazi, Ferid Beğ (Umur Beğ), Şahinci, Kiliselik, Eyne Oğlu, Ahur, Eymür Gazanlu, Doruk, Yağcı, Küplüce (Ulu Beğ), Servan, Bosna ve Saruhan köyleridir.¹⁵⁴

Üsküdar, Edirne'ye bağlı nahiyeler içersinde yerleşmenin en az olduğu yerdir. Nahiye sınırları içersinde 6 köy yer almaktadır. Bunlar Mihal (Derviş Serasker), Kemal ve Uluşah (İbrahim Çavuş b. Hasan), Kâfir Deresi (Hüsrev), İncük (Süleyman) ve Küplüce (Hasan b. Mustafa) köyleridir. Köylerin tamamı sipahi tımarıdır.¹⁵⁵

Defter kayıtlarına göre bazı köyler hem Ada hem de Çöke nahiyesinde kayıtlıdır. Söz konusu köyler ayrı yerleşim yerleri olmayıp farklı kişilere tımar olarak tevcih edilmiştir. Bunlardan Küplüce köyünün gelirinin bir kısmı Ada nahiyesine bağlı has toprağı iken aynı zamanda Üsküdar nahiyesinden Hasan b. Mustafaya tımar olarak verilmiştir.¹⁵⁶ Sofular köyünün gelirinin bir kısmı Ada nahiyesinde has toprağı olarak kayıtlı iken diğer kısmı Çöke nahiyesinden Süleyman b. Abdullaha tımar olarak tevcih edilmiştir.¹⁵⁷

2- Dimetoka

Dimetoka, İncelemeye tabii tuttuğumuz kazalar içersinde kırsal yerleşmenin en fazla olduğu yerleşim merkezidir. Kaza sınırlarında bulunan köylerin 20'si padişah haslarına, 33'ü zaimlere, 51'i sipahilere tahsis edilmiştir.

Kazaya tabii Ortaköy Derbend, Küreci, Yanık Viranı, Mahmudlu (İri Fakih), Tekür Viranı, Saru Hisarlu, Umur Beğ, Semavine, Kapucu Depesi, Eminüddin, Yeniköy, Kozancı (Soğanlık), Çekirdeklü, Hallaç Muradlu, Ketanlık, Soğanlık, Akviran, Kozluca, At Eri, Akalan ve Çölmeklü köylerinin

¹⁵³ TD 494, s. 129-147.

¹⁵⁴ TD 494, s. 106-120.

¹⁵⁵ TD 494, s. 128-131.

¹⁵⁶ TD 494, s. 131-140.

¹⁵⁷ TD 494, s. 9-24.

geliri padişah haslarına aittir.¹⁵⁸ Bazı has köylerinin gelirinin bir kısmı vakıflara tahsis edilmiştir. Bu şekilde tasarruf edilen köylerden Çekirdeklü ve Hallaç Muradlu köylerinin gelirinin bir kısmı Mahmud Beğ vakfına gelir sağlamaktadır.¹⁵⁹ Çölmeklü köyünün gelirinin bir kısmı Karagöz Beğ tarafından kurulmuş bir vakfın geliri olarak tahsil edilmektedir.¹⁶⁰ Akalan köyünün gelirinin bir kısmı ise Haremeyn vakıfları tarafından tasarruf edilmektedir.¹⁶¹

Dimetoka'da zeamet olarak tevcih edilen köy sayısı diğer kazalara oranla fazladır. Haslardan sonra en fazla gelir getiren topraklar zeametler olduğuna göre kazaya bağlı 33 köyün üretim ve gelir açısından oldukça önemli bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

Kazada zeamet olarak tasarruf edilen köylerden Kara Yusuf, Otan, Melik Viranı, Erbeğlü, Doğancı Murad (Köse Doğancı), Abdullah ve Sofular Murad Beğ adlı zaimin tasarrufundadır.¹⁶² Hızır b. Piyale Paşa adlı zaimin gelir olarak 9 köy tahsis edilmiştir. Bunlar Dikilütaş, Darucalu, Eğerek Deresi, Ozanlar, Derzi Viranı, Gerdeme, Ozanlar Viranı, Kozlu Depe ve Ketenlik'tir.¹⁶³ Lalacık, Yeniköy, Belencik (Gayreddinlü), Nasreddünlü, Kara Beğlü ve Müsellem Oğuzlu köyleri Ali adlı zaimin tasarrufundadır.¹⁶⁴ Yukardan ve Çengellü köyleri Murad adlı zaimin tahsis edilmiştir.¹⁶⁵ Diğer köylerden Akça Viranı ve Ulucak, Mehmed;¹⁶⁶ Bozmuku ve Kozlu Depe, Mustafa;¹⁶⁷ Kara Beğlü, Kara Ağaç ve Kozluca köyleri Katib Mehmed adlı zaimin tasarrufundadır. Kaba Ağaç köyünün gelirinin bir kısmı Haremeyn vakıflarına gelir sağlamaktadır.¹⁶⁸

Dimetoka kazasında kayıtlı tımar topraklarından sadece Doğancı Murad

¹⁵⁸ TD 494, s. 167-184.

¹⁵⁹ TD 494, s. 178-179.

¹⁶⁰ TD 494, s. 184.

¹⁶¹ TD 494, s. 183.

¹⁶² TD 494, s. 187-191.

¹⁶³ TD 494, s. 192-197.

¹⁶⁴ TD 494, s. 98-201.

¹⁶⁵ TD 494, s. 184-185.

¹⁶⁶ TD 494, s. 239.

¹⁶⁷ TD 494, s. 241.

¹⁶⁸ TD 494, s. 216.

köyü bazdaran tımarı olup diğerleri sipahi tımarıdır.¹⁶⁹ Kazada genellikle bir kaç köyün tek sipahiye tevcih edildiği görülür. Bunlardan Katib İlyas adlı sipahi 12 köyün gelirini tasarruf etmektedir. Ayrıca Dimetoka Kalesi'nin dizdarı Yusuf için Karacagöz (Divane Musa) köyünün geliri tımar olarak tahsis edilmiştir.¹⁷⁰

3- Kızılağaç

Kızılağaç kazasına bağlı köylerden 3'ü has, 19'u zeamet, 22'si tımar olarak tasarruf edilmektedir. Hatun Pınarı, Anbarlu ve Oklu köyleri padişah haslarına tahsis edilmiştir.¹⁷¹

Zeamet olan köylerden Gökçelü ve Koca Özürlü, Dalmacık Pınarı, Osmanlu ve Asa Gökçelü eski defterdarın oğlu Mehmet'in zeametidir.¹⁷² İlyaslu, Saru İncük ve Çadırlu köyleri Dergah-ı Ali çavuşlarından Ali Çavuş adlı zaimin zeametidir.¹⁷³ Azuklu, Nusredlü ve Eymirlü köyleri Mehmed Çavuş adlı zaimin tasarrufuna verilmiştir.¹⁷⁴ Salarlu, Saruhanlu, Yenice, Yeniköy ve Bediklü köyleri Durak b. Yahşi adlı zaimin tasarrufuna bırakılmıştır.¹⁷⁵ Simavlu, Hızırlu, Hukukçılar ve Sofular ise Mustafa Çavuş adlı zaimin tasarrufundadır.¹⁷⁶

Kazada tımar olarak tasarruf edilen Şarka, Danişmendlü ve Çanlı köyleri Katib Mehmed'in tımarıdır. Diğer köyler Küçüklü (Mehmed ve Ali), Arablar (Mahmud b. Timur), Asmalu (Yusufve Murad), Köse Kalkallu (Mahmud b. Bayezid), Aziz Halife (Mahmud b. Bayezid), Oklu (Hüseyin b. Yahşi), Kara Yahşilü (Osman b. İskender), Uzunlu (Hasan b. Mustafa), Serlü (İbrahim b. Süleyman), Oğul Beğlü (Mustafa), Hasan Beğlü (Ali b. Üveys), Yahşi Beğlü (Ali b. Üveys), Küreciler (Ali b. Üveys), Yeni Beğlü (Ömer Bosna), Doğancı (Ömer Bosna), Nureddin (Hüdaverdi), Karaca Doğdu (Durali b. Durak), Karaca Davud (Yusuf), Şah Melik (Divane Mehmed)'tir.¹⁷⁷

¹⁶⁹ TD 494, s. 246.

¹⁷⁰ TD 494, s. 235.

¹⁷¹ TD 494, s. 383-386.

¹⁷² TD 494, s. 386-389.

¹⁷³ TD 494, s. 390-392.

¹⁷⁴ TD 494, s. 393-394.

¹⁷⁵ TD 494, s. 411-414.

¹⁷⁶ TD 494, s. 395-396.

¹⁷⁷ TD 494, s. 396-414.

4- Ferecik

Ferecik kazasına bağlı köylerin 3'ü padişah hassı, 8'i zeamet, 27'si tımar olarak tasarruf edilmektedir.

Köylerden Saru Meşelü, Menteşelü ve İsalu padişah haslarına tahsis edilmiştir.¹⁷⁸ Zeamet olarak tevcih edilmiş köyler Güğercinlik, Sekban ve Balabanlu, Kund Eri (Burhan ve Piri); Sülemiş, Ada (Mehmed b. Mustafa); Belencik (Mehmed b. Ahmed); Şamlu Osman(Hızır b. Piyale Paşa) şeklinde kayıtlıdır.¹⁷⁹

Kazaya bağlı tımar köylerinde 6 tanesi bazdar (Şahinci), diğerleri sipahi tımarıdır. Durali ve Saruca (Sekban) köyleri dışında, köylerden her biri farklı bir sipahinin tasarrufuna verilmiştir.

5- İpsala

İpsala kazasına bağlı köylerden 5'i has, 8'i zeamet, 14'ü tımar olarak tasarruf edilmektedir.

Has olarak tasarruf edilen köyler Turpçılar, Olucak, Eski Karpuzluk, Hoca Ali ve Hızırca'dır.¹⁸⁰ Zeamet köylerinden Hasköy, Büyük Yassı Viran, Küçük Yassı Viran ve Arap Hızır köyleri Davud b. Mustafa adlı zaim tahsis edilmiştir.¹⁸¹ Uysallu ve Orfanos köyleri Hızır b. Pervane Paşa adlı zaim tarafından tasarruf edilmektedir.¹⁸² Kemerlü ve Ahi Babalu köyleri ise Durak Mehmed adlı zaimin tasarrufunda bulunmaktadır.¹⁸³

Tımar olarak tasarruf edilen köylerin tamamı siyahilere aittir. Bunlardan Sabun Pınarı ve Korucu, Ahmed b. İskender; Karpuz Burnu, Ahmed; Rum Beği ve İsaça, Ali b. Rahmi; Sarucalu, Mehmed b. Hasan; Köse Erdir, Piri Mahmud; Şamlu Viranı (Çavuşlu) ve Korucular, İsa b. Nizameddin; Orhan ve Balabanlu, İdris; Süle Beğ, İldüzen, Kavlak Dut, Abdullah adlı sipahilerce tasarruf edilmektedir.¹⁸⁴

¹⁷⁸ TD 494, s. 287-291.

¹⁷⁹ TD 494, s. 292-316.

¹⁸⁰ TD 494, s. 325-339.

¹⁸¹ TD 494, s. 340-343.

¹⁸² TD 494, s. 344.

¹⁸³ TD 494, s. 357-358.

¹⁸⁴ TD 494, s. 345-357.

6- Keşan

Kazaya bağlı köylerin 1'i has, 2'si zeamet, 15'i tımar olarak tasarruf edilmektedir. Mercan, kazada has olarak tasarruf edilmekte olan tek yerleşim yeridir.¹⁸⁵ Uzun(Karahisarlı) ve Moralı köyleri Mehmed b. Süleymanın zeametidir.¹⁸⁶

Tımar olan köyler Siğillü, Erikçelü, Müsellem Uzun, Hızır Viranı, Abdülcü, Yoğurdcu, Doğancı Eyne Beğ, Paşa Yiğit, Çukur Viranı, Korucu, Kaba Ağaç, Koyun Depesi, Sofu Süleyman, Yeniköy ve Hüseyin'dir.¹⁸⁷

Köylerden Siğillü, Erikçelü, Müsellem Uzun, Hızır Viranı, Behram ve Pervane adlı sipahilerin tımarıdır.¹⁸⁸ Abdülcü köyü, Rumeli Beylerbeyi Yusuf Çavuş'un tımarıdır.¹⁸⁹ Yoğurdçu köyü Hızır b. Mevlana,¹⁹⁰ Doğancı Eyne Beği köyü Şaban b. Kurd,¹⁹¹ Paşa Yiğit köyü Ali b. Hızır,¹⁹² Hızır Viranı köyü Abdullah,¹⁹³ Korucu köyü Ali b. Muhammed,¹⁹⁴ Kaba Ağaç köyü Mehmed b. Süleyman,¹⁹⁵ Koyun Depesi köyü Mahmud Çavuş,¹⁹⁶ Sofu Süleyman köyü Katib Mehmed,¹⁹⁷ Yeniköy adlı köy Baddal Ali adlı sipahilerin tımarıdır.¹⁹⁸ Hüseyin ve Saatlü (Şah Melik) köyleri bazdaran (Şahinci) tımarıdır.¹⁹⁹

7- Cisir- i Ergene

Köylerden 2'si has, 13'ü zeamet, 12'si tımar olarak tasarruf edilmektedir. Has olarak tasarruf edilen köyler Kavaklu ile Köse köyleridir.²⁰⁰

Köylerden büyük çoğunluğunun zeamet olarak tevcih edildiği görülür. Kara Yayla, Yeniköy, Akperde, Şeyh Paşa ve Hasköy adlı köyler Ali b.

¹⁸⁵ TD 494, s. 368.

¹⁸⁶ TD 494, s. 374-375.

¹⁸⁷ TD 494, s.369-379.

¹⁸⁸ TD 494, s. 369-371.

¹⁸⁹ TD 494, s. 372.

¹⁹⁰ TD 494, s. 372.

¹⁹¹ TD 494, s. 373.

¹⁹² TD 494, s. 373.

¹⁹³ TD 494, s. 371.

¹⁹⁴ TD 494, s. 375.

¹⁹⁵ TD 494, s. 376.

¹⁹⁶ TD 494, s. 377.

¹⁹⁷ TD 494, s. 377.

¹⁹⁸ TD 494, s. 378.

¹⁹⁹ TD 494, s. 380.

²⁰⁰ TD 494, s. 256.

Bayram adlı zaimin tasarrufundadır.²⁰¹ Çavuş Köy, Hamza-ı Sinan ve Çökerköy adlı köyler, Dergah-ı Ali çavuşlarından Mehmed Çavuşun zeametidir.²⁰² Yund Oğlanı, Küçük Peşrevlü, Kılınç köyleri Latif Beğ adlı zaimin tasarrufundadır.²⁰³ Hasçöker köyü defterhane katibi Mehmed adlı zaimin tasarrufundadır.²⁰⁴ Hamza v. Kurd adlı köy Pervane Kethüda'nın zeametidir.²⁰⁵

Tımar olarak tevcih edilmiş köyler Küplü (Yusuf b. Halil), Küçük Korucu, Tatar Ali, Geredelü ve Saru Danişmend köyleri Kurd b. Hasan adlı sipahinin tımarlarıdır.²⁰⁶ Kadı köyü Murad Çavuş adlı sipahiye tevcih edilmiştir.²⁰⁷ Yeni Musa köyü Edirne kazasından Derviş adlı sipahinin tımarıdır.²⁰⁸ Tımar olarak tasarruf edilen diğer köyler Yenice (Hüsrev), Danişmendlü (Seyyid Ali), Yukarı Korucu (Hüseyn b. Bayezid), Timurcalu (Pir Ali), Haydarlu (Ali b. Behram) köyleridir.²⁰⁹ Yukarı Korucu köyünün geliri Dimetoka kalesinin giderleri için kullanılmaktadır.²¹⁰

Sağ kol kazaları içersinde incelemeye tabi tuttuğumuz yerleşim yerlerine yeni katılmış köyler bulunmaktadır. Söz konusu köyler 'haric ez defter' olarak zikredilmiştir. Defter kayıtlarına göre 28 tane köy ilk kez sayıma tabi tutulmuştur. Yeni kayıt olmuş köylerden en fazlası Dimetoka kazasında yer almaktadır. Kazaya 17 yeni köy kaydedilmiştir. Bunlar Tekür Viranı,²¹¹ Akça Alan,²¹² Kara Kilise,²¹³ Mandacık,²¹⁴ Armudluk,²¹⁵ Kara Ağaç,²¹⁶ Kozluca,²¹⁷ Arpa Depesi,²¹⁸ Kilisecik Yurdu,²¹⁹ Söğüdcük,²²⁰ Halil Uzun,²²¹

²⁰¹ TD 494, s. 257-260.

²⁰² TD 494, s. 261.

²⁰³ TD 494, s. 267-268.

²⁰⁴ TD 494, s. 269.

²⁰⁵ TD 494, s. 273.

²⁰⁶ TD 494, s. 272-274.

²⁰⁷ TD 494, s. 265.

²⁰⁸ TD 494, s. 266.

²⁰⁹ TD 494, s. 270-273.

²¹⁰ TD 494, s. 271.

²¹¹ TD 494, s.170.

²¹² TD 494, s. 207.

²¹³ TD 494, s. 210.

²¹⁴ TD 494, s. 211.

²¹⁵ TD 494, s. 215.

²¹⁶ TD 494, s. 216.

²¹⁷ TD 494, s. 216.

²¹⁸ TD 494, s. 218.

Ayo Kulak, Hoşdi Yakası, Ulucak, Bozmuklu, Kozlu Depe ve Yeniköy (Hoca Musa) köyleridir. Keşan kazasında yeni sayıma tabii tutulmuş olan köyler, Fakir Viranı, Müsellem Uzun ve Yeniköy'dür. Ferecik kazasında kayıtlı Saru Meşe, Başmakçı ve Ketencik köyleri ilk kez sayıma tabii olmuş yerleşim yerleridir. Edirne kazasına bağlı Söğüdcük köyünün halkından bir kısmı, daha evvel Kırk Kilise Sancağı'na bağlı Söğüdcük adlı köyde otururken Edirne'ye bağlı İsmail köyünün sınırları içerisinde bulunan bir mahalleye gelip yerleşmişlerdir. Defter kayıtlarından anlaşıldığına göre yerleştikleri mahalleye eski köyelerinin adını vermişlerdir. Keşan kazasında Müsellem Uzun ve Fakir Viranı köyleri; Kızılağaca bağlı Hatun Pınarı ve Dalmacık Pınarı köyleri yeni sayıma tabii tutulmuş yerlerdir.

Kazalara bağlı kır yerleşim yerlerinde yerleşme açısından hareketlilik söz konusudur. Bazı köyler, defter kayıtlarına göre halkı firar etmiş görünmektedir. Buralar, yerleşim açısından boş olmasına rağmen statü olarak deftere göre hala köy olarak kayıtlıdır. Söz konusu köylerin topraklarını başka köylerin ahalisi tasarruf etmektedir.

Edirne kazasına bağlı kır yerleşim yerlerindeki köylerin bazılarında yerleşik nüfus bulunmamaktadır. Kurd Alanı köyü civarında bulunan Yeniköy ile Danişmendlü köyleri defterde boş olarak kayıtlıdır. Danişmendlü köyünün topraklarını başka köylerden gelip işlemektedirler. Bu şekilde dışardan işlenen başka köyler de mevcuttur. Ancak bu köylerde yerleşik nüfus vardır. Yundlu ve Doğancı Umur köyleri halkın dışardan gelip tarımla iştiğal ettiği yerlerdir.

Edirne ve çevresinde kurulmuş olan köylerin bazıları zamanla bölünerek ayrı bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Arnavud, Saruhanlu ve Ünlü köyleri bölünerek ayrı ayrı köyler haline gelmiştir.

²¹⁹ TD 494, s. 219.

²²⁰ TD 494, s. 222.

²²¹ TD 494, s. 228.

Kızılağaç kazasında Sofular²²² ve Çanlı köyleri meskun halkı olmayıp dışardan tasarruf edilen köylerdir.²²³ Ferecik kazasına bağlı Ada (Eyne Gazi)²²⁴, Ali Debbağ köyleri halkı firar etmiş olan köylerdir. Ali debbağ köyü daha evvel çiftlik statüsünde iken daha sonra köy statüsüne geçmiştir. Ancak defter kayıtlarında halkı firar etmiş bir köy olarak kayıtlıdır.²²⁵ Ferecik kazasına bağlı Zekeriyalı köyü civar köylerden gelen halk tarafından tasarruf edilmektedir. Köyde şahıs adları değil tamamen çiftlikler kayıtlıdır. Burası defter kayıtlarına göre köy, kullanım biçimi açısından mezra statüsündedir.²²⁶ Dimetoka kazasına bağlı Hallac Muradlu,²²⁷ Cısr-i Ergene kazasına bağlı Hamza Sinan²²⁸ tahrir esnasında boş olup civar bölgelerden gelen halkın tasarruf ettiği yerlerdir. Köylerin halkı perakende olmuştur ancak buralarda üretim devam etmektedir. Halk başka köye yerleşse bile eski köyünde üzerinde kayıtlı olan toprakların vergisine hala mükelleftir.²²⁹

Tahrir sırasında kayıtlı hanesi olmayan köylerin defter kaydında hala köy statüsünde yazılmış olması tahrir defterlerinin vergi esasına bağlı oluşturulduğuna örnek gösterilebilir. Çünkü bahsi geçen köylerde yerleşme olmamasına rağmen mezra olarak değil köy olarak yazılmışlardır.

İncelemeye tabii tuttuğumuz kazaların kır yerleşim yerlerinde köylü sadece meskun olduğu yerde değil başka köylerde de üretim yapmaktadır. Kazaya bağlı 25 köyde yerli halk dışında dışardan gelip ziraatle uğraşan köylüler bulunmaktadır. Ferecik kazasında 7 tane köyde hariç köylerden gelmiş reaya üretim yapmaktadır. Bunlar Kıraç Hamza, Zekeriyalı, İri

²²² Hali ez reaya ki haricden ziraat edenler Öşürlerin sahib-i arza virürler, **TD**, 494, s. 396.

²²³ Karye-i Çanlı an tumar-ı m. Tabi-i Kızılağaç mezkûr karye reayası firar edüp hali kalmışdır. Haliya yerlerin Danişmendlü nam karyesi ziraat edüp öşürlerin mezbur karye sipahisine virürler, **TD** 494, s. 398.

²²⁴ Karye-i Ada nam-ı diğer Eyne Gazi der nezd-i Yahşi Beğlü tabi-i Ferecik mezkur karye halkı firar edüp yerlerini Yahşi Beğlü ve Balabanlu ve Şaphane gayri karyelerin halkı ziraat edüp öşürlerin sahib-i arza virürler, **TD** 494, s. 296.

²²⁵ **TD**, 494, s. 312.

²²⁶ **TD**, 494, s. 309.

²²⁷ **TD**, 494, s. 205.

²²⁸ **TD**, 494, s. 261.

²²⁹ Karye-i Arap Hızır tabi-i İpsala mezkûr karye halkı perakende olub yerleri hali kalub Hasköy nam karye halkı ziraat edüp öşürlerin kendü sipahisine virürler. Ve perakende olan reaya dahi kendü çiftliklerine oturdukları yerden mutasarrıflar olub öşürlerin ve çift-i zeminlerin kendü sipahisine virürler. **TD** 494, s. 343.

(Saruhanlu), Nusred, Yeniköy, Mirahur²³⁰ ve Saruca (Sekban) köyleridir. İpsala kazasında 4 köyde hariçten gelen reaya ziraat yapmaktadır. Bunlar Hatun Pınarı, Karpuz Burnu, İsaça ve Köse Erdir köyleridir. Dimetoka'da Belencik, Kara Mehmed, Kürekçiler, Gökçe Pınar; Keşan'da Doğancı Eyne Beğ, Saatlü (Şah Melik); Kızılağaç'ta Aziz Halife ve Küreciler köyü; Edirne'de Yundlu ve Doğancı Umur; Cısr-ı Ergeneye bağlı Selim Paşa köyleri dışardan gelen reayanın toprak tasarruf ettiği yerleşim yerleridir.

Bazı köylere dışardan gelen ziraatçi halkın hangi köye mensup olduğu defterde belirtilmişken bazıları belirtilmemiştir. Hancuğz köyünde oturan bazı çiftlik sahipleri Mirahur köyünde de çiftlik tasarruf etmektedir.²³¹ Doğancı Eyne Beğ köyünde Hızır Beğ köyünün sakinleri tarımla uğraşmaktadır.²³² Saatlü (Şah Melik) ve Selim Paşa köylerinde ise haymaneler toprak tasarruf etmektedir.²³³ Aziz Halife köyünde Darucalu, Papaz ve Söğüdü köylerinden gelip toprak tasarruf edenler mevcuttur.²³⁴ Kürekçiler köyünde ise Yahşi Beğlü köyü sakinleri toprak tasarruf etmektedir.²³⁵

Yerleşme açısından köylüler nerede olurlarsa olsunlar hangi köyde vergi mükellefi olarak kayıtlı iseler vergilerini o köyün sipahisine ödemektedirler. Keşan kazasına bağlı Uruklu köyü sınırında bulunan Müsellem Uzun köyüne Söğüdü köyünden hristiyan haymaneler gelip yerleşmişlerdir. Bunlar ispençelerini ve diğer vergilerini hala Söğüdü köyü sipahisine ödemektedirler.²³⁶ İpsala'da Ulucak köyünde oturmakta olan köylü, daha sonra burdan ayrılıp Bursacılar köyü sınırına yerleşmiştir. Köylü hem Bursacılar köyünde hem de Ulucak'ta toprak tasarruf etmektedir. Ancak eski defterde bunların vergilerini Bursacılar köyü sipahisine vermeleri gerektiğine dair kayıt olmadığı belirtilmektedir.²³⁷

²³⁰ Karye-i Hancuğz mezkûrlar burada oturub Mirahur köyünde çift dutup resm-i çiftlerin ve öşürlerin buradan verürler, **TD** 494, s. 313.

²³¹ **TD** 494, s. 313.

²³² **TD** 494, s. 373.

²³³ **TD** 494, s. 389.

²³⁴ **TD** 494, s. 402.

²³⁵ **TD** 494, s. 407.

²³⁶ **TD** 494, s. 370.

²³⁷ **TD** 494, s. 325.

C. MEZRALAR

Mezranın Türkçe tam karşılığı ekinliktir.²³⁸ Kırsal yerleşmeler hakkında yapılan tanımlar ve tarifler her zaman köy ve mezraları tam anlamıyla karşılamamakta, söz konusu yerleşim yerleri zamanın şartlarına ve bölgelerin coğrafi karakterlerine göre değişiklik göstermektedir.²³⁹ Osmanlı devleti döneminde bir yerin mezra olarak kabul edilebilmesi için harabesinin, suyunun ya da mezarlığının olup olmadığına bakmak gerekmektedir.²⁴⁰

Araştırmaya esas aldığımız kazalarda mezraların bazıları yerleşmenin olduğu kalıcı iskan yerleri iken bazıları sadece tarım faaliyetlerinin yürütüldüğü ekinlikler olarak görülmektedir. Edirne, Dimetoka, Ferecik ve Kızılağaç kazalarında bulunan bazı mezralarda kalıcı yerleşmeler görülmektedir. Dimetoka kazasında yer alan Çöker Tüneklü, Kamak Depesi, Kuşluk Depesi ve Çelik Depesi adlı mezralarda 31 vergi nüfusu kayıtlıdır. Adı geçen mezralar müşterek yazılmıştır. Sultan Murad Han ve Sultan Bayezid Han vakıflarına bağlı bazı köylerin halkı bu mezralara yerleşmişlerdir. Mezra sakinlerinin bir kısmını da göçerler oluşturmaktadır. Mezraların gelirinin bir kısmı adı geçen vakıflara, diğer kısmı sipahilere tımar olarak tahsis edilmiştir.²⁴¹ Edirne'ye bağlı Rum Beği köyünün yakınında bulunan Asarlu Derzi mezrasında da yerleşme görülmektedir. Mezranın arazisini Rum Beği köyü ile civarda bulunan başka köyler tasarruf etmektedir.²⁴² Ferecik'te Hisar Beği köyünün yanında yer alan Kara Göl mezrasında yerleşme mevcuttur. Mezra ilk kez sayıma tabii tutulmuştur.²⁴³ Ayrıca Kızılağaç'ta Aluncalu adlı mezra ilk kez sayıma tabii tutulmuş olup kalıcı yerleşmenin görüldüğü yerdir.²⁴⁴

Araştırmaya esas aldığımız mezraları statü açısından müstakil ya da bağımlı olması hususununa göre ayırmak mümkündür. Mezralardan 18'i

²³⁸ Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 45.

²³⁹ Feridun Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 116 vd.

²⁴⁰ Ömer Lütfi Barkan, **Kanunlar**, s. 53.

²⁴¹ TD 494, s. 196.

²⁴² TD 494, s. 147.

²⁴³ TD 494, s. 306.

²⁴⁴ TD 494, s. 414.

herhangi bir köye bağlı değilken 9'u yakınında bulunan köyün ekinliğidir. Defter kayıtlarında bazı mezralarda geçen 'mezkur karyenin ekinliğidir' ibaresi bu ayırımı yapabilmemize olanak sağlamıştır. Köylere yakın olan mezralar genellikle aynı köyün halkı tarafından tasarruf edilirken müstakil mezralarda durum farklıdır. Müstakil mezraları genellikle birden fazla köyün halkı tasarruf etmektedir. Edirne'de Yusuf Pınarı, Elmalık; Ferecik'te Doğancı Viranı mezraları buna örnek gösterilebilecek yerlerdir. Müstakil mezralardan bazılarını tasarruf eden reyanın hangi köylere mensup olduğu belirtilmeden 'her kimesne ziraat ederse öşürlerin sahib-i arza verir'²⁴⁵ ibaresi kullanılmıştır. Bu durum, mezralarda ziraat eden halkın sürekli değişmesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

Dimetoka'ya bağlı İsmail Çiftliği (Kara Kasır) adlı mezra, eski tahrirde köy statüsünde iken harabe haline gelmiştir.²⁴⁶ Fakat mezrada hiç bir vergi kaydının bulunmaması son tahririn yapıldığı dönemde burada herhangi bir üretim faaliyetinin olmadığını gösterir. Defterde herhangi bir yerleşim yerinin statü değiştirerek mezra haline geldiğine dair başka kayıt yoktur.

Kazalarda 27 tane mezra kaydı bulunmaktadır. Bunlardan 5'i yeni kaydedilmiş, diğerleri önceki tahrirden itibaren varlıklarını korumuşlardır. Yeni kaydedilmiş olanlar Kara Göl (Ferecik), Kara Samur (Cisr-i Ergene), Aluncalu (Kızılağaç) ve Asarlu Derzi, İnçöker (Edirne) mezralarıdır. Eski mezralar Umur Sandal, Doğancı Viranı (Ferecik); Sofu Rahman, Murad Hisarı (İpsala); Baracı, Hisarlık, Sandal Viranı, Şah Melik (Keşan); Karahisarlı (Cisr-i Ergene); Ok Hisarlar, Balabanlı (Kızılağaç); Karaca Oyuk, Yusuf Pınarı, Elmalık, Peşrevlü (Edirne); Çöker Tüneklü, Kamak Depesi, Kuşluk Depesi, Çelik Depesi, Çakırcalu, Düşan Korusu (Dimetoka)'dur.

Mezraların bazılarında hububat ve meyve tek kalem altında yazılmıştır. Söz konusu mezralarda üretilen hububat ve meyve türlerinin hangilerinin olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak bazılarında vergi kalemleri köylerde olduğu gibi teferruatlı verilmiştir. Örneğin Edirne'ye bağlı Karaca Oyuk mezrasında buğday, mercimek, susam, keten, lahana, ceviz ve

²⁴⁵ TD 494, s. 219, 274, 410, 414.

²⁴⁶ TD 494, s. 188.

palamut üretildiği görülmektedir. Mezrada bir kara ağaç korusu mukataya verilmiştir.²⁴⁷ Yusuf Pınarı ve Elmalık mezralarında da üretim çeşitliğini görmek mümkün olmuştur. Doğancı Viranı, Umur Sandal, Şah Melik mezralarında yapılan üretim ayrı vergi kalemleriyle belirtilmiştir.²⁴⁸

Öte yandan Yusuf Pınarı, Elmalık, Karaca Oyuk, Çöker Tüneklü, Kamak Depesi, Kuşluk Depesi, Çelik Depesi mezralarında hayvancılık yapılmaktadır.

D. ÇİFTLİKLER

Çiftlik, zirai faaliyetlerin yapıldığı yer olup genellikle bir çift öküzün işleyebileceği arazi olarak tanımlanmıştır.²⁴⁹ Fakat resmi tanıma göre çiftlik arazi bulunduğu coğrafi sahanın verim derecesine göre değişmekte olup verimli yerden 60-80, orta derecede verimli yerden 80-100, kıraç yerden 100-150 dönüm arasında değişmektedir.²⁵⁰

Araştırmaya tabii tuttuğumuz defterde geçen çift tabiri toprağın kendisini değil söz konusu yeri tasarrufunda bulunduran reayayı ifade ettiği için kazalarda bulunan çiftlik miktarını tahmin etmek mümkün olmamıştır. Ancak çift, nim ve bennak sayısı bölgede tasarruf edilen toprakların büyüklüğü hakkında ipucu edinmemize olanak sağlamıştır.

Toprak tasarruf edenlerin büyük çoğunluğunun çift hanelerden oluşması kazalardaki toprakların bütün çiftliğe elverişli olduğunu gösterir. Kazalarda yarım çiftlik işleyenler tam çiftlik işleyenlerin ortalama $\frac{1}{4}$ ' dir. Bu durum tarım topraklarının incelemeye tabii tuttuğumuz kazalar içerisinde bütünlüğünü koruduğunu gösterir.

Kazalarda bizzat sipahiler tarafından tasarruf edilmekte olan müstakil çiftlikler yer almaktadır. Edirneye bağlı Hatib köyünün yakınında müstakil bir çiftlik yer almaktadır. Çiftlikte 4 tam, 3 yarım çiftlik ile ekinlikler yer almaktadır. Çiftliğin tüm geliri padişah haslarına tahsis edilmiştir.²⁵¹

Kazalarda yer alan kır yerleşim yerlerinde bazı müstakil çiftlikler sipahilerin tasarrufuna bırakılmıştır. Bunlar, sipahi tımarında doğrudan

²⁴⁷ TD 494, s. 146.

²⁴⁸ TD 494, s. 146.

²⁴⁹ H. İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Bellekten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 582.

²⁵⁰ Ö. L. Barkan, "Çiftlik", *İA*, C. III, İstanbul 1985, s. 393.

²⁵¹ TD 494, s. 101.

doğruya sipahi ya da onun yerine reaya tarafından işletilen ve kılıç yeri olarak tabir edilen hassa çiftliklerdir.²⁵² Edirne'de Seferli ve Bekir çiftlikleri İsmail (Tatarlar) köyünün sipahisine kılıç yeri olarak verilmiştir. Söz konusu çiftlikleri İsmail (Tatarlar) köyü halkı tasarruf etmekte, vergilerini de köyün sipahisine ödemektedirler. Çiftliklerdeki iktisadi faaliyet alanını meyve ve hububat üretimi oluşturmaktadır.²⁵³ Dimetokaya bağlı Hamza köyünün sınırında bulunan Bazdar çiftliği, adı geçen köyün halkı tarafından tasarruf edilmektedir. Çiftlik, üretim çeşitliliği açısından oldukça zengindir. Buradan tahsil edilen vergiler, köylerde olduğu gibi teferruatlı olarak kaydedilmiştir. Çiftlikte üretilen ürünler buğday, burçak, mercimek, susam, pamuk, armut ve cevizdir. Dimetokada bulunan diğer kılıç yeri Korucu çiftliğidir. Çiftlik, bizzat sipahinin kendisi tarafından işletilmektedir.²⁵⁴

Ferecik'te, Doğancı Oruç (Çakırcı) adını taşıyan çiftlik, Çakırcı adlı sipahinin tasarrufuna verilmiştir. Çiftlik, 10 tam 4 yarım çiftlikten oluşmaktadır. Burası üretim çeşitliliği bakımından neredeyse bir köy kadar zengindir. Çiftlikte üretilen tarım ürünleri buğday, keten, lahana, üzüm, ceviz, armut ile tek kalem altında yazıldığı için çeşitleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız diğer sebzelerdir.²⁵⁵ Çiftliğin tasarruf biçimiyle alakalı herhangi bir köy halkının burada tarımla uğraştığına dair defterde kayıt bulunmamaktadır. Bu durumda çiftlik bizzat sipahi tarafından işletiliyor olmalıdır. Ancak çiftlik bir çiftçi ailesinin tek başına işletebileceği kadar küçük değildir. Bu durumda sipahi civar köylerle ortaçılık yaparak ya da ücret mukabilinde çiftliği işletiyor olmalıdır. Ferecik'te bulunan Saltuk adlı çiftlik de bizzat sipahisi tarafından işletilmektedir.²⁵⁶

İpsala ve Keşan kazalarında sipahilerin tasarrufuna bırakılmış müstakil çiftlikler bulunmaktadır. Bunlardan İpsala'da bulunan Bacılar çiftliği, Hayreddin adlı sipahinin tasarrufundadır. Sipahi burayı bizzat kendisi

²⁵² Mehmet Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566)**, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 100.

²⁵³ TD 494, s. 139.

²⁵⁴ TD 494, s. 139.

²⁵⁵ TD 494, s. 319.

²⁵⁶ TD 494, s. 321.

işlemektedir.²⁵⁷ Keşan'da Yoğurdcu köyünün sınırında bulunan Doğancı Yusuf çiftliği, adı geçen köyün sipahisinin tasarrufundadır. Çiftliği, sipahi adına Yoğurdcu köyü işlemektedir.²⁵⁸

²⁵⁷ TD 494, s. 378.

²⁵⁸ TD 494, s. 379.

II. BÖLÜM NÜFUS

A. MÜSLÜMANLAR

1. KAZA MERKEZLERİ

a- Edirne

XVI. Yüzyılın son çeyreğinde Paşa Livası Sağ Kol kazaları içerisinde müslüman nüfusun en yoğun olduğu şehir merkezi, Edirne kazası'dır. Defter kayıtlarına göre Edirne şehir merkezinde 147 adet müslümanlarla meskun mahalle bulunmaktadır. Söz konusu mahallelerde 1965 vergi nüfusu tespit edilmiştir.

Edirne şehir merkezinde bulunan müslüman mahallelerinden en kalabalık olanı 42 vergi nüfusu kayıtlı bulunan Hacı Ahmed Paşa Mahallesi'dir. Mahalle, Mescid-i Demir İbrahim Paşa ile müşterek kaydedilmiştir.²⁵⁹ Söz konusu mahallelerin vergi nüfusu sayısı Edirne şehir merkezinde oturmakta olan müslüman nüfusun %2' sini oluşturmaktadır. Edirne şehir merkezindeki müslüman mahallelerinde tespit edilen nefer miktarları birbirlerine çok yakın görülmektedir. Çokalcı Mahallesi²⁶⁰ nüfus yoğunluğu bakımından ikinci sıradadır. 41 neferi tespit edilen mahalle müslüman neferin %2'sini barındırmaktadır. İmaret-i Muradiye Mahallesi nüfus gücü bakımından üçüncü sırada olup, Sofu İlyas mescidi ile müşterek kaydedilmiştir. Söz konusu mahallede 39 vergi nüfusu tespit edilmiştir.²⁶¹ Bu rakam şehir merkezinde meskun tüm müslüman nüfusun %1'ini teşkil etmektedir. Yancu Mehmed Şahin Mahallesi, Ahmed Paşa mescidi ve Kasım Bedreddin mescidi ile müşterek kaydedilmiştir.²⁶² 38 vergi nüfusu kayıtlı olan mahalle merkez mahallelerindeki müslüman nüfusun %1'ini teşkil etmektedir. Ali Beğ Medresesi mahallesi 38 vergi nüfusuna sahiptir.²⁶³ Mahalle, şehir merkezinde oturmakta olan müslüman nüfusun %1'ini teşkil etmektedir.

Edirne şehrinde sadece 1 vergi nüfusuna sahip oldukları halde başlı

²⁵⁹ TD 494, s. 70.

²⁶⁰ TD 494, s. 29.

²⁶¹ TD 494, s. 30.

²⁶² TD 494, s. 71.

²⁶³ TD 494, s. 76.

başına mahalle olarak kaydedilen 4 aded yerleşim bulunmaktadır. Bunlardan Hayrathane²⁶⁴ ve Bezirganlı (Hoca Bali)²⁶⁵ mahalleleleri Edirne kalesi içinde bulunuyordu. Cami'i Atik²⁶⁶ ve Hacı Alaeddin²⁶⁷ mahallelerinin konumları ise tam olarak anlaşılammıştır. Bununla birlikte bu dört mahallenin hangi sebeplerden nüfus kaybına uğradığı konusu da açık değildir.

Edirne şehir merkezindeki mahallelerde çoğu mahallelerle aynı adı taşıyan ya da kurucularının adlarını almış durumda bulunan odalar mevcuttur. Medrese talebelerinin kaldığı bu odalar, defterde önemli bir yer tutmaktadır. Odaların kaç bölüm olduğu ve buralarda kaç vergi nüfusunun barındığı defterde belirtilmiştir. Buna göre şehir merkezindeki mahallelerden 67 tanesinde bu odalardan mevcuttur. Defterden toplam 132 adet oda, bunlara ait 781 bölüm tespit edilmiştir. Odalara yaklaşık 562 vergi nüfusu kaydedilmiştir.

Mahalleler içerisinde en fazla vergi nüfusu barındıran oda Yahşi Fakih mahallesindedir. Mehmed Çelebi mescidi ile müşterek kaydedilmiş olan mahalle Edirne kalesinin içerisinde yer almaktadır. Söz konusu mahallede, aynı adı taşıyan Yahşi Fakih odası, Mehmed Çelebi Mescidi odası, Mehmed b. Mahmud ve Katib Dede odası ve Behram Beğ odası bulunmaktadır. Bunlardan Yahşi Fakih odasının 13 bölümü ve 9 vergi nüfusu bulunmaktadır. Mehmed bin Mahmud ve Katip Dede odasının 16 vergi nüfusu bulunmaktadır. Söz konusu odaya ait bölümler, defterde kayıtlı değildir. Mehmed Çelebiye ait odanın 6 bölümü, 6 vergi nüfusu bulunmaktadır. Diğer odalarda 6 bölüm 2 vergi nüfusu kayıtlıdır.

Hacı Halil Mescidi mahallesinde 4 oda bulunmaktadır. Şah Melik Medresesi Mescidi, Şeyh Bedreddin Mescidi, Firuz Ağa ve Doğancı adlarını taşıyan bu odalarda 31 vergi nüfusu bulunmaktadır. Bunlardan, Şah Melik Medresesi Mescidi odasında 18, Şeyh Bedreddin Mescidi odasında 4, Firuz Ağa odasında 4, Doğancı odasında 5 vergi nüfusu kaydedilmiştir.²⁶⁸

²⁶⁴ TD 494, s. 69.

²⁶⁵ TD 494, s. 23.

²⁶⁶ TD 494, s. 63.

²⁶⁷ TD 494, s. 45.

²⁶⁸ TD 494, s. 14.

Saruca Paşa Mahallesi'nde Saruca Paşa odası, Emin Çelebi odası, Bayezid Bey odası, Piri Ağa odası olmak üzere 4 oda görülmektedir. Bu odalarda 29 vergi nüfusu kaydedilmiştir. Saruca Paşa odasının 30 bölümü 20 vergi nüfusu, Emin Çelebi odasının 6 bölümü 6 vergi nüfusu, Bayezid Beğ odasının 8 bölümü 2 vergi nüfusu, Piri Ağa odasının 5 bölümü 1 vergi nüfusu bulunmaktadır.²⁶⁹

Baba Timurtaş Beğ mahallesi 7 odasıyla Edirne şehir merkezinde bulunan mahalleler içersinde en fazla odaya sahip olan yerleşim yeridir. Eski Cami'ye yakın olan mahallede Eyneci Ferhad b. Abdullah, Timurtaş Beğ, Saruca Sofu, Abdülvasfi Efendi, Sabuncıyan, Hoca Elvan ve Darü'l-Bilad adlarını taşıyan odalarda toplam 26 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunlardan Eyneci Ferhad b. Abdullah 5, Timurtaş Beğ 5, Saruca Sofu 5, Abdülvasfi Efendi 7, Sabuncıyan 3, Hoca Elvan 2, Daürü'l- Bilad 4 vergi nüfusuna sahiptir. Hoca Elvan odasının 8 bölüm olduğu belirtilmiş olup diğer odaların kaç bölümden müteşekkil olduğu belirtilmemiştir.²⁷⁰

Mehmed Ağa mahallesi'nde Şehabeddin, Ahmed Fakih, Hasan Paşa ve Mehmed Paşa adlarıyla kayıtlı 4 oda bulunmaktadır. Bunlardan Mehmed Paşa odasına kayıtlı 15 vergi nüfusu, Hasan Paşa odasına kayıtlı 5 vergi nüfusu 15 bölüm, Ahmed Fakih odasına kayıtlı 2 vergi nüfusu 3 bölüm, Şehabeddin odasına kayıtlı 2 vergi nüfusu 4 bölüm görülmektedir. Bu odalarda toplam 24 vergi nüfusu, 22 bölüm kayıtlıdır.²⁷¹

Zağanos Subaşı mahallesi tek odadan müteşekkildir.²⁷² Firuz Bey olarak kayıtlı olan odanın adının, Edirne şehir merkezinde bulunan Firuz Ağa Mahallesi ile Mescid-i Hacı Halil Mahallesi'nde kayıtlı Firuz Bey odasında adı geçen şahısla aynı kişiden geldiği hususu net değildir. Adın, aynı defterde farklı zikredilmiş olması bunların farklı kişiler olabileceğini düşündürmektedir. Söz konusu odaya ait 20 vergi nüfusu, 28 bölüm görülmektedir.²⁷³

Çavuş mahallesi, Eski Cami'inin yakınında yer almaktadır. Mahallede

²⁶⁹ TD 494, s. 18.

²⁷⁰ TD 494, s. 26.

²⁷¹ TD 494, s. 24.

²⁷² TD 494, s. 17.

²⁷³ TD 494, s. 17.

Hoca İvaz Paşa, Ali Çelebi, Hacı Merdam Kiremitçi, Mevlana Beyrek Ahmedi ve Devletşah Hatun adlarını taşıyan 5 oda bulunmaktadır. Bunlardan, Hoca İvaz Paşa odasına ait 8 vergi nüfusu 9 bölüm, Ali Çelebi odasına ait 3 vergi nüfusu 4 bölüm, Mevlana Beyrek Ahmedi odasına ait 3 vergi nüfusu, Devletşah Hatun odasına ait 2 vergi nüfusu 4 bölüm, Hacı Merdam Kiremitçi odasına ait 1 vergi nüfusu 3 bölüm kayıtlıdır. Mevlana Beyrek Ahmedi odasının kaç bölümünün olduğu defterden tespit edilememiştir. Adı geçen odalarda toplam 17 vergi nüfusu, 20 bölüm bulunmaktadır.²⁷⁴

Hacı İvaz mahallesi'nde 4 oda bulunmaktadır. Bunlardan, Sarı Ali Çelebi odasına ait 14 vergi nüfusu 18 bölüm, Hacı Mustafa odasına ait 2 vergi nüfusu 4 bölüm, Hacı Yakub odasına ait 2 vergi nüfusu 2 bölüm kayıtlıdır. Mehmed Çelebi odasına ait vergi nüfusu ve bölüm kaydı bulunmamaktadır. Ancak odanın harap olduğuna dair kayıt da yoktur. Bu odalarda toplam 18 vergi nüfusu, 24 bölüm yer almaktadır.²⁷⁵

Timur Boğa mahallesinde 4 oda kayıtlıdır. Bunlar Kadı Beğ, Mencik Hatun, Kadı ve Firuz odalarıdır. Kadı Beğ odasında 9 vergi nüfusu 11 bölüm, Mencik Hatun odasında 4 vergi nüfusu 6 oda, Kadı odasında 2 vergi nüfusu 7 bölüm, Firuz odasında 2 vergi nüfusu 2 bölüm kayıtlıdır. Bu odalarda toplam 17 vergi nüfusu, 26 bölüm yer almaktadır.²⁷⁶

Mevlana Veliyüddin mahallesinde 3 oda kayıtlıdır. Bunlardan, Dizdarzade odasına ait 9 vergi nüfusu 5 bölüm, Mescid-i Sinan Beğ odasına ait 4 vergi nüfusu 4 bölüm, Gulameddin odasına ait 3 vergi nüfusu 6 bölüm kayıtlıdır. Odalarda toplam 16 vergi nüfusu, 15 bölüm kayıtlıdır.²⁷⁷

Kara Hacı mahallesi Edirne kalesine yakın bir konumdadır. Mahallede, 3 oda bulunmaktadır. Bunlardan, Hacı Musa ve Hacı Celil odasına ait 5 nefer, Hacı Sinan odasına ait 4 vergi nüfusu kayıtlıdır. Hacı Musa ve Hacı Celil odası ile Hacı Sinan odasının bölümleriyle alakalı bilgi yoktur. Mahalleye ait odalarda toplam 13 vergi nüfusu, 5 bölüm yer almaktadır.²⁷⁸

²⁷⁴ TD 494, s. 57.

²⁷⁵ TD 494, s. 72.

²⁷⁶ TD 494, s. 47.

²⁷⁷ TD 494, s. 64.

²⁷⁸ TD 494, s. 22.

Yıldırım Han İmaretı mahallesi, Selçuk Hatun Mescidi ile müşterek kaydolunmuştur. Mahallede, 4 oda bulunmaktadır. Bunlardan Sefer Şah odasına ait 6 vergi nüfusu 7 bölüm, Selçuk Hatun odasına ait 5 vergi nüfusu 3 bölüm, Çerahçı Kasım odasına ait 2 vergi nüfusu 10 bölüm, Baba Ali odasına ait 8 bölüm kayıtlıdır. Baba Ali odasında kayıtlı vergi nüfusu bulunmamaktadır. Söz konusu odalarda toplam 13 vergi nüfusu, 28 bölüm bulunmaktadır.²⁷⁹

Mescid-i Şahlu Ali mahallesi'nde 3 oda kayıtlıdır. Bunlardan, mahalleye de adı vermiş olan Şahlu Ali odasına ait 6 vergi nüfusu 7 oda, Şah Melek odasına ait 3 vergi nüfusu 9 bölüm, Sirmed odasına ait 3 vergi nüfusu 6 bölüm kayıtlıdır. Adı geçen odalarda toplam 12 vergi nüfusu, 22 bölüm bulunmaktadır.²⁸⁰

494 numaralı tahrir defterinde Edirne kazasında rastlanılan odalara adlarını vermiş olan şahısların bazen birden fazla odaya adını verdiği görülmektedir. Firuz Ağa mahallesinde kendi adını taşıyan bir oda yaptırdığı görülen şahsın aynı zamanda Hacı Halil Mescidi mahallesinde de oda yaptırdığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Hacı Halil Mescidi mahallesinde bir odaya adını vermiş olan Şah Melik adlı şahsın, kendisiyle aynı adı taşıyan mahallede de bir odaya adını verdiği görülmektedir. Yenice Firuz mahallesi ile Şah Melik Medresesi mahallesinden ayrılarak kurulmuş olan Şahlu Ali Mescidi mahallesinde de Şah Melik adı verilen birer oda bulunmaktadır.

Edirne şehir merkezindeki mahallelerde Selçuk Hatun adıyla zikredilen 3 oda bulunmaktadır. Bunlar, Selçuk Hatun mahallesi,²⁸¹ Yıldırım Han İmaretı mahallesi²⁸² ve Baharlı Kapı mahallesi'nde bulunan ve Selçuk Hatun'un adıyla zikredilen odalardır.²⁸³

Şehir merkezinde bulunan odaların büyük bir çoğunluğu tahrir esnasında faaliyettedir. Bunların arasında vergi nüfusu sayısı belirtilmemiş olanlar hizmete hazır, ancak boş olanlardır. Hizmet veremeyecek durumda

²⁷⁹ TD 494, s. 55.

²⁸⁰ TD 494, s. 63.

²⁸¹ TD 494, s. 50.

²⁸² TD 494, s. 55.

²⁸³ TD 494, s. 81.

olanlar özellikle belirtilmiştir....? Mescid Mahallesinde yer alan odanın 11 bölümü bulunmaktadır. Ancak, bölümler kullanılabilir durumda değildir.²⁸⁴

Araştırmaya esas teşkil eden 494 numaralı defterden Edirne şehir merkezindeki zaviyeleri ve bunlara ait vergi nüfusu sayılarını tespit etmek mümkün olmuştur. Defter kayıtlarında belirtilen şahıslar, verdikleri hizmet münasebetiyle vergiden muaf olan zaviye şeyhleridir. Bunlardan, Arpacı Ahmed Mahallesinde Kara Ahmed Çelebi, Hamza Beğ, Şeh Hızır Süleyman ve Hasan Dede olmak üzere 4 zaviye kayıtlıdır. Zaviyelerde toplam 4 vergi nüfusu sayılmış olup bunlar adı geçen zaviyelerin şeyhleridir.²⁸⁵ Bunların dışında, İmaret-i Cedid mahallesinde Adamlı Sultan,²⁸⁶ Cedid Cami'i mahallesinde Şeyhü'l-İshak, Ali Beğ Hallaçhor mahallesinde Baba Hamid b. İbrahim Seyyid,²⁸⁷ Umur Beğ mahallesinde Anbardar,²⁸⁸ Hacı İslam mahallesinde Kozluca Paşa,²⁸⁹ Kabe Yapıcı mahallesinde Hacı Mehmed,²⁹⁰ Hoşkadem mahallesinde Elvan ve Eşkinci Piri,²⁹¹ Şehabeddin Paşa mahallesinde Bahşayış b. Ramazan,²⁹² Yıldırım Han İmareti mahallesinde Akıncı Şeyh, Hallaç Hacı mahallesinde Şah Melik,²⁹³ Gazi Hoca (Ramazan Hoca) mahallesinde Ramazan Halife adlarını taşıyan zaviyeler bulunmaktadır.²⁹⁴ Adı geçen zaviyelerle alakalı 1'er vergi nüfusu kaydolunmuştur. Edirne şehir merkezindeki mahallelerde toplam 16 zaviye, bunlarda kayıtlı 16 vergi nüfusu tespit edilmiştir.

Bilindiği üzere mufassal tahrir defterleri, günümüz modern nüfus sayımlarından tamamen farklıdır. Bu defterler, devletin askeri ve mali kayıtlarının tutulup tüm varidatının tespit edildiği belgelerdir. Defterlerde sadece vergi mükellefi olan zümreler değil mesleki statüleri ya da özel durumları (a'ma, mariz, pir-i fani...) nedeniyle muaf olan kesimler de

²⁸⁴ TD 494, s. 32.

²⁸⁵ TD 494, s. 52.

²⁸⁶ TD 494, s. 34.

²⁸⁷ TD 494, s. 39.

²⁸⁸ TD 494, s. 41.

²⁸⁹ TD 494, s. 45.

²⁹⁰ TD 494, s. 46.

²⁹¹ TD 494, s. 47.

²⁹² TD 494, s. 49.

²⁹³ TD 494, s. 61.

²⁹⁴ TD 494, s. 73.

belirtilmiştir.

Defterde, adlarının üzerine 'der-kira' ibaresi düşülmüş olan şahıslar kendi mülkleri olmayıp başkalarına ait ev ya da dükkânlarda kira karşılığı tasarrufta bulunan kesimdir. Günümüz Türkçesiyle 'kiracı' olarak tabir edilen bu kesim sayı olarak defterde önemli bir yer tutmaktadır. Kiracılar, defterde yer alan genel vergi nüfusu sayımlarına dâhildir. Ayrıca, her bir yerleşim mıntikasında görülen nefer sayısının aynı yerdeki kiracı hanelerden fazla olması, bunların ayrı bir kalem olarak tutulduğunu gösterir.

494 numaralı defterde kiracı olarak kayıtlı olanlar, söz konusu yerleşim yerinde geçici sakin olan nüfusu göstermektedir. Burada, söz konusu zümrenin vergi ödeyip ödemediği hususu değil yerleşim mıntikasının yerlisi olup olmadığı ifade edilmiştir. Araştırmaya esas alınan defterde, kiracı ailelerin hangilerinin muaf, hangilerinin vergiye tabii olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır.

Edirne şehir merkezindeki müslüman mahallelerinde 552 adet kiracı kayıtlıdır. Bu rakam, tüm müslüman neferin %28'ini oluşturmaktadır. Müslümanlarla meskûn mahallelerde en fazla kiracının bulunduğu yer defterde müşterek kaydolunmuş olan Yahşi Fakih ve Mescid-i Mehmed Çelebi Mahalleleridir. Bu mahallelerde 35 kiracı tespit edilmiştir.²⁹⁵ Bu rakam şehir merkezinde kayıtlı tüm neferin %1'ini teşkil etmektedir. Gören Hoca Mahallesi 17 adet kiracı bulunmaktadır. Mahalle, kiracı hanelerin miktarı açısından ikinci sırada yer almaktadır.²⁹⁶ Bunların dışında Sevindik Fakih Mescidi mahallesi 15,²⁹⁷ Ahi Hasan mahallesi 14,²⁹⁸ Kuru Çeşme mahallesi 13,²⁹⁹ Firuz Ağa mahalesi,³⁰⁰ Kasım Paşa Hamamı,³⁰¹ Gazi Hoca (Ramazan Hoca)³⁰² ve Ali Çelebi Mescidi mahallesiyle müşterek kaydedilmiş olan Haydar Paşa mahallelerinde 12'şer adet kiracı

²⁹⁵ TD 494, s. 19.

²⁹⁶ TD 494, s. 44.

²⁹⁷ TD 494, s. 30.

²⁹⁸ TD 494, s. 74.

²⁹⁹ TD 494, s. 16.

³⁰⁰ TD 494, s. 11.

³⁰¹ TD 494, s. 14.

³⁰² TD 494, s. 73.

bulunmaktadır.³⁰³

494 numaralı tahrir defterinde 'der-vakıf' olarak kaydedilmiş kimseler önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar, vergilerini doğrudan vakıflara ödeyen kesimi ifade eder. Defter kayıtlarına göre şehir merkezinde 328 der-vakıf bulunmaktadır. Şehir merkezinde kayıtlı tüm vergi nüfusunun %16'sı vergilerini doğrudan vakıflara ödemektedir. En fazla der-vakıf tespit edilen mahalle Hacı Halil Mescidi'dir. Söz konusu mahallede 25 der-vakıf tespit edilmiştir.³⁰⁴ Bu rakam şehir merkezinde bulunan mahallelerdeki tüm der-vakıfların %1'ini teşkil eder. Firuz Ağa mahallesi,³⁰⁵ Arif Ağa mahallesi,³⁰⁶ Gazi Hoca (Ramazan Hoca) mahallelerinde 13'er adet der-vakıf bulunmaktadır.³⁰⁷ Şehir merkezinde bulunan diğer mahallerdeki der-vakıfların sayısı her bir mahallede 10'u geçmemektedir.

494 numaralı defter kayıtlarında zenneler önemli bir yer tutmaktadır. Zenneler, eşlerinin vefatından sonra eşlerinin sahip olduğu hakları kullanma yetkisine sahip olan müslüman dul kadınları ifade eder. Söz konusu kadınlar, şayet eşleri vefat etmeden önce toprak işlemekte iseler ellerinde bulunan toprak topraklarını imkânları doğrultusunda işlemeye devam edip, erkek evlatları reşit olana kadar eşlerinin sahip olduğu hakları tasarruf etme yetkisine sahip olurlar. Bu durumda zenneler üretim faaliyetlerini devam ettirip devlete vergisini ödeyen aile reisi konumundadırlar. Ancak, defterlerde görülen her aile reisi kadın tarımla iştigal etmeyebilir. 494 numaralı defterin Edirne şehir merkezindeki aile reisi kadınların vergi ile alakalı durumunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Bunlar vergi mükellefi ya da vergiden muaf olabilirler. Edirne şehir merkezinde bulunan 1965 müslüman hanenin 339'u zennedir. Bu rakam tüm vergi nüfusunun % 17'sini teşkil etmektedir.

Edirne şehir merkezindeki müslümanlarla meskûn mahallelerden 100 tanesinde aile reisi kadın kaydedilmiştir. En fazla kadın aile reisi bulunan yerleşim yeri Kasım Paşa Hamamı mahallesidir. Söz konusu mahallede 16

³⁰³ TD 494, s. 40.

³⁰⁴ TD 494, s. 14.

³⁰⁵ TD 494, s. 11.

³⁰⁶ TD 494, s. 13.

³⁰⁷ TD 494, s. 73.

kadın aile reisi kayıtlıdır.³⁰⁸ Veled Çelebi Mescidi mahallesinde hanelerin %50'si kadın aile reislerinden oluşmaktadır. Söz konusu mahallede 13 kadın aile reisi bulunmaktadır.³⁰⁹ Mihal Beğ İmaret mahallesi, Hacı Ahmet Paşa ile müşterek kaydedilmiştir.³¹⁰ Hacı İbrahim Paşa mahallelerinde 13'er adet kadın aile reisi sayılmıştır.³¹¹ Gören Hoca mahallesi 11 kadın aile reisi barındırmaktadır.³¹² Şehir merkezindeki diğer mahallelerdeki kadın aile reisi sayısı 10'u geçmemektedir.

494 numaralı tahrir defterine göre Edirne şehir merkezinde, müslümanların oturmakta olduğu mahallelerde vergiden muaf olan sınıflar çok çeşitlilik göstermektedir. Bunların bir kısmı; imam, müezzin, müderris, muallim, hatib, dizdar, muhassıl, hademe gibi yapmakta oldukları görevleri gereği vergiden muaf olan kesimdir. Vergi muafiyeti olanların diğer kısmı; a'ma, mariz, pir-i fani, fakirü'l-hal, ma'lul gibi üretim faaliyetinde bulunamayan ve dolayısıyla vergi ödeyebilecek denli gelir sahibi olmayanlardır. Ayrıca “beratlı”, “seyyid” olarak kayıtlı olanlar da vergiden muaftır.

Edirne şehir merkezinde vergiden muaf tutulan kesimden imam 165, müezzin 164, beratlı 77, yamak 36, sadat 38, gulam-ı padişahî 28, muhassıl 24, şeyh 17, hüddam-ı imaret 14, fakirü'l-hal 12, şütürban 10, akıncı 10, şeyh ve imam 10, pir-i fani 9, müteveli 8, müselleme 8, a'ma 8, hüddam 5, mariz 4, hatib 3, mirascı 2, müderris 2, basban 2, serbölük 2, korucu 2, ma'lul 1, kayyum 1, dizdar 1, muallim 1, kasaban-ı miran 1, hüddam-ı kal'a 1, eskici 1 vergi nüfusu kayıtlıdır.

b- Dimetoka

494 numaralı tahrir defterine göre Dimetoka şehir merkezinde müslümanlarla meskûn 15 mahalle bulunmaktadır. Söz konusu mahallelerde 186 vergi nüfusu kayıtlıdır.

Dimetoka şehir merkezinde bulunan müslümanların oturmakta olduğu en kalabalık mahalle, 27 vergi nüfusu bulunan Hoca Mahallesi (Kayyum

³⁰⁸ TD 494, s. 14.

³⁰⁹ TD 494, s. 12.

³¹⁰ TD 494, s. 25.

³¹¹ TD 494, s. 66.

³¹² TD 494, s. 44.

Mahallesi) dir.³¹³ Bu rakam şehir merkezinde oturan tüm müslüman vergi nüfusunun %14'ünü teşkil etmektedir. Şehir merkezinde bulunan müslüman mahallelerinden ikinci derecede kalabalık olanı Köprü Başı ve Kuyumcu mahalleleridir. Mahallelerde 19'ar vergi nüfusu tespit edilmiştir.³¹⁴ Bunların dışında, Abdal Cüneyd mahallesinde 18,³¹⁵ Tatarlar mahallesinde 16,³¹⁶ Karagöz Beğ³¹⁷ ve Halil Fakih mahalleleri'nde 13'er,³¹⁸ Atik Camii mahallesinde 12,³¹⁹ Haraççı Kasım mahallesinde 11,³²⁰ Bazarlu Beğ ve Çırçır mahallesinde 10'ar,³²¹ Hacı Barak mahallesinde 8,³²² Medrese mahallesinde 6,³²³ Doğan Beğ Mescidi mahallesinde 3,³²⁴ Oruç Paşa mahallesinde 1 vergi nüfusu kayıtlıdır.³²⁵

Dimetoka şehir merkezinde müslümanlarla meskûn mahallelerde yaklaşık 43 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunlardan yarım çiftlik tasarruf etmekte olanlar 10, tam çiftlik tasarruf etmekte olanlar 9 vergi nüfusudur. Bunların dışında vergi mükellefi olan bir diğer zümre mücerredlerdir. Bunlar, toprak tasarruf etmeyen, ancak kendi geçimlerini sağlayabilecek durumda olan bekâr erkeklerdir. Ancak, mücerredlerin, bekâr olması münasebetiyle ailelerinden ayrı evlerde oturmadıklarını varsaymak durumundayız. O nedenle söz konusu zümreyi hane şeklinde değil bireyler topluluğu gibi zikretmek daha doğru olacaktır. Zira tahrir defterlerinde görülen her ıstılahı ayrı bir hane gibi düşünmek yanıltıcı olabilir. Dimetoka şehir merkezindeki müslümanlarla meskûn mahallelerde toplam 19 mücerred tespit edilmiştir. Bu rakam aynı zamanda şehir merkezindeki genç vergi nüfusunun miktarını da gösterir. Şehir merkezindeki müslüman neferin %10'u mücerredir. Defterde 'der vakıf' şeklinde yazılmış olan ve 7 vergi nüfusu kayıtlı olan bir zümre söz

³¹³ TD 494, s. 160.

³¹⁴ TD 494, s. 161.

³¹⁵ TD 494, s. 158.

³¹⁶ TD 494, s. 159.

³¹⁷ TD 494, s. 161.

³¹⁸ TD 494, s. 162.

³¹⁹ TD 494, s. 162.

³²⁰ TD 494, s. 160.

³²¹ TD 494, s. 158-159.

³²² TD 494, s. 162.

³²³ TD 494, s. 158.

³²⁴ TD 494, s. 162.

³²⁵ TD 494, s. 163.

konusudur. Bunlar vergilerini doğrudan vakıflara ödemekte olanlardır. Dolayısıyla der -vakıfları vergi mükellefi şeklinde izah etmek doğru olacaktır.

Dimetoka şehir merkezindeki müslüman mahallelerinde yaklaşık 108 neferen vergiden muaftır. Din görevlileri arasında sayabileceğimiz imam 18, müezzin 15, muhassıl 5, şeyh 3, vakf-ı şeyh 3, zaviyedar 1 kişidir. Bunlardan başka şehir merkezinde 14 yamak ve 5 müselleme kaydedilmiştir. Vergi muafiyeti olanların bir kısmı da özel durumları hesaba katılarak kaydedilenlerdir. Sultan tarafından berat verilmiş olup bu nedenle vergiden muaf olanlar defterde 'ehl-i berat' ya da 'ba- berat' şeklinde ayrı kalemler şeklinde verilmiştir. Bunlardan ehl-i berat olanlar 30 kişi, ba-berat olanlar ise 3 kişidir. Şehir merkezinde 4 fakir, 3 seyyid, 1 veledi seyyid tespit edilmiştir.

Defterde statüsü belirtilmediği halde muaf sayılmış olan 36 vergi nüfusu bulunmakta olup bunların 27'si kadın aile reisi, 9'u kiracı olarak kaydedilmiştir.

c- Ferecik

Ferecik şehir merkezinde müslümanlarla meskun 7 mahalle bulunmaktadır. Mahallelerde toplam 482 vergi nüfusu kayıtlıdır.

Ferecik şehir merkezinde en fazla vergi nüfusu kayıtlı yerleşim yeri Cami-i Şerif Mahallesi'dir. Mahallede 140 vergi nüfusu kayıtlıdır.³²⁶ Bu rakam şehir merkezindeki müslüman nüfusun yaklaşık %29'unu teşkil eder. Mahalle, aynı zamanda en fazla genç vergi nüfusunu barındıran yerleşim yeri olarak görülmektedir. Şeyh Mescidi mahalle'si (Subaşı mahallesi) nüfus yoğunluğu bakımından ikinci sıradadır. Mahallede 124 vergi nüfusu kayıtlıdır.³²⁷ Ferecik şehir merkezinde kayıtlı müslüman vergi nüfusunun %25'i bu mahallede yerleşmiştir. Nüfus yoğunluğu bakımından Hayreddin,³²⁸ Timur Han³²⁹ ve Şeyh(Hacı Fakih) mahalleleri eşit sayıda vergi nüfusu barındırmaktadır.³³⁰ Mahallelerde 55'er vergi nüfusu kayıtlıdır. Haydar

³²⁶ TD 494, s. 278.

³²⁷ TD 494, s. 279.

³²⁸ TD 494, s. 281.

³²⁹ TD 494, s. 280.

³³⁰ TD 494, s. 282.

mahallesi 28,³³¹ Hacı Yusuf mahallesi 25 vergi nüfusu kayıtlı olan diğer mahallelerdir.³³²

Defter kayıtlarına göre şehir merkezinin müslümanlarla meskûn yerlerinde yaklaşık 176 vergi mükellefi görülmektedir. Bunlardan 84'ü mücerred olarak kayıtlıdır. Tam çiftlik tasarruf etmekte olanlar 46, yarım çiftlik tasarruf etmekte olanlar ise 40 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunlardan Şeyh Mescidi (Subaşı mahallesi) mahallesinde 23 vergi nüfusunun tam çiftlik tasarruf ettiği görülür.³³³ Bu rakam şehir merkezindeki tüm müslüman mahallelerinde görülen tam çiftlik mükelleflerinin toplamına eşittir. Adı geçen mahallede kayıtlı olan nim sayısı da şehir merkezindeki müslüman mahallelerinde bulunan tüm nim çiftlik sahiplerinin toplamına eşittir. Ayrıca şehir merkezinde 6 vergi nüfusunun zemin vergisi ödemekte olduğunu tespit olunmuştur. Bunların tamamı Hacı Yusuf mahallesinde kayıtlıdır.³³⁴

Ferecik şehir merkezinde bulunan müslüman mahallelerinde 34 kişi vergiden muaf olarak kayıtlıdır. Bunların bir kısmı yapmakta oldukları görevlerine mukabil vergiden muaf tutulmuş olanlardır. İmam, hatib, müezzin, korucu, küreci, olmak üzere altı kaleme ayırabileceğimiz bu kesim toplam 32 kişidir.

Ferecik şehir merkezinde bulunan müslüman mahallelerinde muaf olarak kayıtlı olanlardan küreciler, en fazla Şeyh Mescidi (Subaşı) mahallesinde bulunmaktadır. Mahallede 11 küreci kayıtlıdır.³³⁵ Şehirde seyyid ve pir-i fani toplamı 2 kişidir. Bunlardan seyyid kaydolanmış kişi Timurhan mahallesi'nde,³³⁶ pir-i fani olan ise Hayreddin mahallesindedir.³³⁷

d- Kızılağaç

Kızılağaç kaza merkezinde toplam 2 mahalle bulunmaktadır. Söz konusu mahallelerden Yakup Kazan (Cami-i Şerif) mahallesi sadece müslümanlardan oluşurken Şaban Fakih mahallesi'nde müslümanların

³³¹ TD 494, s. 281.

³³² TD 494, s. 280.

³³³ TD 494, s. 279.

³³⁴ TD 494, s. 280.

³³⁵ TD 494, s. 279.

³³⁶ TD 494, s. 280.

³³⁷ TD 494, s. 281.

yanında gayri müslimleri de görmek mümkündür. Kaza merkezinde toplam 52 müslüman vergi nüfusu tespit edilmiştir. Bunlardan, Şaban Fakih mahallesinde 39, Yakup kazan mahallesinde 21 vergi nüfusu görülmektedir.³³⁸

Kaza merkezinde vergi mükellefi olan 47 kişi görülmektedir. Bunlardan 20 çift, 17 bennak, 3 nim, 5 mücerred, 2 haric reaya kayıtlıdır. Vergiden muaf olan kesimden 2 imam, 1 müezzin, 1 hatib, 1 yamak kayıtlıdır.

e- İpsala

İpsala kaza merkezinde toplam 14 mahalle tespit edilmiş olup söz konusu mahallelerin tamamında müslümanlar oturmaktadır. Mahallelerde 324 vergi nüfusu kayıtlıdır.

Kaza merkezindeki en kalabalık mahalle 56 vergi nüfusunun bulunduğu Sarac İlyas Mahallesi'dir.³³⁹ Kapucu Mahallesi ikinci derecede kalabalık yereleşim yeri olarak görülmektedir. Mahallede defter kayıtlarına göre 53 vergi nüfusu kayıtlıdır.³⁴⁰ Hasan Halife³⁴¹ ile Mevlana Şeyh Muslihiddin Halife, 8'er vergi nüfusunun kayıtlı olduğu mahallelerdir.³⁴²

İpsala kaza merkezindeki mahallerde 112 mücerred, 19 imam, 22 müezzin, 38 yamak, 34 küreci, 8 seyyid, 7 celeb, 7 zen, 5 derkira, 5 korucu, 4 beratlı, 4 muhassıl, 3 müselleme, 3 yağcı, 2 bazdar, 2 haric reaya, 2 kötürüm, 1 muallim, 1 pir-i fani nefer kayıtlıdır. Defterde bazı ıstılahlar tek kalem altında yazılmıştır. Bunlardan eşkinci ve yamak 20, yamak, müselleme ve celeb 12, canbaz ve yamak 8, derkira ve vakıf 3, korucu ve canbaz 2 vergi nüfusu kayıtlıdır.

İpsala kaza merkezinde kayıtlı vergi nüfusunun % 31'i mücerredlerden oluşmaktadır. Bu rakam aynı zamanda kaza merkezindeki genç nüfusun da oranını temsil etmektedir. Defter kayıtlarına göre mahallelerin tamamında mücerred kayıtlı vergi nüfusu mevcuttur.

İpsala kaza merkezindeki mahallelerde din görevlilerinin sayısı toplam

³³⁸ TD 494, s. 384.

³³⁹ TD 494, s. 331.

³⁴⁰ TD 494, s. 336.

³⁴¹ TD 494, s. 332.

³⁴² TD 494, s. 337.

nefer sayısına oranla oldukça fazladır. Mahallelerdeki din görevlileri toplam vergi nüfusunun %13'ünü teşkil etmektedir. Hatta bazı mahallelerde 2 imam görev yapmaktadır. Kaza merkezindeki 7 mahallede 2'şer imam kayıtlıdır. Din görevlilerinin ortamamasının yüksek olması İpsala kaza merkezindeki mahallelerde dini yapılardan cami ve mescidlerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Mahallelerde toplam 21 mescid, 14 cami tespit edilmiştir.

Kaza merkezinde yer alan mahallelerden Mevlana Şeyh Muslihiddin Halife Mahallesi halkı vergiden muaftır. Mahallede 9 vergi nüfusu kayıtlıdır.³⁴³

2. KIR NÜFUSU

a- Edirne

Edirne kır yerleşim merkezlerinde 65 köy yer almaktadır. Bunlardan 55 köyde sadece müslümanlar, 6 köyde ise sadece gayri müslimler oturmaktadır. 4 köyde Müslümanlarla gayri müslimler bir arada oturmaktadır. Kazaya ait kır yerleşim merkezlerinde yaklaşık 2042 müslüman vergi nüfusu bulunmaktadır. Bahis konusu olan vergi nüfusu, sadece vergi mükellefi olanları değil vergiden muaf olan kesimi de içermektedir.

Edirne kır yerleşim yerlerinde en fazla müslüman nüfusun barındığı köy Hamza Beğlü'dür. Köyde, 155 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunlardan 74'ü mücerred olarak kayıtlıdır.³⁴⁴ Söz konusu köyün aynı zamanda en fazla genç nüfusu barındırdığını söylemek mümkündür.

Kiliselik köyü müslüman nüfusun yoğunluğu açısından ikinci sıradadır. Köyde 99 vergi nüfusu tespit edilmiştir. Söz konusu köyde sadece 1 kişi mücerred olarak kayıtlıdır. Bu durum nüfus miktarıyla ıstılahların miktarının paralel seyretmediğini gösterir. Çünkü nüfus yoğunluğu bakımından ikinci sırada yer alan köyde ıstılahların da aynı oranda fazla olması beklenir.

³⁴³ Mevlana Şeyh Muslihiddin Halife mezkur mahalle halkının ellerinde ahkam-ı şerifleri olub Mevlana Şeyh Muslihiddin Halife ki şeyhdir. Andan intisab eden dervişlerden ki imam, müezzin, kayyum ve gayrı dervişlerden bunlardan sair mahalley-i mezbure halkı mahsul-ı merhamed olub avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olub tekalif-i avarız etmeyeler deyü merhum Sultan Murad Han Gazi hazretlerinden ahkam-ı şerifleri olub defter-i atikde dahi mukayyid olduğundan gayrı ellerinde olan atik hükümlerine göre yazıldığından aldıkları cedid mukarrernamelerini götürüb ibraz eyledikleri ecilden defter-i cedid-i hakaniye dahi üslub-u merkum üzere muafiyet olmak için kayd olundu. TD 494, s. 337.

³⁴⁴ TD 494, s. 125.

Kilislik köyünün vergi nüfusu sayısı söz konusu köyde meskûn olmuş şahıslardan değil başka yerden gelip ortakçı statüsüyle toprak işlemekte olanlardan müteşekildir. Adı geçen köyde 95 kişi ortakçıdır. Geri kalan 3 aile ise köyün kendi sakinidir. Bunlar, tam çiftlik işlemektedir.³⁴⁵

Ferit Beğ (Umur Beğ) köyü müslüman nüfusun yoğunluğu açısından üçüncü sıradadır. Adı geçen köy Kilislik köyünde olduğu gibi ortakçıların dışardan gelip toprak işlediği yerleşim yerlerinden birisidir. Köyde toplam 92 vergi nüfusu kayıtlı olup bunların 85 tanesi ortakçıdır. 10 aile köyün kendi sakinidir. Bunlardan 6'sı tam çiftlik, 3'ü ekinlik işlemektedir. Köyde 1 kişi imam olarak kayıtlıdır.³⁴⁶

Edirne'ye bağlı köylerde 1427 kişi vergi mükellefidir. Mükellef kesimden en fazlasını çift vergisi ödeyenler oluşturmaktadır. Köylerde toplam 716 civarında tam çiftlik tasarruf etmekte olan vergi nüfusu tespit edilmiştir.

Hamza Beğlü köyü, en fazla tam çiftlik tasarruf edilen yerleşim yeridir. Köyde 40 adet tam çiftlik tasarruf eden vergi nüfusu sayılmıştır. Tarımsal faaliyetlerin en yoğun olduğu yerin Hamza Beğlü köyü olduğu görülür. Zira ekinlik işleyenlerin en fazla olduğu yer burasıdır.³⁴⁷ Yenice köyü, Edirneye bağlı köyler içerisinde çiftlik işletilmekte olan yerler arasında ikinci sıradadır. Köyde, 37 kişi çiftlik işlemektedir.³⁴⁸ Selim Beğlü köyünde 33,³⁴⁹ Kıracköy'de 31 kişi tam çiftlik tasarruf etmektedir.³⁵⁰ Edirneye bağlı köylerden en az sayıda tam çiftlik tasarruf edilen yer, Topal Ömer köyüdür. Köyde sadece 1 vergi nüfusu çiftlik işlemektedir.³⁵¹ Çiftlik işleyenlerin sayısı köydeki vergi nüfusuyla orantılı değildir. Çünkü toplam vergi nüfusu Topal Ömer köyünden daha az olmasına rağmen çiftlik işleyenlerin sayısının buradan daha fazla olduğu köyler tespit edilmiştir. Küçük Korucu³⁵² ve Küplüce köyleri buna örnek gösterilebilir.³⁵³

³⁴⁵ TD 494, s. 111.

³⁴⁶ TD 494, s. 109.

³⁴⁷ TD 494, s. 125.

³⁴⁸ TD 494, s. 137.

³⁴⁹ TD 494, s. 134.

³⁵⁰ TD 494, s. 103.

³⁵¹ TD 494, s. 152.

³⁵² TD 494, s. 152.

³⁵³ TD 494, s.140.

Edirne'ye bağılı 44 köyde yaklaşık 300 kişi bennak vergisi ödemektedir. Tahrir defterlerinde bennak, ekinli, caba bennak şeklinde zikredilen bu zümrenin manası bazen farklı şekillerde açıklanabilmektedir. Çünkü bazı defterlerde hem bennak hem de ekinli ıstılahı aynı anda kullanılmaktadır. Bu durumda ekinli olarak zikredilen kesim yarım çiftlik, bennak olarak zikredilen kesim ise hiç toprağı olmayanları ifade eder. 494 numaralı tahrir defterinde bu neviden sadece bennak ıstılahının olması bunların yarım çiftlikten daha az toprağı, ekinliğı tasarruf etmekte olan kimseleri ifade ettiğini gösterir.

Hamza Beğlü, en fazla ekinlik tasarruf edilen köydür. Söz konusu köyde 39 vergi nüfusu ekinlik işlemektedir. Diğer köylerden İnceklü'de 22, Yenice'de 20 vergi nüfusu ekinlik tasarruf etmektedir. 11 köyde birer adet bennak vergisi mükellefi bulunurken 16 köyde bennak vergisi ödemekte olan raiyyet yoktur.³⁵⁴

Defterde 'nim' olarak ifade edilmiş olup yarım çiftlik işlemekte olanların sayısı 45 civarındadır. Köylerden 14 tanesinde bu nevi vergi mükellefi tespit edilmiştir. Yarım çiftlik işleyenlerin en fazla olduğu köy İsmail (Tatarlar) köyüdür. Söz konusu köyde 13 kişi yarım çiftlik işlemektedir.³⁵⁵ Yarım çiftlik işlemekte olan diğer köylerdeki rakam en fazla 6 civarındadır.

494 numaralı defterde 'ba-çift' şeklinde kaydedilmiş olanlar çiftlik vergisi ile birlikte başka vergi türlerini de ödeyen yani sadece çiftlik tasarruf etmeyip başka meşgüliyetleri de bulunan raiyyeti ifade etmektedir. Edirneye bağılı köylerden 18 tanesinde 73 kişi ba-çift olarak kayıtlıdır. Bunlardan en fazlası Eflak Şahin köyünde olup 14 kişi olarak sayılmıştır.³⁵⁶ İsmail (Tatarlar) köyünde de 12 kişi ba-çift olarak kayıtlıdır.³⁵⁷ Diğer köylerdeki ba-çift sayısı en fazla 7 civarındadır.

Köylerde bazı raiyyet hem toprak işlemektedir, hem de yağıcı, yamak, küreci gibi vazifelerde bulunmak suretiyle vergiden muaf olmaktadır. Defterde çiftlik-i yamak şeklinde zikredilenler bu türden olup 6 köyde sayılmıştır. Toplam 16 yamak, tam çiftlik tasarruf etmektedir. Defterde küreci olup çiftlik

³⁵⁴ TD 494, s. 125.

³⁵⁵ TD 494, s. 138.

³⁵⁶ TD 494, s. 134.

³⁵⁷ TD 494, s. 138.

işleyenler 2 neferdir. Bunlar sadece İncük köyünde sayılmıştır.³⁵⁸ Bunların yanında defterin yekün kısımlarında verilmemiş ancak şahıs adlarının üzerine konulan ibarelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Edirnenin müslümanlarla meskûn köylerinin bazılarında toprak tasarruf etmekte olup hizmet sektöründe çalışarak vergiden muaf olan pek çok kişi görülmektedir. Eskici köyünde 3,³⁵⁹ İncük köyünde 1³⁶⁰, Yenice köyünde 1,³⁶¹ Hızır Ali köyünde 7, Mihmanlar köyünde 3, İnceler köyünde 13 vergi nüfusu tam çiftlik işlemekte olup yamak olarak çalışmaktadır. İsmail(Tatarlar) köyünde 7 vergi nüfusu nim çiftlik işlemekte olup yamak olarak çalışmaktadır.³⁶² Defterde bennak olarak kayıtlı olup çeşitli vazifeleri olanlardan Rum Beği köyünde 2 yamak, 1 akıncı, 2 vergi nüfusu aynı zamanda eşkincidir.³⁶³ Dögercelü köyünde bennak kayıtlı olup yağcı olarak çalışan 2 vergi nüfusu görülmektedir.³⁶⁴ Yenice köyünde bennak kayıtlı olan müselleme 1,³⁶⁵ İsmail (Tatarlar) köyünde bennak kayıtlı olan küreci 1,³⁶⁶ Deftin (Sofular) köyünde bennak kayıtlı olan yağcı 2 vergi nüfusu görülmektedir.³⁶⁷

Defterden tespit edebildiğimiz kadarıyla din görevlilerinden imamların da toprak tasarruf ettiği görülmektedir. Bunlardan Dögercelü köyünün imamı Alaaddin Ali Fakih tam çiftlik tasarruf etmektedir. Söğüdcek köyünün imamı Nasuh Hoca da yarım çiftlik tasarruf eder görünmektedir.³⁶⁸ Ek meşgüliyetleri olan söz konusu kişiler defterde ayrı bir yekün kalemi altında verilmemiş diğer ilgili kalemlere dâhil edilmiştir.

Köylerde 259 kişi mücerred kaydedilmiştir. 40 adet köyde mücerred kayıtlıyken 19 köyde mücerred olan kimse görülmemektedir. Hamza Beğlü köyünde sayılan mücerred sayısı aynı köydeki nefer sayısının hemen hemen

³⁵⁸ TD 494, s. 137.

³⁵⁹ TD 494, s. 132.

³⁶⁰ TD 494, s. 137.

³⁶¹ TD 494, s. 137.

³⁶² TD 494, s. 138.

³⁶³ TD 494, s. 126.

³⁶⁴ TD 494, s. 129.

³⁶⁵ TD 494, s. 137.

³⁶⁶ TD 494, s. 138.

³⁶⁷ TD 494, s. 144.

³⁶⁸ TD 494, s. 129.

yarısına eşittir. Rum Beği köyünde 19,³⁶⁹ İncük köyünde 17,³⁷⁰ İsmail (Tatarlar) köyünde 14 kişi mücerred kayıtlıdır.³⁷¹ Diğer köylerdeki mücerred sayısı her bir köyde en fazla 9 adettir.

Köylerde 99 kişi vergiden muaftır. Bunlardan yamak 19, imam 14, yağcı 13, akıncı 6, küreci 4, eşkinci 3, pir-i fani 2, müselleme 1, muhassıl 1 vergi nüfusu olarak kayıtlıdır. Bazı köylerde yamak, müselleme ve küreci tek kalem altında yazılmıştır. Bunlar 9 vergi nüfusu olarak kayıtlıdır. Aynı şekilde yağcı ve eşkinci gibi tek kalem altında yazılmış olanlar 7 vergi nüfusudur.

494 numaralı defterde bazı şahıs adlarının altına 'haymane' ibaresi düşülmüştür. Haymaneler, sipahi tımarları dâhilinde bulunan konar-göçer toplulukları ifade etmektedir.³⁷² Söz konusu topluluklar, mensup oldukları yörük subaşısına tabi olup rüsum-ı haymane adı altında toptan vergi öderler. İhtiyaç söz konusu olduğu zamanlar haymanelere başvurulmuş, eksik olan yamak ve eşkinciler bunlardan temin edilmiştir.³⁷³

494 numaralı defterde haymane ibaresi düşülmüş olan şahıslar bir köyde yerleşmiş olduğu halde yörüklük statüsünü değiştirmediklerini ve vergilerini haymane kategorisinden ödemeye devam ettiğini gösterir. Bununla birlikte haymanelerin bazıları tam çiftlik bazıları da ekinlik tassarruf etmektedir. Sofular köyünde 17 vergi nüfusu haymane olarak kayıtlıdır. Bunlardan 5'i çift, 6'sı bennak, 6'sı mücerred kaydolanmıştır.³⁷⁴ Küçük Armut köyünde ise 3 hane haymane olarak kayıtlı olup toprak tasarruf edip etmediği belirtilmemiştir.³⁷⁵ Hacı Danişmendlü köyünde mücerred kaydolanmış 1,³⁷⁶ Döğercelü köyünde bennak kaydolanmış 1,³⁷⁷ Saru Timurcalu³⁷⁸ ve Emreler³⁷⁹ köyünde bennak kaydolanmış birer vergi nüfusu

³⁶⁹ TD 494, s. 126.

³⁷⁰ TD 494, s. 137.

³⁷¹ TD 494, s. 138.

³⁷² Ö. L. Barkan, "Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İÜİFM, C. II, S. 1, İstanbul, 1940.

³⁷³ Gökbilgin, a. g. e., s. 52-53.

³⁷⁴ TD 494, s. 107.

³⁷⁵ TD 494, s. 106.

³⁷⁶ TD 494, s. 127.

³⁷⁷ TD 494, s. 129.

³⁷⁸ TD 494, s. 135.

³⁷⁹ TD 494, s. 143.

haymane tespit edilmiştir. Eskici köyünde ise 6 vergi nüfusu haymane bulunmaktaydı. Bunlardan 2'sinin statüleri belirtilmemişken 2'si çift, 2'si ise bennak kayıtlıdır.³⁸⁰ (Edirne kır nüfusu için bkz, Tablo V).

b- Dimetoka

494 numaralı deftere göre Dimetoka kazasına bağlı 107 köy bulunmaktadır. Köylerden 40 tanesinde sadece Müslümanlar, 34 köyde sadece gayri müslimler oturmaktadır. 33 köyde Müslümanlarla gayrimüslimler bir arada yaşamaktadır. Kazada müslümanların oturduğu köylerin bazıları müşterek yazılmıştır. Bazıları ise birden fazla sipahiye tımar olarak tevcih edildiği için geliri bölünmüştür. Sadece müslümanların oturduğu köylerden Ketenlik 2, Kozlu Depe 3, Kozluca 2 farklı sipahinin tasarrufuna verilmiş yerleşim yerleridir.

Kazaya tabii köylerde yaklaşık 1984 müslüman vergi nüfusu bulunmaktadır. Bunlardan 1495'i sadece müslümanların oturduğu köylerde 489'u müslümanlarla hristiyanların karışık oturduğu köylerde sayılmıştır. En fazla müslüman nüfusu barındıran köy, 105 vergi nüfusu ile Timurlar köyüdür.³⁸¹ Ketenlik köyü müslüman nüfusun yoğunluğu açısından ikinci sıradadır. Geliri iki sipahiye tımar olarak tevcih edilmiş olan köyde toplam 95 vergi nüfusu bulunmaktadır.³⁸² Müslüman nüfus açısından Mahmudlu (İri Fakih) 81,³⁸³ Kırk Köyü 80 vergi nüfusludur.³⁸⁴ En az müslüman nüfus 3 vergi nüfusu bulunan Ortacık köyüdür.³⁸⁵

Müslümanlarla hristiyanların karışık oturduğu 33 köyden 12 tanesinde Müslümanlar, 20 köyde ise hristiyanlar yoğunluktadır. Sadece Yancılı (İri Viranı) köyünde müslümanlarla hristiyanların sayısı eşittir. Söz konusu köyde 11 müslüman, 11 hristiyan vergi nüfusu tespit edilmiştir.³⁸⁶

Kazada vergi mükellefi olan kesimden tam çiftlik tassaruf eden müslüman raiyyetin sayısı yaklaşık 705 civarındadır. Kazada 47 köyde tam

³⁸⁰ TD 494, s. 132.

³⁸¹ TD 494, s. 231.

³⁸² TD 494, s. 179.

³⁸³ TD 494, s. 169.

³⁸⁴ TD 494, s. 217.

³⁸⁵ TD 494, s. 228.

³⁸⁶ TD 494, s. 214.

çiftlik tasarruf edilmektedir. En fazla tam çiftlik tasarruf edilen köyler, 30 çift vergisi mükellefi tespit edilmiş olan Karacagöz (Divane Musa) köyü³⁸⁷ ile aynı miktardaki çift vergisi mükellefinin tespit edildiği Dikilütaş köyleridir.³⁸⁸ Saru Hızırlı köyünde 26,³⁸⁹ Derzi Viranı köyünde 25,³⁹⁰ Belencik (Gayreddünlü) köyünde 24 adet tam çiftlik tasarruf etmekte olan raiyyet tespit edilmiştir.³⁹¹ En az çift vergisi mükellefi Klisecik Yurdu köyünden tespit edilmiştir. Köyde 1 kişi tam çiftlik işlemektedir.³⁹²

Dimetoka kazasında yarım çiftlik işlemekte olanların sayısı, tam çiftlik ve ekinlik işlemekte olanlara nispeten daha azdır. Kazada yaklaşık 248 müslüman raiyyet yarım çiftlik tasarruf etmektedir. 36 köyde nim çiftlik tasarruf edilmektedir. En fazla nim çiftlik işlemekte olan müslüman raiyyet Kırk köyünden tespit edilmiştir. Köyde 26 kişi nim çift olarak kayıtlıdır.³⁹³ Derzi Viranı köyünde 25,³⁹⁴ Esenlü (Alabayır) köyünde 22 kişi yarım çiftlik tasarruf etmektedir.³⁹⁵ Kazada en az nim çift tasarruf etmekte olan köyler Çengellü,³⁹⁶ Kır Beğ,³⁹⁷ Mirahur Ali Beğ,³⁹⁸ Cemaat-i Hoşdi Yakası köyleridir.³⁹⁹ Söz konusu köylerde 1'er kişi nim çiftlik tasarruf etmektedir.

Köylerde 444 kişi bennak vergisi mükellefidir. Yaklaşık 70 köyde bennak vergisi mükellefi müslüman raiyyet tespit edilmiştir. En fazla bennak vergisi mükellefi 33 bennakın kayıtlı olduğu Timurlar köyüdür.⁴⁰⁰ Veled-i Dağ Eri köyünde 32,⁴⁰¹ Kırk köyünde 26,⁴⁰² Mahmudlu (İri Fakih) köyünde 22 bennak kayıtlıdır.⁴⁰³ Yancılı⁴⁰⁴, Doğancı Karlı,⁴⁰⁵ Sofular⁴⁰⁶ ve Cemaat-ı

³⁸⁷ TD 494, s. 235.

³⁸⁸ TD 494, s. 192.

³⁸⁹ TD 494, s. 170.

³⁹⁰ TD 494, s. 194.

³⁹¹ TD 494, s. 199.

³⁹² TD 494, s. 219.

³⁹³ TD 494, s. 217.

³⁹⁴ TD 494, s. 194.

³⁹⁵ TD 494, s. 225.

³⁹⁶ TD 494, s. 186.

³⁹⁷ TD 494, s. 204.

³⁹⁸ TD 494, s. 226.

³⁹⁹ TD 494, s. 239.

⁴⁰⁰ TD 494, s. 231.

⁴⁰¹ TD 494, s. 237.

⁴⁰² TD 494, s. 217.

⁴⁰³ TD 494, s. 169.

⁴⁰⁴ TD 494, s. 214.

Hoşdi Yakası⁴⁰⁷ köyleri 1'er müslüman raiyyetle en az bennakın kayıtlı olduğu köylerdir.

Dimetoka kazasında 'haric reaya' şeklinde kayıtlı nefer görülmektedir. Tahrir defterlerinde geçen bu terimin anlamı farklı olabilmektedir. Sipahi elinde bulundurduğu çift ve nim çiftten daha küçük miktarda bulunan ve tapu resmi ile kimseye vermemiş olduğu toprağı caba bennak ya da mücerredlerin tasarrufuna verebilmektedir. Bu şekilde toprak tasarruf edenler resm-i zemin (dönüm hakkı, dönüm akçası) öderler. Ayrıca ellerinde bulunan çift ya da nim çiftliklerin dışında daha fazla toprağı işlemek isteyen raiyyete de sipahi tarafından bu türden toprak verilebilir. Bu durumda toprağı tasarruf edenler çift resmine ilaveten resm-i zemin öderler. Bu şekilde fazla toprak tasarruf edenler ya da mücerred, caba bennak olup toprak tasarruf edenler 'haric reyaya' şeklinde kaydolunur. Tımar arazisine dışardan gelip bu nevi araziye tasarruf eden reaya da resm-i zemin öder. Fakat dışardan gelmiş olan reaya ekseriyetle göçebe unsurları temsil etmekle beraber, bazen yakın yerleşim yerlerinden gelip deftere yazılmadan hariçten toprak tasarruf edilmesi de vakidir.⁴⁰⁸

Defterde 32 vergi nüfusu hariç reaya olarak kayıtlıdır. Bu rakam 6 köyden eld edilmiştir. Haric reaya 6 köyden tespit edilmiştir. Ulucak köyü 14 vergi nüfusuyla en fazla haric raiyyeti bulunan yerleşim yeridir.

Defterde, reayayı medine-i münevvere olarak kayıtlı olanlar vergilerini doğrudan Haremeyn Vakıfları'na ödeyenlerdir. Dimetoka kazasına bağlı köylerden Timurlar,⁴⁰⁹ Abdullah⁴¹⁰ ve Ömer Viranı köylerinde toplam 42 vergi nüfusu vergilerini söz konusu vakıflarına ödemektedir.⁴¹¹

Dimetoka kazasında 283 vergi nüfusu mücerred kayıtlıdır. Söz konusu rakam 60 köyden tespit edilmiştir. En fazla mücerred kayıtlı olan yer

⁴⁰⁵ TD 494, s. 224.

⁴⁰⁶ TD 494, s. 191.

⁴⁰⁷ TD 494, s. 239.

⁴⁰⁸ H. İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Bellekten*, XXIII/92, s. 592.

⁴⁰⁹ TD 494, s. 231.

⁴¹⁰ TD 494, s. 191.

⁴¹¹ TD 494, s. 213.

Mahmudlu (İri Fakih) köyüdür.⁴¹² Köyde 20 kişi mücerred kayıtlıdır. Mirahur Ali Beğ köyünde 16 kişi mücerred kayıtlıdır.⁴¹³ Köylerden 9 tanesinde sadece 1'er kişi mücerred olarak sayılmıştır. Bunlar Saltuk,⁴¹⁴ Karabeğlü(Eskici),⁴¹⁵ Söğüdlü Dere ve Hallaç Viranı,⁴¹⁶ Kürekçiler,⁴¹⁷ Ayvalu,⁴¹⁸ Ayu Kulak,⁴¹⁹ Kızören⁴²⁰ ve Cemaat-ı Kozlu Depe köyleridir.⁴²¹

Defterde toprak tasarrufu ile alakalı farklı kalemler tespit edilmiştir. Bunlardan, ba çift olarak zikredilen, çift vergisinin yanında başka mükellefiyeti de bulunan müslüman vergi nüfusu 39 civarındadır. Kazada 13 köyde bu nevi vergi mükellefiyeti olanlar bulunmaktadır. Hâsıl-ı yamak şeklinde zikredilen, toprak tasarruf etmekte olup aynı zamanda işlemekte olduğu toprakla alakalı vergiden muaf olan yamaklardan söz etmek mümkündür. Bu şekilde olan çiftçi yamakların sayısı 8 olup iki köyde görülmektedir.

Önceden yamaklar tarafından işletilmekte iken sayım sırasında boş olduğu tespit edilen yerler için defterde 'yamak-ı hali çift' tabiri kullanılmıştır. Devletin, hangi kalemden ne miktarda vergi alacağı nettir. Yeni tahrir için bölgeye gidildiğinde evvelce alınan vergi kalemleri ve miktarları ile alakalı değişen durumlar söz konusu ise bunlar yeni sayım defterlerinde belirtilir. Defterde bazı yamakların tassarrufunda bulunan çiftliklerin boş olduğunun belirtilmesiyle devlet elinde bulunan boş çiftlik miktarını belirliyor olmalıdır. Şayet bunlar vergi mükellefi olsalardı bu durumda önceki sayımla yeni sayım arasında bulunacak vergi açığı da tespit edilmiş olacaktı.

Kazada, vergiden muaf olan kesim yaklaşık 99 vergi nüfusudur. Bunlar imam, yamak, küreci, müselleme, yağcı, şütürban gibi görevlilerle; fakirü'l-hal, pir-i fani, mariz, a'ma, sadat, muhassıllardır. Kazada toplam 6 imam tespit

⁴¹² TD 494, s. 169.

⁴¹³ TD 494, s. 226.

⁴¹⁴ TD 494, s. 177.

⁴¹⁵ TD 494, s. 200.

⁴¹⁶ TD 494, s. 206.

⁴¹⁷ TD 494, s. 229.

⁴¹⁸ TD 494, s. 233.

⁴¹⁹ TD 494, s. 234.

⁴²⁰ TD 494, s. 234.

⁴²¹ TD 494, s. 241.

edilmiştir. Söz konusu imamlar Semavine,⁴²² Doğancı Murad (Köse Doğancı),⁴²³ Abdullah,⁴²⁴ Eğerek Deresi,⁴²⁵ Kul Çiftliği⁴²⁶ ve Karagöz köylerinde kayıtlıdır.⁴²⁷ Defterde yamak olarak kayıtlı olanlar 13 civarındadır. Bunlardan 3 yamak aynı zamanda mücerred olarak kayıtlıdır. Mücerred olan yamaklar Semavine köyünden tespit edilmiştir.⁴²⁸ Müsellemeler 3 vergi nüfusu kayıtlı olup Yunaklı(Virane) köyünden tespit edilmiştir.⁴²⁹ Defterde görülen 2 muhassıl Silgeri⁴³⁰ ve Esenlü köylerinde bulunmaktadır.⁴³¹ Şüturban 1 (Melik Viranı ve Kozluca), yağcı 1 (Melik Viranı ve Kozluca),⁴³² Bazdar 1(Silgeri),⁴³³ Şüturban 1(Melik Viranı ve Kozluca) vergi nüfusudur.⁴³⁴

Muaf kesimden pir-i faniler 4 köyde kayıtlıdır. Bunlar, defterde müşterek yazılmış olan Hamidlü ve Kozludere köyleri⁴³⁵ ile Esenlü (Alabayır),⁴³⁶ Büyük ve Küçük Sekban köyleri,⁴³⁷ Veled-i Dağ Eri köyleridir.⁴³⁸ Defterde fakirü'l-hal olarak kayıtlı olanlar 2 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunlar, sadece Mahmudlu (İri Fakih) köyünden tespit edilmiştir.⁴³⁹ A'ma olanlar 2 vergi nüfusu olup Doğancı Murad (Köse Doğancı)⁴⁴⁰ ve Subaşı Viranı köylerinde kayıtlıdır.⁴⁴¹ Defterde sadat olarak kayıtlı olanlar 37 vergi nüfusu olup bunlardan 30'u sadece Akça Viranı köyünde kayıtlıdır.⁴⁴² Defterde kayıtlı olan vakıf görevlilerinin sayısı 4'tür. Bunlar sadece Akça Alanı ve buraya bağlı Müslüman Mahallesi'nde

⁴²² TD 494, s. 172.

⁴²³ TD 494, s. 190.

⁴²⁴ TD 494, s. 191.

⁴²⁵ TD 494, s. 193.

⁴²⁶ TD 494, s. 205.

⁴²⁷ TD 494, s. 216.

⁴²⁸ TD 494, s. 172.

⁴²⁹ TD 494, s. 236.

⁴³⁰ TD 494, s. 218.

⁴³¹ TD 494, s. 225.

⁴³² TD 494, s. 223.

⁴³³ TD 494, s. 218.

⁴³⁴ TD 494, s. 223.

⁴³⁵ TD 494, s. 212.

⁴³⁶ TD 494, s. 225.

⁴³⁷ TD 494, s. 226.

⁴³⁸ TD 494, s. 237.

⁴³⁹ TD 494, s. 169.

⁴⁴⁰ TD 494, s. 190.

⁴⁴¹ TD 494, s. 232.

⁴⁴² TD 494, s. 239.

kayıtlıdır.⁴⁴³ 'Veled-i seyyid' ve 'veled-i müselleme' olarak kayıtlı olanlar ecdatlarının statüleri nedeniyle aynı haklardan istifade edenleri temsil etmektedir. Kara Mehmed köyünde 2 seyyid, 1 müselleme evladı bulunmaktadır.⁴⁴⁴

Kazada 36 vergi nüfusu haymane'dir. Bunlardan 24'ü bennak, 2'si mücerred olup geri kalan 8 vergi nüfusunun toprak tasarruf şekli belirtilmemiştir.

Dimetoka kazasına bağlı köylerin bazılarında din görevlilerinden imam ve hatiplerin tarım alanında da faaliyet gösterdiği görülmektedir. Mahmudlu (İri Fakih) köyünde hatib olarak çalışmakta olan görevli aynı zamanda yarım çiftliği tasarrufunda bulundurmaktadır.⁴⁴⁵ Aynı şekilde Saru Hızırlı,⁴⁴⁶ Semavine,⁴⁴⁷ Abdullah,⁴⁴⁸ Hasekilü,⁴⁴⁹ Karagöz, Veled-i Dağ Eri köylerinin imamları tam çiftlik tasarruf etmektedir.⁴⁵⁰ Diğer köylerde bunun gibi hem çiftçilik faaliyetinde bulunan hem de yağcı, yamak gibi görevleri bulunanlar mevcuttur. Mahmudlu (İri Fakih) köyünde 1,⁴⁵¹ Belencik köyünde 3,⁴⁵² Veled-i Dağ Eri köyünde 1 vergi nüfusu, yağcı olarak çalışmakta olup aynı zamanda tam çiftlik işler görünmektedir.⁴⁵³ Semavine köyünde 1,⁴⁵⁴ Ketenlik köyünde 5,⁴⁵⁵ Veled-i Dağ Eri köyünde 2 kişi yamak olarak çalışmakta olup tam çiftlik tasarruf etmektedir.⁴⁵⁶ Bunların dışında Ketenlik,⁴⁵⁷ Belencik,⁴⁵⁸ Esenlü (Alabayır),⁴⁵⁹ Veled-i Dağ Eri köylerinde toplam 5 vergi nüfusu ekinlik tasarruf etmekte olup yağcı olarak çalışmaktadır.⁴⁶⁰ (Bkz, Tablo VI)

⁴⁴³ TD 494, s. 207.

⁴⁴⁴ TD 494, s. 227.

⁴⁴⁵ TD 494, s. 169.

⁴⁴⁶ TD 494, s. 170.

⁴⁴⁷ TD 494, s. 172.

⁴⁴⁸ TD 494, s. 191.

⁴⁴⁹ TD 494, s. 204.

⁴⁵⁰ TD 494, s. 237.

⁴⁵¹ TD 494, s. 169.

⁴⁵² TD 494, s. 199.

⁴⁵³ TD 494, s. 237.

⁴⁵⁴ TD 494, s. 172.

⁴⁵⁵ TD 494, s. 179.

⁴⁵⁶ TD 494, s. 237.

⁴⁵⁷ TD 494, s. 179.

⁴⁵⁸ TD 494, s. 199.

⁴⁵⁹ TD 494, s. 225.

⁴⁶⁰ TD 494, s. 237.

c- Kızılağaç

Kızılağaç kazasına bağlı kır iskân yerlerinde toplam 45 köy bulunmaktadır. Köylerden 39'unda sadece Müslümanlar, 4'ünde sadece gayri Müslimler, 2'sinde ise karışık oturulmaktadır. Kazada yer alan 41 köy ile yerleşmenin olduğu 1 mezrada müslüman raiyyet oturmaktadır. Müslümanlarla gayri müslimlerin bir arada oturduğu köylerden Köse Kalkallu köyünde 50 vergi nüfusu müslümana karşılık 6 gayri müslim tespit edilmiştir.⁴⁶¹ Serlü köyünde 21 vergi nüfusu müslümana karşılık 1 gayri müslim görülmektedir.⁴⁶²

Kazaya bağlı köylerde toplam 1157 vergi nüfusu müslüman tespit edilmiştir. Köylerden en kalabalık olanı 105 vergi nüfusu bulunan Asmalu köyüdür. Köyü kalabalık kılan yörük cemaatidir. Köye bağlı olarak yazılmış olan cemaatin 99 vergi nüfusu görülmektedir.⁴⁶³ Nureddin köyü 72 vergi nüfusu bulunan ikinci derecede kalabalık yerdir.⁴⁶⁴ Anbarlu köyü 55,⁴⁶⁵ Köse Kalkallu köyü 51,⁴⁶⁶ Danişmendlü köyü 49,⁴⁶⁷ Osmanlu köyü 48,⁴⁶⁸ Karaca Doğdu köyü 45 vergi nüfusu kayıtlıdır.⁴⁶⁹

Müslümanların oturduğu köylerde vergi mükellefi olan çift sayısı 503'tür. En fazla tam çift mükellefi Anbarlu köyünden kaydedilmiştir. Köyde 36 vergi nüfusu tam çiftlik işler görünmektedir.⁴⁷⁰ Nureddin köyünde 28,⁴⁷¹ Osmanlu köyünde 27 kişi tam çiftlik işlemektedir.⁴⁷² Hukukçılar köyünde 1 kişi tam çiftlik işlemektedir. Köy en az çiftlik işleyen yerleşim yeridir. Ayrıca köyde tek hane kayıtlı olup tam çiftliği tasarruf eden de aynı hanedir.⁴⁷³

Kazada müslüman raiyyetin yaşadığı köylerden 16'sında toplam 35 vergi nüfusu nim çiftlik tasarruf etmektedir. En fazla nim çiftlik tasarruf

⁴⁶¹ TD 494, s. 401.

⁴⁶² TD 494, s. 404.

⁴⁶³ TD 494, s. 399.

⁴⁶⁴ TD 494, s. 409.

⁴⁶⁵ TD 494, s. 385.

⁴⁶⁶ TD 494, s. 401.

⁴⁶⁷ TD 494, s. 397.

⁴⁶⁸ TD 494, s. 388.

⁴⁶⁹ TD 494, s. 410.

⁴⁷⁰ TD 494, s. 385.

⁴⁷¹ TD 494, s. 409.

⁴⁷² TD 494, s. 388.

⁴⁷³ TD 494, s. 396.

etmekte olan köy Araplar köyü olarak görülmektedir. Köyde 4 kişi nim çiftlik işler görülmektedir.⁴⁷⁴

Bennak olan vergi nüfusu 33 köyden tespit edilmiştir. Köylerden toplam 162 kişi ekinlik tasarruf etmektedir. Bunlardan en fazlası 12 vergi nüfusu kayıtlı olan Asa Gökçelü köyüdür.⁴⁷⁵ Şarka,⁴⁷⁶ Küçükü,⁴⁷⁷ Karaca Doğdu köyleri 11'er bennakı kayıtlı olan diğer köylerdir.⁴⁷⁸ Azuklu,⁴⁷⁹ Eymirlü,⁴⁸⁰ Asmalu,⁴⁸¹ Doğancı⁴⁸² ve Yenice köyleri 1'er vergi nüfusu kayıtlıdır.⁴⁸³

Kazaya bağlı Müslümanların oturduğu 26 köyde 119 mücerred kayıtlıdır. En fazla mücerred olan köy 16 vergi nüfusu olan Nureddin köyüdür.⁴⁸⁴ Uzunlu köyünde 10,⁴⁸⁵ Anbarlu köyünde 8 kişi mücerred kayıtlıdır.⁴⁸⁶ Oklu,⁴⁸⁷ Küreciler⁴⁸⁸ ve Salarlu köyleri 1'er mücerred kayıtlı olan köylerdir.⁴⁸⁹

Asmalu köyü sınırında cemaat-ı yörük olarak zikredilmiş bir yörük topluluğu kayıtlıdır. Söz konusu topluluk 99 vergi nüfusedir. Hem çiftçilik hem de hayvancılık faaliyetlerinde bulunmakta olan yörük topluluğu dühan vergisi ödemektedir. Yörük topluluğunun ödemekte olduğu tüm vergiler Haremeyn Vakıfları'na gönderilmektedir.⁴⁹⁰

Defter kayıtlarına göre çift vergisinin yanında başka vergileri de ödemekte olup 'ba çift' olarak yazılmış nefer sayısı 17'dir. Bu rakam müslümanlarla meskûn 9 köyden elde edilmektedir. Kazada haric reaya statüsünde olup toprak tasarruf eden göçebe sayısı 9'dur.

⁴⁷⁴ TD 494, s. 399.

⁴⁷⁵ TD 494, s. 389.

⁴⁷⁶ TD 494, s. 396.

⁴⁷⁷ TD 494, s. 398.

⁴⁷⁸ TD 494, s. 410.

⁴⁷⁹ TD 494, s. 392.

⁴⁸⁰ TD 494, s. 394.

⁴⁸¹ TD 494, s. 399.

⁴⁸² TD 494, s. 408.

⁴⁸³ TD 494, s. 413.

⁴⁸⁴ TD 494, s. 409.

⁴⁸⁵ TD 494, s. 404.

⁴⁸⁶ TD 494, s. 385.

⁴⁸⁷ TD 494, s. 386.

⁴⁸⁸ TD 494, s. 407.

⁴⁸⁹ TD 494, s. 411.

⁴⁹⁰ TD 494, s. 399.

Saruhanlu köyü yörüklerden müteşekkildir. Kocacık yörüklerine tabii olan bu topluluktan 14 vergi nüfusu çift olarak kayıtlıdır. Defterde nefer başı senelik 12 akçe vergi ödedikleri belirtilmiştir. Ayrıca 15 vergi mükellefine ait boş çiftlik görülmektedir.⁴⁹¹

Kazada vergiden muaf olanların sayısı 84'tür. Bunlardan; 54'ü çiftçi yamak, 15'i yamak, 8'i imam, 4'ü imam ve hatib, 2'si eşkinci, 1'i sipahizade olarak kayıtlıdır.

Defterde vergi ödeme hususu esas alınmadan tespit edilmiş olanlar 50 hanedir. Önceden yamaklar tarafından işletilmekte iken sayım esnasında boş olan çift sayısı 50'dir. (Bkz, Tablo VII).

d- İpsala

İpsala kazasında 27 köy kayıtlıdır. Bunların 24'ünde sadece Müslümanlar, 2'sinde gayri Müslimler, 1'inde karışık oturulmaktadır. Müslümanların oturdu 25 köyde toplam 970 vergi nüfusu tespit edilmiştir.

Köylerde vergi mükellefi olan zümrelerden çiftler 392 vergi nüfusudur. Çift olanların en fazla olduğu yer Köse Erdir köyüdür. Köyde 42 vergi nüfusu tam çiftlik tasarruf etmektedir.⁴⁹² Bunlardan Hasköy⁴⁹³ ve Hoca Ali köylerinde 27'şer ,⁴⁹⁴ Büyük Yassı Viran köyünde 25 çift kayıtlıdır.⁴⁹⁵ Kazaya bağlı köylerin tamamında çift raiyyet mevcuttur.

Defterde nim çift kayıtlı olan 93 vergi nüfusudur. Nim sayısının en fazla olduğu köyler Hasköy⁴⁹⁶ ve Sarucalu köyleridir.⁴⁹⁷ Köylerde 13'er vergi nüfusu nim olarak kayıtlıdır. Müslüman nüfusun esas alındığı köylerden Süle Beğ köyü dışında tüm köylerde nim çiftlik ekilmektedir.

Defterde bennak kayıtlı olanların sayısı 125'tir. Ekinlik işlenen yerlerden Büyük Yassı Viran köyü bu hususta en fazla vergi nüfusu tespit edilmiş olan yerleşim yeridir. Köyde 25 kişi bennak kayıtlıdır.⁴⁹⁸ Köylerin müslümanlarla

⁴⁹¹ TD 494, s. 412.

⁴⁹² TD 494, s. 350.

⁴⁹³ TD 494, s. 340.

⁴⁹⁴ TD 494, s. 327.

⁴⁹⁵ TD 494, s. 341.

⁴⁹⁶ TD 494, s. 340.

⁴⁹⁷ TD 494, s. 349.

⁴⁹⁸ TD 494, s. 341.

meskûn olanlarının %80'inde bennak kaydı mevcuttur.

Kazaya bağlı köylerde toplam 145 kişi mücerred kayıtlıdır. Kazadaki müslüman vergi nüfusunun %15'i mücerred durumundadır. En fazla mücerred kayıtlı olan yer Hasköy'dür. Hasköy'de kayıtlı mücerred sayısı kazada tespit edilmiş tüm mücerredlerin yaklaşık %15'ini teşkil etmektedir.

Defter kayıtlarına göre Turpçılar köyünde 25 vergi nüfusu ortakçıdır. Söz konusu köy sakinlerinin ziraat ettikleri ürünlerin tohumu devlet tarafından karşılanmaktadır. Hasat sonrası evvela devletten almış oldukları tohumu ödemektedirler. Daha sonra kalan hâsılatın yarısını kendi sipahileriyle paylaşmaktadırlar. Tekâlif-i avarızdan ise muaftırlar.⁴⁹⁹

Kazada, hizmet sektöründe çalışmakta olanlardan imam 5, küreci 6, yamak 23, yağcı 1, canbaz 2, müselleme 1 vergi nüfusu kayıtlıdır. Defterde bazı istilahlara müşterek kayıtlıdır. Bunlardan yamak ve yağcı 21, korucu ve yamak 9, yamak ve eşkinci 16, yamak ve küreci 23 vergi nüfusu görülmektedir. Söz konusu görevlilerin bazı köylerde müşterek yazılmış olması bunların iki farklı görevi sürdürüyor olmalarıyla değil iki farklı görevli grubunun tek kalemde yazılmış olmasıyla alakalıdır.

Köylerde, çiftlik tasarruf etmekte iken yamaklık görevinde bulunarak vergiden muaf olan 61 vergi nüfusu tespit edilmiştir. Bunlardan Hızırca köyü⁵⁰⁰ ile Orhan köylerinde 32 kişi çiftçi yamaktır.⁵⁰¹ Balabanlu köyünde 14 çiftçi yamak mevcuttur.⁵⁰² (Bkz, Tablo VIII).

e- Cısr-i Ergene

Cısr-i Ergene kazasında 24 köy yer almaktadır. Köylerden 12'sinde sadece Müslümanlar, 12'sinde sadece gayri Müslimler, 2'sinde karışık oturulmaktadır. Hasçöker⁵⁰³ ile Hamza Veled-i Kurd köylerinde müslümanlarla gayri müslimler birarada oturmaktadır.⁵⁰⁴ Müslüman köylerinde toplam 264 vergi nüfusu kayıtlıdır. En fazla vergi nüfusu bulunan

⁴⁹⁹ TD 494, s. 325.

⁵⁰⁰ TD 494, s. 339.

⁵⁰¹ TD 494, s. 353.

⁵⁰² TD 494, s. 354.

⁵⁰³ TD 494, s. 269.

⁵⁰⁴ TD 494, s. 273.

yerleşim yeri Yund Oğlanı köyüdür. Köyde 31 vergi nüfusu kayıtlıdır.⁵⁰⁵ Küplü köyünde 29,⁵⁰⁶ Tatar Ali⁵⁰⁷ ile Kadı köylerinde 26'şar vergi nüfusu görülmektedir.⁵⁰⁸

Kazada vergi mükellefi olanlardan çift raiyyet sayısı 163 adettir. Bu rakam 13 köyden elde edilmiştir. Çökerköy dışındaki tüm müslüman köylerinde tam çiftlik tasarruf eden raiyyet mevcuttur.⁵⁰⁹

Defter kayıtlarına göre kazada yarım çiftlik tasarruf edenler 22 vergi nüfusudur. Köylerden 9'unda yarım çiftlik işletilmektedir.

Kazaya bağlı köylerde 38 vergi nüfusu bennak kayıtlıdır. En fazla bennak Tatar Ali köyünde bulunmaktadır. Köyde 9 vergi nüfusu bennak kayıtlıdır.⁵¹⁰

Kaza sınırları içinde haric reaya olan vergi nüfusu 8'dir. Bunlardan 3'ü Tatar Ali köyünde bulunmaktadır. Haricden gelmiş olanlardan 1'i yamak kayıtlıdır.⁵¹¹ Yukarı Korucu köyünde haric reaya olanlar 5 vergi nüfusu olup tamamı bennak kayıtlıdır.⁵¹²

Vergi muafiyeti olanların sayısı 35 vergi nüfusudur. Bunlardan çiftçi yamaklar 20, küreci 6, imam 3, yamak 3, yağcı 1, korucu 1, sipahizade 1 vergi nüfusudur. (Bkz, Tablo IX).

f- Ferecik

Ferecik kazasında toplam 38 köy bulunmaktadır. Bunların 31'inde sadece Müslümanlar, 6'sında sadece gayri Müslimler, 1'inde karışık oturulmaktadır. Kazada toplam 1157 müslüman vergi nüfusu kayıtlıdır.

Defter kayıtlarına göre kazanın en kalabalık köyleri 125 vergi nüfusu olan Karaca Hamza⁵¹³ ile 117 vergi nüfuslu Hisar Beği köyleridir.⁵¹⁴ Ali Debbağ köyü boş olarak görülmektedir. Söz konusu köyün halkı firar etmiş ve

⁵⁰⁵ TD 494, s. 267.

⁵⁰⁶ TD 494, s. 262.

⁵⁰⁷ TD 494, s. 262.

⁵⁰⁸ TD 494, s. 265.

⁵⁰⁹ TD 494, s. 261.

⁵¹⁰ TD 494, s. 262.

⁵¹¹ TD 494, s. 262.

⁵¹² TD 494, s. 271.

⁵¹³ TD 494, s. 302.

⁵¹⁴ TD 494, s. 304.

tahrir kayıtlarına boş olarak geçmiştir.⁵¹⁵

Kazada 439 vergi nüfusu tam çiftlik tasarruf etmektedir. Bu rakam kazada tespit edilmiş tüm Müslüman vergi nüfusunun yaklaşık %35'ini teşkil etmektedir. Müslüman nüfusun sayı olarak en fazla olduğu istilah türü çift olduğuna göre kazada tarım topraklarının daha çok büyük çiftliklerden oluştuğunu söylemek mümkündür. En fazla tam çiftlik tasarruf eden köy Karaca Hamza'dır. Köyde 51 vergi nüfusu tam çiftlik işlemektedir.⁵¹⁶ Hisar Beğ köyünde 43,⁵¹⁷ Yahya Beğlü köyünde 34 vergi nüfusu tam çiftlik işlemektedir. Toplam 7 köyde çift kaydı yoktur.⁵¹⁸

Kazada yarım çiftlik tasarruf edenler 131 vergi nüfusudur. En fazla yarım çiftlik tasarruf etmekte olan köy 29 vergi nüfusu olan Hisar Beğ köyüdür.⁵¹⁹ Doğancı Ahmed köyünde 14,⁵²⁰ Sekban köyünde 12 vergi nüfusu nim kayıtlıdır.⁵²¹ 10 köyde yarım çift kaydı yoktur.

Köylerde ekinlik tasarruf edenler 191 vergi nüfusudur. En fazla ekinlik tasarruf eden yer, 38 vergi nüfusu kayıtlı olan Hisar Beğ köyüdür.⁵²² 8 köyde ekinlik tasarruf eden raiyyete rastlanmamıştır. Muharremlü⁵²³ ve Köstel⁵²⁴ köylerinde 1'er vergi nüfusu bulunmaktadır.

Ferecik kazasında yaklaşık 743 vergi nüfusu muayyen büyüklüklerdeki topraklarda tarım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çift, nim ve bennak şeklinde kayıtlı olan bu kesim toplam vergi nüfusunun %61'ni teşkil etmektedir. Bu durum Ferecikte tespit edilmiş olan müslüman halkın hizmet sektöründen çok tarımsal faaliyetlerle iştigal ettiğini gösterir.

Köylere hariçten gelip toprak tasarruf etmekte olan göçebe raiyyet sayısı 25'tir. Ferecik kazasında hayvanlarını mezra'ada kışlatıp buna mukabil

⁵¹⁵ Karye-i Ali Debbağ defter-i atikte Çiftlik-i Debbağ Ali deyü kayd olunmuş sonra karye kayd olunmuş deyü defter-i atikte mukayyiddir. zikr olunan karyenin reayası perakende firar edüb hali olmuş imdi boş demekle maarufdur, **TD**, 494, s. 312.

⁵¹⁶ **TD** 494, s. 402.

⁵¹⁷ **TD** 494, s. 304.

⁵¹⁸ **TD** 494, s. 297.

⁵¹⁹ **TD** 494, s. 304.

⁵²⁰ **TD** 494, s. 320.

⁵²¹ **TD** 494, s. 293.

⁵²² **TD** 494, s. 304.

⁵²³ **TD** 494, s. 296.

⁵²⁴ **TD** 494, s. 309.

vergi ödeyen 5 vergi nüfusu tespit edilmiştir.

Kazada 151 kişi mücerred kayıtlıdır. Ferecik kazasında tespit edilmiş müslümanların %12'si mücerred olduğuna göre bu durum aynı zamanda kazanın genç nüfus oranı konusunda da bilgi verir. En fazla mücerred bulunan yer Karaca Hamza (Yolcular) köyüdür. Köyde 23 kişi mücerred'tir.⁵²⁵ Sülemiş köyünde 20,⁵²⁶ Hisar Beğ köyünde 18 nefer mücerred kayıtlıdır.⁵²⁷ Büyük Geredelü,⁵²⁸ Hancuğız,⁵²⁹ Köstel köyleri⁵³⁰ ile Karagöl mezrasında 1'er kişi mücerred kayıtlıdır.⁵³¹

Köylerde, vergiden muaf olan kesim 231 vergi nüfusudur. Bunlardan hizmet sektöründe çalışanlardan yamak 33, imam 5, bazdar 9 vergi nüfusu kayıtlıdır. Ferecik kazasında yamakların çiftlik tasarruf ederek vergiden muaf olduklarını söylemek mümkündür. Yamaklardan çiftlik işletenler 28, sadece hâsılatla ortak olma şeklinde tarımla uğraşanlar 85 vergi nüfusudur. Defterde bazı istihlaklar tek kalemde yazılmıştır. Çölmekçi⁵³² ve Yelkenci köylerinde bunun örneğini görmek mümkündür. Adı geçen köylerden yamak ve korucuların tasarruf ettikleri çiftliklerle alakalı 'yamak ve korucu ba çift' ibaresi kullanılmıştır. Tek kalemde zikredilen kesim toplam 16 vergi nüfusudur.⁵³³ Aynı şekilde Şamlu Osman köyünde yamak ve yağcı 2 vergi nüfusudur. Ayrıca herhangi bir görevi olmayıp sadece tarımla uğraşanlardan sırf hâsılatla ortak olanlar 7 vergi nüfusudur. Köylerde 1 a'ma, 2 muhassıl kayıtlıdır.⁵³⁴ (Bkz, Tablo X).

g- Keşan

Keşan kazasında 18 köy bulunmaktadır. Bunlarda 10'unda sadece Müslümanlar, 7 köyde gayri Müslimler, 1 köyde müşterek oturulmaktadır. Müslümanların oturduğu köylerde toplam 308 vergi nüfusu tespit edilmiştir.

⁵²⁵ TD 494, s. 402.

⁵²⁶ TD 494, s. 295.

⁵²⁷ TD 494, s. 304.

⁵²⁸ TD 494, s. 318.

⁵²⁹ TD 494, s. 313.

⁵³⁰ TD 494, s. 309.

⁵³¹ TD 494, s. 306.

⁵³² TD 494, s. 299.

⁵³³ TD 494, s. 299.

⁵³⁴ TD 494, s. 316.

Moralı köyünde müslümanlarla gayri müslimler karışık oturmaktadır.⁵³⁵ En kalabalık yerleşim yeri 55 vergi nüfusu olan Mercan köyüdür.⁵³⁶ Kazada ikinci derecede kalabalık olan yerleşim yeri Kaba Ağa köyü olup 48 vergi nüfusu bulunmaktadır.⁵³⁷ Erikçelü köyü 43 vergi nüfusuyla kalabalık köylerdendir.⁵³⁸ En az müslüman Moralı köyüde oturmaktadır. Köyde 3 vergi nüfusu kayıtlıdır.⁵³⁹

Kazaya bağlı köylerde müslüman nüfusu vergi mükellefi olup olmamaları hususuna göre ayırmak mümkündür. Köylerde 285 raiyyet vergi mükellefidir. Bu rakam tüm müslümanların %90'ını teşkil etmektedir.

Vergi mükellefi olan sınıftan tam çiftlik tasarruf etmekte olanların sayısı 148'dir. En fazla çift, 37 vergi nüfusu olan Mercan köyüdür.⁵⁴⁰ Çift vergisi mükellefi olanlardan 23'ü Erikçelü,⁵⁴¹ 21'i Siğillü köylerinde kayıtlıdır.⁵⁴²

Köylerde yarım çift ve ekinlik kaydolunmuş nüfus eşittir. Her iki vergi kalemi de 41 vergi nüfusedir. Mücerred olanlar 44 kişidir. En fazla mücerred kayıtlı olan yerleşim yeri Kaba Ağa köyüdür. 17 mücerred bulunan köy genç nüfusun diğer köylere nazaran yoğun olduğu yerleşim yeri olarak görülmektedir.⁵⁴³ Resm-i zemin kayıtlı olanlar 11 vergi nüfusu olup sadece Doğancı Eyne Beğ köyünden tespit edilmiştir.⁵⁴⁴

Keşan kazasına bağlı köylerde 23 raiyyet vergiden muaftır. Bunlar, 15 yamak, 2 imam, 2 küreci, 1 imam, 1 pir-i fani, 1 fakirül hal, 1 dühan olarak sayılmıştır. (Bkz, Tablo XI).

B-GAYRİ MÜSLİMLER

1. KAZA MERKEZLERİ

494 Numaralı tahrir defterine göre Edirne, Dimetoka, Ferecik ve Kızılağaç kazalarının şehir merkezlerinde gayri müslimlerin kayıtlı olduğu 27

⁵³⁵ TD 494, s. 375.

⁵³⁶ TD 494, s. 368.

⁵³⁷ TD 494, s. 376.

⁵³⁸ TD 494, s. 369.

⁵³⁹ TD 494, s. 375.

⁵⁴⁰ TD 494, s. 368.

⁵⁴¹ TD 494, s. 369.

⁵⁴² TD 494, s. 369.

⁵⁴³ TD 494, s. 376.

⁵⁴⁴ TD 494, s. 373.

mahalle bulunmaktadır. Mahallelerde toplam 1207 vergi nüfusu gayri müslim tespit edilmiştir. Keşan ve Cısr-i Ergene kazalarında şehir merkezi bulunmayıp merkez kabul edilen köyler görülmektedir. İpsala kazası 14 mahalleden müteşekkil şehir merkezine sahiptir. Ancak mahallelerin hiç birisinde gayri müslim unsura rastlanmamıştır.

Edirne kaza merkezindeki gayri müslim nüfusu Hristiyan ve Yahudi unsurlar oluşturmaktadır. Yahudiler, daha çok geldikleri milletlerin adlarını taşıyan topluluklar şeklinde tasnif edilmiştir. Girit, Portekiz, Çiçilya, İspanya, Portekiz, Alman, Katalan gibi milletlerden oluşan yahudi topluluğunun Edirne şehir merkezindeki sayısı 482 vergi nüfusedir. Yahudi toplulukların 318'i müzevvec, 145'i mücerred'tir. Portekiz yahudileri 80 vergi nüfuslu olan en kalabalık topluluktur. Bunların 53'ü müzevvec, 27'si mücerred kayıtlıdır.⁵⁴⁵ Girüd ve Katalan yahudileri 70'er vergi nüfusludur. Girüd yahudilerinin 50'si müzevvec, 20'si mücerred; Katalanların 39'u müzevvec, 31'i mücerred'tir.⁵⁴⁶ Atalanya yahudileri 11 vergi nüfusludur.⁵⁴⁷ Defterde 8 vergi nüfusunun vergilerini Sultan Mehmed Han vakıflarına ödeyen ayrı bir topluluk şeklinde kayıtlıdır. Ancak vergi esasına göre yazılmış olduğu için söz konusu 8 neferin hangi Yahudi topluluğuna ait olduğunu tespit etmek mümkün görünmemektedir.⁵⁴⁸

Edirne şehir merkezindeki Hristiyanlar 503 vergi nüfus görülmektedir. Hristiyanlar sadece müzevvec-mücerred esasına göre yazılmış olduğundan bunların statülerine dair bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Defter kayıtlarına göre Edirne şehir merkezindeki 19 mahallede Hristiyanlar oturmaktadır. Bunlardan 2'si Abdullah Beğ Hamamı ve Korucu Doğan olarak Türkçe isim taşımaktadır. Anlaşıyor ki mahallelerin ilk kurucuları Tükler'dir. Abdullah Beğ Hamamı Mahallesi'nde 51,⁵⁴⁹ Korucu Doğan Mahallesi'nde 7 vergi nüfusu mevcuttur.⁵⁵⁰ Arhi Dimitri (Ayo Dimitri) Mahallesi 72 vergi nüfusu

⁵⁴⁵ TD 494, s. 80.

⁵⁴⁶ TD 494, s. 84-85.

⁵⁴⁷ TD 494, s. 89.

⁵⁴⁸ TD 494, s. 90.

⁵⁴⁹ TD 494, s. 93.

⁵⁵⁰ TD 494, s. 97.

kayıtlı olan en kalabalık mahalledir. Hristos mahallesi 58,⁵⁵¹ Ayo Yani Pradormos⁵⁵² ile Papa Kopanos Mahalleleri 40'ar vergi nüfusu kayıtlı olan diğer mahallelerdendir.⁵⁵³

Edirne şehir merkezinde Hristiyanların oturdukları mahallelerin büyük çoğunluğu kale içersindedir. Mahallelerin isimlerinin Türkçe olmaması kale içersindeki Hristiyan mahallelerinde fetihten sonra eski kültürel yapının bozulmamış olduğunu düşündürmektedir. Çünkü bu mahallelerde fetihten sonraki dönemlerde yoğun bir iskân gayreti olsaydı zamanla mahalle isimlerinde ve burada yaşayan toplumun etnik yapısında köklü değişiklikler olması beklenirdi. Mahallelerde dikkati çeken unsurlardan birisinin de müslümanlarla Hristiyanların birlikte oturmamasıdır. Kale içersinde Müslümanların oturduğu 10 mahalle bulunmakta olup buralarda Hristiyan nüfus bulunmamaktadır.

Dimetoka şehir merkezinde gayri Müslimlerin yaşadığı 6 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde 160 gayri müslim vergi nüfusu bulunmaktadır. Vergi esasına göre kaydedilmiş olan gayri müslimler cerimerini padişah gelirlerine, ispençe ve diğer resimlerini Sultan Bayezid Han vakıflarına ödemektedirler.

Şehirde merkezinde en fazla vergi nüfusu barındıran gayri müslim mahallesi 38 vergi nüfusu ile Baba Papaz Mahallesi'dir. Yahudi Mahallesi 29 vergi nüfusu kayıtlı ikinci derecede kalabalık mahalledir.⁵⁵⁴ Ayo Todor Mahallesi 31,⁵⁵⁵ Ayo Sofi Mahallesi 24,⁵⁵⁶ Arnavudlu⁵⁵⁷ ve Manastır mahallelerinin 19'ar vergi nüfusu görülmektedir.⁵⁵⁸

Kaza merkezinde yer alan müslüman nüfusun oturduğu mahalle sayısı gayri Müslimlerin oturduğu mahallelerden fazladır. Kaza merkezinde 15 müslüman, 6 gayri müslim mahallesi görülmektedir. Fakat gayri müslim

⁵⁵¹ TD 494, s. 92.

⁵⁵² TD 494, s. 96.

⁵⁵³ TD 494, s. 94.

⁵⁵⁴ TD 494, s. 164.

⁵⁵⁵ TD 494, s. 165.

⁵⁵⁶ TD 494, s. 165.

⁵⁵⁷ TD 494, s. 164.

⁵⁵⁸ TD 494, s. 164.

mahallelerindeki nüfus yoğunluğu müslüman mahallelerine nazaran fazladır. Gayri müslimler Dimetoka şehir merkezinde bulunan tüm nüfusun %45'ini oluşturmaktadır.

Ferecik şehir merkezinde gayri müslimlerin oturduğu tek mahalle bulunmaktadır. Gebran Mahallesi olarak zikredilmiş olan mahallede 54 vergi nüfusu kayıtlıdır.⁵⁵⁹ Şehir merkezindeki gayri müslimler burada tespit edilmiş tüm nüfusun %19'unu oluşturmaktadır.

Kızıl Ağaç kaza merkezinde toplam 2 mahalle bulunmaktadır. Bunlardan Şaban Fakih Mahallesi'ndeki 39 vergi nüfusunun 8'i gayri müslimdir.⁵⁶⁰ Gayri müslimlerin kaza merkezindeki oranı %13'tür. (Gayrimüslimlerle ilgili bkz, Tablo XII, XIII).

2. KIR İSKÂN MERKEZLERİ

a- Edirne

Edirne kazasına bağlı kır yerleşim yerlerinden 10 köyde toplam 274 gayri müslim vergi nüfusu tespit edilmiştir. Kır yerleşim yerlerindeki gayri Müslimlerin oranı %11'dir. Köylerden 6'sında sırf gayri Müslimler, 4'ünde müslümanlarla gayri müslimler bir arada oturmaktadır.

Bosna köyü 96 vergi nüfusuyla en kalabalık gayri Müslim köyüdür. Köyde 26 vergi nüfusu ortakçadır.⁵⁶¹ Müslümanlarla gayri müslimlerin birlikte oturduğu Yağcı köyünde 37 vergi nüfusu gayri müslümdür.⁵⁶² En az gayri Müslim, müşterek oturulmakta olan köylerden Samurcalu ve Eskici köyleridir. Bunlardan Eskici köyünde 2,⁵⁶³ Samurcalu köyünde 1 gayri müslim kayıtlıdır.⁵⁶⁴

b-Dimetoka

Dimetoka kazasının 67 köyünde gayri Müslimler oturmaktadır. Bunlardan 34'ünde sırf gayri müslimler, 33'ünde gayri müslim ve müslümanlar bir arada oturmaktadır. Kazanın köylerinde toplam 1825 gayri müslim vergi nüfusu kayıtlıdır. Gayri Müslimler kazanın kır yerleşim

⁵⁵⁹ TD 494, s. 282.

⁵⁶⁰ TD 494, s. 384.

⁵⁶¹ TD 494, s. 119.

⁵⁶² TD 494, s.116.

⁵⁶³ TD 494, s. 132.

⁵⁶⁴ TD 494, s. 123.

yerlerindeki tüm vergi nüfusunun %46'sını oluşturmaktadır.

Akalan köyü 107 gayri Müslim vergi nüfusuyla en kalabalık yerleşim yeridir.⁵⁶⁵ Kozluca köyü kendisine bağlı olan Yusuf Çelebi Mahallesi'yle birlikte 96 gayri müslim vergi nüfusu barındırmaktadır.⁵⁶⁶ Diğer köylerden Çekirdeklü köyünde 94,⁵⁶⁷ Ortaköy Derbend köyünde 92 gayri müslim oturmaktadır.⁵⁶⁸ Gayri müslimlerin sayısı olarak az olduğu köyler genellikle müslümanlarla müşterek oturduğu köylerdir. Bunlardan Hasekilü,⁵⁶⁹ Kırbeğ,⁵⁷⁰ Kul Çiftliği,⁵⁷¹ Arıncı,⁵⁷² Doğarlar,⁵⁷³ Hamidlü köylerinin her birisinde 5;⁵⁷⁴ Eğerek Deresi,⁵⁷⁵ Söğüdlü Dere ve Hallaç Viranı,⁵⁷⁶ Kara Kilise köylerinin her birisinde 3;⁵⁷⁷ Yukardan köyünde 2,⁵⁷⁸ Ayu Kulak köyünde 1 vergi nüfusu gayri müslim tespit edilmiştir.⁵⁷⁹

Müslümanlarla gayri müslimlerin müşterek oturduğu köylerde müslümanların sayısı gayri müslimlerden fazladır. Bu köylerden 18'inde müslüman sayısı daha fazladır.

c-Ferecik

Ferecik kazasına bağlı 7 köyde gayri müslimler oturmaktadır. Ağzı Kara (Örümcek) dışındaki köylerde sadece gayri müslimler bulunmaktadır. Köylerin tamamında 282 gayri müslim vergi nüfusu tespit edilmiştir.

Gayri müslimlerin en fazla olduğu yerleşim yeri Güğercinlik köyüdür. Köyde 97 gayri müslim kayıtlı olup bunların 7'si derbentçidir.⁵⁸⁰ Saru Meşeli köyü 86 vergi nüfuslu ikinci derecede kalabalık yerleşim yeridir.⁵⁸¹ En az

⁵⁶⁵ TD 494, s. 183.

⁵⁶⁶ TD 494, s. 182.

⁵⁶⁷ TD 494, s. 178.

⁵⁶⁸ TD 494, s. 167.

⁵⁶⁹ TD 494, s. 204.

⁵⁷⁰ TD 494, s. 204.

⁵⁷¹ TD 494, s. 205.

⁵⁷² TD 494, s. 208.

⁵⁷³ TD 494, s. 209.

⁵⁷⁴ TD 494, s. 212.

⁵⁷⁵ TD 494, s. 193.

⁵⁷⁶ TD 494, s. 206.

⁵⁷⁷ TD 494, s. 210.

⁵⁷⁸ TD 494, s. 184.

⁵⁷⁹ TD 494, s. 234.

⁵⁸⁰ TD 494, s. 292.

⁵⁸¹ TD 494, s. 291.

gayri müslim Yeniköy'de kayıtlı olup 8 vergi nüfusludur.⁵⁸²

d- Kızılağaç

Kızılağaç kazasında gayri Müslimlerin oturduğu 6 köybulunmaktadır. Bunlardan 2'sinde müslümanlarla gayri Müslimler bir arada oturmaktadır. Bu köylerde Müslümanların sayısı daha fazladır. Kazaya bağlı köylerde toplam 179 gayri Müslim vergi nüfusu kayıtlıdır. Gayri müslimler kazaya bağlı kır yerleşim yerlerinde bulunan tüm vergi nüfusunun % 12'sini oluşturmaktadır.

Gayri müslimlerin en fazla sayı teşkil ettiği yerleşim yeri 68 vergi nüfuslu Dalmacık Pınarı köyüdür.⁵⁸³ Diğer yerleşim yerlerinden Hatun Pınarı 66,⁵⁸⁴ Yeniköy 30,⁵⁸⁵ Kara Yahşilü 8 gayri müslim vergi nüfusu barındırmaktadır.⁵⁸⁶ Bir arada oturan köylerden Köse Kalkalı'da 6,⁵⁸⁷ Serlü'de 1 gayri müslim kayıtlıdır.⁵⁸⁸

e- Cisir-i Ergene

494 numaralı defter kayıtlarına göre incelemeye tabi tutulan kır yerleşim yerlerinde gayri müslimlerin en yoğun olduğu kaza Cisir-i Ergene'dir. Kazanın köylerinde kayıtlı gayri müslimler söz konusu sahada tespit edilmiş tüm vergi nüfusunun % 54'ünü teşkil etmektedir.

Cisir-i Ergene kazasına bağlı 26 köy olup bunlardan 14 köyde gayri müslimler oturmaktadır. Köylerin 12'sinde sırf gayri müslimler barınmaktadır. Gayri müslimlerin en yoğun olduğu yerleşim yeri müşterek oturan köylerden Hamza Veled-i Kurd köyüdür. Köyde 59 vergi nüfusu kayıtlı olup söz konusu köyün %69'unu oluşturur.⁵⁸⁹ Ayrıca Kavaklu köyünde 51,⁵⁹⁰ Köse köyünde 40 vergi nüfusu kayıtlıdır.⁵⁹¹ En az gayri Müslim, bir arada oturan köylerden Hasçöker olarak görülmektedir. Köyde 7 vergi nüfusu gayri müslimdir.⁵⁹²

⁵⁸² TD 494, s. 314.

⁵⁸³ TD 494, s. 387.

⁵⁸⁴ TD 494, s. 383.

⁵⁸⁵ TD 494, s. 394.

⁵⁸⁶ TD 494, s. 403.

⁵⁸⁷ TD 494, s. 401.

⁵⁸⁸ TD 494, s. 404.

⁵⁸⁹ TD 494, s. 273.

⁵⁹⁰ TD 494, s. 256.

⁵⁹¹ TD 494, s. 256.

⁵⁹² TD 494, s. 269.

f- Keşan

Keşan kazasının 8 köyünde gayri müslimler oturmaktadır. Bunlardan 1'inde müşterek oturulmakta iken 7'sinde sadece gayri müslimler oturmaktadır. Bunların tamamı 146 vergi nüfusudur. Bu rakam, köylerde bulunan tüm vergi nüfusunun% 32'sini teşkil etmektedir.

En fazla gayri müslim Hızır Viranı köyünde kayıtlıdır. Köyde 29 vergi nüfusu oturmakta olup bunun 2'si bive'dir.⁵⁹³ Diğer köylerden Sofu Süleyman köyü 26,⁵⁹⁴ Koyun Depesi⁵⁹⁵ ile Müsellem Uzun köyleri 24'er vergi nüfusuna sahiptir. Bunlardan Müsellem Uzun köyündeki nüfusun 2'si bivedir.⁵⁹⁶

Defter kayıtlarına göre Paşa Yiğit köyünün halkı firar edip köyü tamamen boşaltmışlardır. Söz konusu köyün arazileri haymaneler tarafından tasarruf edilmektedir. Bunlar, mükellef oldukları vergilerini kendi sipahilerine ödemektedir. Defter kayıtlarında söz konusu haymanelerin hangi köyden geldiğine dair bilgi olmaması bunların her birinin farklı yerlerden gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Paşa Yiğit köyünde üzerine vergi kayıtlı 8 gayri Müslim bulunmaktadır. Köy, en az nüfuslu yerleşim yeridir.⁵⁹⁷

g- İpsala

İpsala kazasında bulunan 27 köyün 3'ünde gayri müslimler meskûndur. Köylerde toplam 116 gayri müslim vergi nüfusu görülmektedir. Bunlardan 2'sinde sadece gayri müslimler otururken 1 köyde müşterek oturulmaktadır. Gayri müslimlerin en yoğun olduğu yer Korucu köyüdür.⁵⁹⁸ Köyün % 83'ü gayri müslimdir. Eski Karpuzluk köyünde 49,⁵⁹⁹ Kemelerlü köyünde 20 vergi nüfusu görülmektedir.⁶⁰⁰

C. NÜFUSUN GENEL YAPISI

494 numaralı defter kayıtlarına göre Sağ Kol Kazalarından Edirne, Dimetoka, Ferecik, Kızıl Ağaç ve İpsala kaza merkezlerinde toplam 4210

⁵⁹³ TD 494, s. 371.

⁵⁹⁴ TD 494, s. 377.

⁵⁹⁵ TD 494, s. 377.

⁵⁹⁶ TD 494, s. 370.

⁵⁹⁷ TD 494, s. 373.

⁵⁹⁸ TD 494, s. 345.

⁵⁹⁹ TD 494, s. 326.

⁶⁰⁰ TD 494, s. 357.

vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunların 3009 vergi nüfusu Müslüman, 1201'i gayrimüslim'dir. Gayri müslim nüfusun %18'ini hristiyanlar, % 11'ini yahudiler oluşturmaktadır. Defterde bulunan hristiyanların yorgi, dimitri, mihal, nikola, kirvasil, vasil, istefenos gibi Rumca isimler taşıyor olmaları bunların Rum olduklarını gösterir.

Kaza merkezlerinde müslüman halkın oturduğu 185, gayrimüslimlerin oturduğu 27 mahalle bulunmaktadır. Mahalelerde dine dayalı mahalle kültürü olup müslümanlarla gayri müslimler müşterek oturmamaktadır. Sadece Kızılağaç kazasına tabii Şaban Fakih mahallesinde 39 vergi nüfusunun 9'u hristiyandır.

a-Şehir Merkezleri

Şehir merkezlerinden nüfus olarak en kalabalık olanı Edirnedir. Şehirde 2942 vergi nüfusu tespit edilmiştir. Bu rakam tüm şehir merkezlerindeki vergi nüfusunun %69'unu oluşturmaktadır. Edirne şehir merkezindeki müslüman vergi nüfusu tüm şehir merkezlerindeki müslümanların %65'ini; gayrimüslimler ise tüm şehir merkezlerindeki gayrimüslimlerin %81'ini barındırmaktadır. Edirne Kale'si içerisinde 24 mahalle olup bunlardan 14'ünde hristiyanlar, 10'unda müslümanlar oturmaktadır. Bunlardan hristiyanlar 397, müslümanlar 60 vergi nüfusudur. Şehir merkezindeki hristiyanların %79'u kale içerisindeki mahallelerde oturmaktadır.

Ferecik kaza merkezindeki nüfus yoğunluğu Dimetoka, İpsala ve Kızılağaç kaza merkezlerinden fazladır. Kaza merkezindeki nüfus miktarı mahalle sayısı ile paralel seyretmemiştir. Çünkü İpsala'da 14 mahallede 324 vergi nüfusu kayıtlıyken Ferecik kaza merkezinde 7 mahallede 538 vergi nüfusu bulunmaktadır. Ferecik kaza merkezindeki nüfusun %11'i gebrandır. İpsala kaza merkezindeki mahalelerin hiçbirisinde gayrimüslim unsur görülmemiş olup tamamı müslümandır. Kızılağaç kaza merkezi diğer kaza merkezlerine oranla en az nüfusa sahip yerleşim yeridir. Toplam 2 mahalleden müteşekkil olan kaza merkezi tüm kaza merkezlerindeki vergi nüfusunun %1'ini barındırmaktadır.

b- Kır Nüfusu

Kır yerleşim bölgelerinde toplam 11072 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunların

7882'si müslüman, 3190'ı gayrimüslimlerden oluşturmaktadır. Kır yerleşim yerlerindeki vergi nüfusunun %34'ü Dimetoka, %21'i Edirne, %13'ü Ferecik, %12'si Kızılağaç, %10'u İpsala, % 6'sı Cısr-i Ergene ve %4'ü Keşan kazasında oturmaktadır.

Kırsal nüfusu en fazla olan kaza Dimetoka'dır. Kazanın köylerinde 3809 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunların 1984'ü müslüman olup kazanın kırsal kesimdeki nüfusunun %52'sini oluşturmaktadır. Kazanın kır yerleşim yerlerinde toplam 1825 hristiyan vergi nüfusu kayıtlı olup kendi içersindeki oranı %48'dir.

Edirne, merkez kaza konumunda olmasına rağmen kır nüfusunun fazlalığı hususunda Dimetoka'dan sonra gelmektedir. Edirnenin köylerinde toplam 2316 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunların 2042'i (%88) müslüman, 274'ü (%12) hristiyandır.

Ferecik'in kırsal kesiminde toplam 1439 vergi nüfusu bulunmaktadır. Bunun 1157'si (%80) müslüman, 282'si (%20) hristiyandır.

Kızılağaç kazasına bağlı kır yerleşim yerlerinde toplam 1336 vergi nüfusu tespit edilmiştir. Bunların %87'si müslüman, %13'ü hristiyandır.

İpsala kazasına bağlı köylerde 1086 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunların %89'u müslüman %11'i hristiyandır.

Sağ kol kazalarından kırsal nüfusu en az olan kazalar Cısr-i Ergene ile Keşandır. Cısr-i Ergene'nin köylerinde 632 vergi nüfusu olup bunun %42'si müslüman %58'si hristiyandır. Keşan kazası kırsal nüfusun en az olduğu yerleşim yeridir. 454 vergi nüfusu bulunan kazanın %68'i müslüman, %32'si hristiyandır.

Kazalara ilişkin en önemli husus şehir merkezleriyle kırsal kesimde oturan halkın dini açıdan toplam nüfus içersindeki oranlarının aynı olmasıdır. Hem şehir merkezlerinde hem de kırsal kesimde tespit edilmiş olan toplam neferin %71'ini müslümanlar, %29'unu gayri müslimler oluşturmaktadır.(Genel nüfus tablosu için bkz, Tablo XIV).

D. NÜFUSUN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ

Toplumların iktisadi faaliyetlerini yaşadıkları coğrafi saha ve üretim alışkanlıkları belirlemiştir. Kır yerleşmelerinin olduğu sahalar ile şehir merkezlerinde farklı biçimlerde faaliyet göstermeleri bu sebeptendir. Kır yerleşmeleri içersinde bile aynı tarzda üretim alanı görülmeyebilmektedir. Sulanabilir bölgelerde sebze ve meyve üretiminin, kurak bölgelerde ise daha çok tahıl tarımının yaygın olması coğrafi sahanın sağladığı imkânlara bağlı olarak gelişmiştir. Aynı şekilde engebeli arazilerin olduğu sahalarda küçükbaş hayvancılığın, düz ve yağış alan kırsal alanlarda büyük baş hayvancılığın yapıyor olması da bu yüzdendir. Şehir merkezlerinin iktisadi faaliyet sahası bu yönüyle kır yerleşim yerlerinden büyük oranda farklılık göstermektedir. Bu farklılık sadece günümüzde değil Osmanlı Devletinde de hemen hemen aynıdır. Osmanlı devletinde 'nefs' olarak tabir edilen şehir merkezi büyük oranla tarım dışı iktisadi faaliyetlerle iştigal eden halktan müteşekkildir. Osmanlı şehirlisini ticaret, sanayi, zenaat ve hizmet sektöründe çalışanlar şeklinde tasnif etmek mümkündür. Şehir merkezleri ile kırsal alanlarda oturmakta olan halkın üretim ve faaliyet sahalarını ödemekte oldukları vergi kalemlerine bağlı olarak kısmen tespit etmek mümkün olmuştur.

1- ŞEHİR MERKEZLERİ

A- EDİRNE

a- Ticaret

Edirne'de şehir halkı ticaret, sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Pazar yerleri ile kapanların varlığı ticari açıdan şehrin faal olduğunu gösterir. Bunlardan pazar yerleri günümüzdeki açık pazar yerlerine karşılık gelirken kapanlar ise tek cins ürünlerin toptan satışının yapıldığı hanlardır.

Osmanlı şehirlerinde ticaretin önemli unsurlarından birisi olan kapanlardan bahsetmekte fayda var. Kapanlar dış görünüşü çok yüksek tutulmuş tek katlı bir yapı biçiminde olup dışa dönük yüzleri sokağa açılan dükkânlarla çevrilidir. İç kısmında ise, ortada dikdörtgen biçiminde üstü açık

bir avlusu, avlunun etrafını çevrelemiş altlı üstlü odalar yer alır. Malların kantarlanması ve alışverişler avlu kısmında gerçekleşir. Her kapan muhtelif bir malın kapalı pazar yeri olma özelliğini bir fermanla tekeline geçirdiği için aynı türden mallar başka yerlerde pazarlanamaz. Kapanlar hangi malı pazarlıyorsa o malın adıyla zikredilirler.⁶⁰¹

Şehirde meyve, sebze ve hububat toptancılığının yapıldığı kapanlar bulunmaktadır. Merkezde oturmakta olup yakın civarlarda tarımla iştigal eden vergi nüfusu olmadığına göre kapanlarda pazarlanan ürünler kır yerleşim yerlerinden getirilip perakendeci esnafa toptan pazarlanmaktadır.

Edirne şehir merkezindeki açık pazar yerleri ticaretin canlı olduğu yerlerdir. Mukata sistemiyle çalışan ve müşterek kaydedilmiş vergi kalemleriyle zikredilen pazar yerlerinde koyun ve büyükbaş hayvanların ticaretinin yapıldığı görülmektedir. Esasında kapanlarda canlı hayvanların muhafazasının zor olacağı düşüncesi ile canlı hayvan ticaretinin pazar yerlerinde yapıldığını söylemek yanlış olmaz.

b- Sanayi

Edirne şehir merkezinde sanayi alanında faaliyet gösteren şemhane, bozahane, şaphane, selhhane, revgan, sabunhane, yağhane, asiya, serçin gibi farklı iş kolları görülmektedir. Buraların işletme biçimi mukata şeklinde olup muhtesipler tarafından kontrol edilmektedir.

c- Hizmet Sektörü

Edirne şehir merkezinde hizmet sektöründe çalışmakta olanların sayısı 440 vergi nüfusudur. Bunların %82'sini din görevlileri oluşturmaktadır. Bu anlamda Edirne şehir merkezinde pek çok dini ve sosyal müessese olduğu söylenebilir. Bu müesselerde çalışmakta olan pek görevlinin olabileceği muhakkaktır. %18'lik kısmı ise eğitim görevlileri, askeri alanda görevli olanlar ve diğer geri hizmetleri yürütmekte olanlar oluşturmaktadır.

B-DİMETOKA

Dimetoka şehir merkezinin iktisadi faaliyetlerini değirmen işletmeciliği, çarşı ve kapanlarda yapılan ticari faaliyetler ve az da olsa civar bölgelerde

⁶⁰¹ Mustafa Akdağ, **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C. 2, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 155

yapılan tarım ile hizmet sektöründe gösterilen faaliyetler oluşturmaktadır.

a- Ticaret ve Sanayi

Defter kayıtlarına göre Dimetoka şehir merkezindeki kapanlarda meyve ve hububat ticareti yapılmaktadır. Dimetoka kale kapısının önünde bulunan ve Eski Kapan olarak zikredilen kapandaki dükkânların kirası Sultan Bayezid Han vakfına ait imaret ve medereseye tahsis edilmiştir. Şehir merkezinde bulunan pek çok dükkânın kirası adı geçen kuruma ödenmektedir. Defter kayıtlarına göre şehir merkezinde görülen çanakciyan ve çölmekciyan adlı toplulukların varlığı mutfaklarda kullanılan eşyaların yapıldığı imalathanelerin varlığını göstermektedir.⁶⁰²

b- Hizmet Sektörü ve Tarım

Dimetoka şehir merkezinde 70 vergi nüfusu hizmet sektöründe çalışmaktadır. Edirne şehir merkezinde olduğu gibi Dimetoka şehirde de din görevlilerinin sayısı diğer hizmet erbabı oranı içerisindeki payı büyüktür. Hizmet sektöründe çalışanların %60'ı din görevlileridir. Şehir merkezinde oturmakta olup civarda bulunan ve tarıma uygun kırsal alanlarda tarımla uğraşmakta olanların sayısı merkez nüfusunun % 5'ini oluşturmaktadır.

C- İPSALA

İpsala şehir merkezindeki iktisadi faaliyet alanlarını sanayi, ticaret ve hizmet sektörü oluşturmaktadır. Sayıları fazla olmamakla birlikte şehir merkezindeki bozahane ve şaphaneler halkın mamül madde üretimiyle meşgul olduğunu gösterir. Şehirde 7 vergi nüfusu celeb olarak kayıtlıdır. Bunlar hayvan alım satımıyla ilgilendiklerine göre şehir merkezinde hayvancılıkla ilgili ticari faaliyetler söz konusudur. İpsala şehir merkezinde 181 vergi nüfusu hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Bunların %22'sini din görevlileri, %21'ini yamaklar, %19'unu küreciler % 62'sini ise celeb, korucu, canbaz, yağcı, bazdar, müselleme, muallim gibi görevliler oluşturmaktadır.

D- KIZILAĞAÇ

Kızılağaç şehir merkezinde halkın iktisadi faaliyetlerini ticaret, sanayi,

⁶⁰² TD 494, s. 166.

tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Defter kayıtlarına göre şehir merkezinde değirmen ve bozahaneler yer almaktadır. Değirmenlerden iki tanesi işlemekte olup bir tanesi haraptır. Şehir merkezinde kayıtlı nüfusun %68'inin civar bölgelerde tarımla meşgul olması sanayi ve ticaret alanında istihdam alanının fazla gelişmemiş olduğunu göstermektedir. Kızılağaç şehir merkezinin iki mahalleden oluştuğu hesaba katılırsa halkın tarım ve hayvancılığa yönelmesinin kaçınılmaz olduğu görülür. Şehirde din görevlilerinden 2 imam, 1 müezzin, 1 hatib kayıtlıdır. Ayrıca 1 yamak görülmektedir.

E- FERECİK

Ferecik şehir merkezi sanayi ve ticaret açısından çok faal değildir. Şehirde mukata sistemiyle çalışmakta olan bir fırın ile bir kırıhane görülmektedir.⁶⁰³ Şehir halkının iktisadi faaliyet alanını civar bölgelerde yapılan tarım ile hizmet sektörü oluşturmaktadır. Şehir halkının %16'sı çiftçi, %3'din görevlisi, %3'ü diğer görevlilerden oluşmaktadır. Şehir merkezindeki vergi nüfusunun % 16'sı genç nüfusu temsil etmektedir.

2- KIR EKONOMİSİ

İncelemeye tabi tutulan kazaların kır yerleşmelerinin iktisadi faaliyetlerini tarım, hayvancılık ve hizmet sektörü oluşturmaktadır. Kazaların kır yerleşim yerlerinde görülen vergi nüfusunun %52'si tarımla işgal etmektedir. Tarımla meşgul olanların %51'ini tam çiftlik, %38'ini ekinlik, %10'unu yarım çiftlik tasarruf etmekte olan raiyyet oluşturmaktadır.

A-EDİRNE

a- Tarım

Tarımsal faaliyetlerin en fazla yürütüldüğü kaza Edirne'dir. Kazaya bağlı kır yerleşmelerinde 1689 vergi nüfusu tarımla meşgüldür. Edirneye bağlı has topraklarından 14 köyde ortakçılık sistemiyle toprak işleyen 599 vergi nüfusu tespit edilmiştir. Bu köylerde defter kayıtlarına göre çok eskiden bu yana aynı sistemle tarım yapılmaktadır. Yağcı, Küplüce, Servan ve Saruhan köylerinde kayıtlı vergi nüfusunun tamamı ortakçıdır. Ortakçılık sisteminde devlet

⁶⁰³ TD 494, s. 284.

köylünün buğday tohumu vermektedir. Hasat sonunda devletin vermiş olduğu tohum miktarı sipahiye verilmek üzere hesaptan düşüldükten sonra kalan hâsılat devlet ile köylü arasında yarı yarıya paylaşılmaktadır. Ancak devletten ödünç alınmış olan tohum miktarı kadar hâsılat çıkmaması durumunda köylü devlete tohumun bedelini ödemektedir.⁶⁰⁴ Küçük Armut köyünde de 17 vergi nüfusu ortakçı olup bunların tamamı hristiyandır.⁶⁰⁵

Defter kayıtlarından anlaşıldığına göre Edirne'nin köylerinde yetiştirilen tarım ürünleri çeşitlilik göstermektedir. Hububat ve bakliyat ürünleri olarak buğday, arpa, yulaf, mercimek, nohut; meyve ve sebze olarak armut, ceviz, üzüm, soğan, lahana yetiştirilmektedir. Endüstri ürünlerinden keten, kenevir, pamuk vergi kısımlarında en çok görülen kalemlerdir. Defterde sebze ve meyvelerin çoğu kez ' öşr-ü bostan' ya da ' öşr-ü meyve' şeklinde tek kalemde yazılmış olması nedeniyle bölgede yetiştirilen ürün çeşitliliği konusunda çok detaylı bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak tahsil edilen vergi türlerinden yola çıkarak bölgede aynı iklim koşullarında yetişme ihtimali olan farklı meyve ve sebze türlerinin de olabileceği düşünülebilir. Bilindiği üzere tahrir defterlerinde görülen ürünler halkın geçim kaynağı olarak üretim yaptığı türlerdir. Köylünün kendi ihtiyacı oranında yetiştirdiği ürünler devlet tarafından vergiye tabi tutulmamaktadır. O nedenle defterlerde görülen ürünlerin dışında da farklı türde üretimin yapıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Köylerde meyvecilik açısından bağcılık önemli bir yer tutmaktadır. Bağcılık, hem müslüman halkın hem de gayri müslim halkın meşgul olduğu tarım faaliyetlerindedir. Gayri müslimler, bağcılık faaliyetlerini şarap üretimi alanında sürdürmektedir. Defterde 'bac-ı fıçu-ı hamr' olarak zikredilen vergi kaleminin sadece gayri müslimlerin yaşadığı yerleşim yerlerinde görülmesi bunu göstermektedir.

b- Hayvancılık

Edirneye bağlı köylerde hayvancılık faaliyetlerinden en yoğun olanı arıcılıktır. Hemen hemen her köyde kovan vergisinin alınması bunu göstermektedir. Kır yerleşim yerlerinde hayvancılık alanında faaliyet

⁶⁰⁴ TD 494, s. 115-120.

⁶⁰⁵ TD 494, s. 106.

gösterilen diğer alan küçükbaş hayvancılıktır. Pek çok köyde koyun yetiştirilmektedir. Defterde görülen 'kav, esb' şeklindeki vergi kalemleri kır yerleşim yerlerinde büyükbaş hayvancılığın da yapıldığının göstergesidir. Ancak büyükbaş hayvancılık diğer hayvancılık türlerine nazaran çok tercih edilen bir faaliyet sahası olarak görülmemektedir.

c- Hizmet Sektörü

Edirneye bağlı kır yerleşim yerlerinde 77 kişi hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bunlar imam, yağcı, küreci, eşkinci, yamak, müselleme gibi görevlilerdir. Hizmet sektöründe çalışanlar kazada bulunan vergi nüfusunun %3'ünü teşkil etmektedir.

B-DİMETOKA

a- Tarım

Dimetoka kazasına bağlı kır yerleşim yerlerinde 1419 vergi nüfusu tarımla meşgüldür. Kır yerleşim yerlerindeki vergi nüfusunun %36'sı çiftçidir. Çiftçilikle meşgul olanların %50'si tam çiftlik, %32'si ekinlik, %18'si yarım çiftlik tasarruf etmektedir.

Köylerde en çok üretilen tarım ürünü buğday ve arpadır. Özellikle buğdayın yetiştirilmediği köy yoktur. Ayrıca karışık tahıl anlamına gelen mahlût ile mercimek, susam, nohut, tahsili yapılan diğer tahıl ürünleridir.

Köylerin pek çoğunda işler vaziyette olan un ve bulgur değirmenleri bulunmaktadır. Sanayi kolu olarak sayabileceğimiz değirmencilik Dimetoka kazasının pek çok köyünde yer almaktadır. Su ile çalışan bu değirmenlerin fazla olması bölgede su kaynaklarının bunun için yeterli olduğunu gösterir. Bağ, bahçe ve meyvecilikle alakalı vergilerin hemen hemen her köyden tahsil ediliyor olması da su kaynaklarının yeterli olmasıyla alakalıdır. Meyvecilikle alakalı vergilerin pek çoğu şahısların elinde bulunan, belirli ürünlerin üretimin yapıldığı bahçelere kesilmiştir. Defterde bahçe sahiplerinin isimleri bu türden olan vergi kalemlerinden ayrı olarak ödedikleri vergi miktarlarıyla birlikte verilmiştir. Bağcılık faaliyetleriyle alakalı gayri müslim nüfusun meskûn olduğu her köyden şarap üretimiyle alakalı vergi tahsil edilmektedir. Köylerde meyve ve sebze vergileri tek kalem altında yazılmış olup bunların çeşitleri hakkında teferruatlı bilgi sahibi olunamamıştır. Ancak soğan, lahanaya, ceviz

ayrı kalemler altında yazılmış ürünler olarak görülmektedir. Bunlardan cevizin meyvesinden ve ağacından ayrı ayrı vergi tahsil edilmektedir. Mobilyanın en önemli hammaddelerinden birisi olan ceviz ağacı Dimetokaya bağlı köylerin birçoğunda yetiştirilmektedir.

Köylerde yetiştirilen endüstri ürünleri keten, kenevir ve pamuktur. Bunlardan pamuk sadece 6 köyde yetişmektedir.

b- Hayvancılık

Dimetokanın kır yerleşim yerlerinde tarımsal faaliyetlere nazaran hayvancılık ikinci derece öneme sahiptir. Vergi kalemlerinde ağıl ve ağınam vergileri sadece belirli köylerden alınmaktadır. Bunun yanında arıcılık hemen hemen her köyde görülmektedir. Gayri müslimlerin oturduğu köylerde domuz yetiştirilmektedir. 'hınzır ve bojik' şeklinde zikredilen vergi kalemi gayri müslimlerin yaşadığı tüm köylerden alınmaktadır.

c- Hizmet Sektörü

Köylerde hizmet sektöründe çalışanlar nüfusun %3'ünü oluşturmaktadır. Bunlar imam, yağcı, küreci, yamak, bazdar, şüturban, müselleme gibi görevlilerdir. Ortaköy adlı köyün halkı derbençi olup tüm avarız vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Köyde 96 vergi nüfusu derbençidir.

C-FERECİK

a- Tarım

Ferecik kır yerleşim yerlerinde iktisadi faaliyetlerin en önemlisini tarım oluşturmaktadır. Defter kayıtlarına göre çeltik arkları padişah haslarına tahsis edilmiştir. Arklarda köylü devletle ortak çeltik üretmektedir. Söz konusu ortaklıkta devlet köylüye çeltik tohumunu sağlamaktadır. Çeltik üretimiyle meşgul olan köylü 'cemaat-ı çeltükciyan' şeklinde kayıtlıdır. Bu şekilde muhtelif arklarda çeltik üretimiyle meşgul olan 4 topluluk kayıtlıdır. Bu topluluklar 76 vergi nüfusu kayıtlıdır. Bunlardan 25 kişi evlad-ı çeltükciyan olarak yazılmışlardır. Bunlar, atalarının yerine çeltik üretimine devam edenlerdir.

Köylerde 761 vergi nüfusu tarımla iştilal etmektedir. Tarım sektöründe çalışan kesim kazaya bağlı kır yerleşim yerlerindeki vergi nüfusunun %52'sini oluşturmaktadır. Tarımla meşgul olanların %57'sini tam çiftlik, %26'sını

ekinlik, %17'sini yarım çiftlik sahipleri oluşturur.

Kır yerleşim yerlerinde hububat ve bakliyat ürünlerinden buğday, burçak, nohut, mercimek, susam yetiştirilmektedir. Endüstri ürünlerinden pamuğun en fazla yetiştirildiği kaza Fereciktir. Neredeyse köylerin tamamında pamuk yetiştirilmektedir. Keten, kenevir, kendir, yetiştirilen diğer ürünlerdir. Endüstri ürünlerinden kendir, sadece Ferecik'te yetiştirilmektedir. Kendir, yapraklarından halat, ip ya da kalın örgü yapılan endüstri bitkisidir. Ferecik kazasına bağlı 8 köyde kendir yetiştirilmektedir.

Köylerde sulu tarım yapılmaktadır. Çeltik arklarının varlığı buna gösterilebilecek en belirgin örnektir. Bilindiği üzere çeltik üretimi için bölgenin sulamaya oldukça uygun olması gerekmektedir. Tahsil edilen vergi kalemlerinin büyük bir kısmının bağ, bahçe ve bostan üzerinden alınması kazada sebze ve meyve üretiminin yoğun olduğunu gösterir. Bağ, bahçe ve bostandan alınan vergiler tek kalem altında yazılmıştır. Ancak meyvelerden armut, ayrı kaleme yazılmıştır. Köylerin büyük çoğunluğunda armut yetiştirilmektedir. Defterde Sultan Murad ve Süleyman Paşa vakıflarına ait bağlar ve bunları tasarruf etmekte olan raiyyet kayıtlıdır. Bunlardan Sultan Murad vakfına ait olan bağları tasarruf eden 7, Süleyman Paşa vakfına ait bağları tasarruf etmekte olan 17 vergi nüfusu görülmektedir.

b- Hayvancılık

Ferecik kazasına bağlı köylerde hayvancılık tarım sektörüne nazaran ikinci derecede öneme sahiptir. Köylerde, küçükbaş hayvancılıkla alakalı ağıl ve koyun vergileri ayrı kalemlerde yazılmış olup muhtelif köylerde görülmektedir. Büyükbaş hayvancılıkla ilgi tespit edilen vergiler tek kalem altında yazılmış olup 'kav, esb' şeklinde kayıtlıdır.

c- Hizmet Sektörü

Köylerdeki vergi nüfusunun %6'sı hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bunlar imam, müezzin, yamak, bazdar, korucu gibi görevlilerdir. Kazaya bağlı köylerden Güğercinlik, derbençi vazifesi görmekte olup buna karşılık avarızdan muaf tutulmuştur. Köyde 108 vergi nüfusu olup bunlardan 90'ı vergiden muaftır. Ancak derbençi kayıtlı 8 vergi nüfusu derbençi kayıtlı olmasına rağmen avarız ödemektedir.

d- Ticaret ve Sanayi

Kırsal kesimde ticaret açısından bir kervansaray bulunmaktadır. Kervansarayda bulunan 8 dükkân, işletilmek üzere Abdülhamid b. Ali adlı şahsa mukataya verilmiştir. Söz konusu dükkânlardaki kiracılar maktu olarak yıllık 80 akçe dükkân kirası ödemektedirler. Dolayısıyla kervansaraydaki her bir dükkânın yıllık kirası 10 akçedir.

Ferecik kazasına bağlı köylerden Menteşelü ve İsalu köyleri Şaphane işletmektedir. Şehir merkezi sınırında bulunan bu köyler işlettikleri şaphaneye karşılık öşürden muaf tutulmuşlardır.

D-İPSALA

a- Tarım

İpsala kır yerleşim yerlerinde vergi nüfusunun %49'u çiftçilikle meşgüldür. Bunların %64'ü tam, %20'si ekinlik, %16'sı yarım çiftlik işlemektedir.

Köylerde tahıl ve bakliyat üretimi oldukça yaygındır. Buğday bütün köylerde yetişmektedir. Diğer kazalarda rastlanmamış olan burçak, İpsalananın bazı köylerinde yetişmektedir. Bakliyat ürünlerinden mercimek, nohut, susam köylerin birçoğunda üretilmektedir. Tahsil edilen vergi kalemlerine göre İpsalaya bağlı köylerde daha çok kuru tarım yapılmaktadır.

Endüstri bitkilerinden keten, kenevir ve pamuk birçok köyde yetiştirilmektedir. Bunlardan keten, lahana ile müşterek kayıtlıdır. Her köyde keten yetiştirilmektedir. Pamuk üretimi 7 köyde yapılmaktadır.

Köylerde meyve ve sebze türlerinden armut, ceviz, lahana yetiştirilmektedir. Gayri müslimler, bağcılıkla alakalı olarak şarap üretimiyle meşgüldür. Bağcılık ve bahçecilikle alakalı vergi kalemleri diğer kazalarda olduğu aynı kalemlerde yazılmıştır.

b- Hayvancılık ve Hizmet Sektörü

İpsalaya bağlı köylerde hayvancılık alanında küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık ile arıcılık yapılmaktadır. Bunlardan arıcılık her köyde halkın faaliyet gösterdiği bir alandır. Gayrimüslimlerin oturduğu köylerde domuz beslenmektedir.

Köylerde hizmet sektöründe vazifeli olanlar %8 civarındadır. Bunlar

imam, yamak, yağcı, korucu, canbaz, küreci, müselleme gibi görevlilerdir.

E-KIZILAĞAÇ

a- Tarım

Kızılağaç kazasına bağlı köylerde vergi nüfusunun %53'ü çiftçidir. Bunların %72'si tam, %23'ü ekinlik, %5'i yarım çiftlik işlemektedir. Kır yerleşim yerlerinde topraklar büyük çiftliklerden oluşmaktadır.

Köylerde hububat çeşidinden buğday her köyde yetiştirilmektedir. Diğer hububat çeşitleri karışık olarak verilmiş olup bunların hangileri olduğu hususu net değildir. Mercimek ve nohut muhtelif köylerde yetiştirilmektedir.

Köylerde yoğun bir şekilde meyve ve sebze üretimi yapılmaktadır. Köylerin tamamından bostan vergisi alınmaktadır. Bağ, bahçe ve meyvecilikle alakalı vergiler bazı köylerde tek kalem altında bazılarında ise müstakil olarak kaydedilmiştir. Ceviz ve armut müşterek yazılmış vergi kalemlerinin dışında tutularak ayrı ayrı yazılmıştır. Köylerin sulanabilir arazilere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

b- Hayvancılık

Kızılağaç kazasına bağlı köylerde hayvancılık faaliyetinin yoğunluğunu tahsil edilen vergi kalemlerinden anlıyoruz. Köylerin çoğunda hayvancılıkla alakalı olan ve farklı kalemlerde yazılmış vergiler görülmektedir. En fazla küçükbaş hayvan üretilmektedir. Hemen hemen her köyden ağnam vergisi alınıyor olması bunu göstermektedir. Arıcılık köylerin tamamında yaygın olan üretim alanıdır.

c- Sanayi ve Hizmet Sektörü

Un ve bulgur değirmenlerinin diğer kazalara bağlı kır yerleşim yerlerinden fazla olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Dügüncü köyünde 8 değirmen kayıtlıdır. Diğer köylerin çoğunda işler vaziyette kayıtlı un ve bulgur değirmeni görmek mümkündür.

Kır yerleşmelerinin olduğu yerlerde nüfusun %2'si hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bunların %42'sini din görevlileri oluşturmaktadır. Diğerleri yamak, eşkinci gibi görevlilerdir.

F- CİSR-İ ERGENE

Cisr-i Ergene kazasının iktisadi faaliyet alanlarını tarım, hayvancılık ve

hizmet sektöründe görülen vazifeler oluşturmaktadır. Ayrıca köylerde değirmen işletmeciliği yapılmaktadır.

a- Tarım

Köylerdeki vergi nüfusunun %35'i tarımla iştigal etmektedir. Tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin %74'ü tam, %17'si ekinlik, %9'u yarım çiftlik işlemektedir.

Cisr-i Ergene kazasına bağlı kır yerleşim yerlerinde hububat türünden buğday köylerin tamamında yetiştirilmektedir. Diğer kazalardan farklı olarak arpa, ayrı bir kalem altında vergilendirilmiştir. Bunun sebebi arpanın Cisr-i Ergene kazasına bağlı köylerde ayrı kaleme ele alınacak denli fazla üretiliyor olmasındandır. Diğer kazalara nazaran üretimi yoğun olarak yapılan diğer hububat türü burçaktır. Köylerin neredeyse tamamına yakınında burçak yetiştirilmektedir. Bölgede hayvancılıkla alakalı vergilerin fazla yekün tutması, yem olarak kullanılan arpa ve burçağın fazla yetiştirilmesiyle de alakalıdır.

Bakliyat ürünlerinden mercimek, nohut; endüstri ürünlerinden keten ve pamuk yetiştirilmektedir. Pamuk, muhtelif köylerde yetiştirilmektedir.

Kazaya bağlı kır yerleşim yerlerinden tahsil edilen vergi kalemlerine göre sebze üretiminin yapılmadığı köy bulunmamaktadır. Bostan vergisi adı altında üretilen sebze çeşitleri konusunda teferruatlı bilgi elde edilememiştir. Ancak, soğan 3 köyde yetiştirilmektedir. Lahanadan tahsil edilen vergi tüm köylerde ketenle birlikte yazılmıştır. Lahana pek çok köyde yetiştirilmektedir. Köylerde bağcılık üzerine alınan vergi hem üzüm hem de gayri müslimlerin üretmiş olduğu şarap üzerinden alınmaktadır.

b- Hayvancılık ve Hizmet Sektörü

Kır yerleşmelerinin olduğu yerlerde küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık halkın faal olduğu alanlardan birisidir. Özellikle koyun üzerinden alınan vergiler önemli bir yekün tutmaktadır. Buna paralel olarak ağıl, çayır, otlak vergileri de tahsil edilmektedir. Büyükbaş hayvancılıkla alakalı vergiler diğer vergi türleriyle müşterek yazılmış olup 'kav, esb' şeklinde zikredilmiştir. Gayri müslimlerin yaşadığı kır yerleşmelerinde domuz beslenmektedir. Arıcılık, köylerin tamamında yaygın olarak görülen üretim alanıdır.

Kazaya bağlı köylerde nüfusun %2'si hizmet sektöründe vazifelidir.

Bunlar imam, yağcı, yamak, korucu gibi görevlilerdir.

G- KEŞAN

Keşan kazasının iktisadi faaliyetlerini tarım, hayvancılık ve hizmet sektöründe görülen vazifeler oluşturmaktadır. Köylerde sayıları fazla olmamakla beraber un ve bulgur değirmenlerinin varlığından söz edilebilir. Diğer kazalarda rastlanmamış iktisadi faaliyet alanı olarak ormancılık kazaya bağlı köylerde görülmektedir.

a- Tarım

Keşan kazasına bağlı köylerde halkın %51'inin geçim kaynağı tarımdır. Tarımla uğraşan halkın %64'ü tam, %18'i yarım çiftlik ile %18'i ekinlik işlemektedir.

Kazada hububat türünden en fazla üretimi yapılan ürün buğdaydır. Buğday bütün köylerde üretilmektedir. Diğer kazalarda rastlanmamış olan çavdar, Keşan kazasına bağlı 2 köyde üretilmektedir. Çavdar diğer kazalarda mahlût adı altında verilmiş olmalıdır. Mercimek, sadece bir köyde üretilmektedir. Kazaya bağlı köylerde üretimi yapılan diğer ürünler susam ve burçaktır.

Köylerde meyve ve sebze üretimi oldukça fazladır. Bunu köylerden alınan vergi miktarından ve üretim yapılan köy sayısından anlamak mümkün olmuştur. Yetiştirilen meyve ve sebze türleri hususu net değildir. Çünkü 'öşr-ü meyve, resm-i ba'at, öşr-ü bostan' gibi toplu olarak kaydedilmiştir. Lahana, soğan ve ceviz ayrı kalemlerde yazılmıştır. Köylerin birçoğunda yoğun bir şekilde bağcılık yapılmaktadır. Gayri müslimlerin meskûn olduğu köylerde üzüm daha çok şarap üretiminde kullanılmaktadır.

b- Hayvancılık ve Hizmet Sektörü

Keşan kazasına bağlı köylerde görülen hayvancılık faaliyetleri, küçükbaş ile büyükbaş hayvancılık ve arıcılıktan ibarettir. Arıcılık köylerin hepsinde görülürken küçükbaş hayvancılık belirli köylerde görülmektedir. Büyükbaş hayvancılıkla alakalı tahsil edilen vergiler toplu halde yazılmış olup miktarı fazla değildir.

Keşan'a bağlı köylerde hizmet sektöründe vazifeli olanların sayısı %4 civarındadır. Bunlardan en fazlasını yamaklar oluşturmaktadır. Yamaklar

hizmet sektöründe çalışanların %3'ünü teşkil etmektedir.

H- NÜFUS HAREKETLERİ

Nüfus hareketi ya da göç, ekonomik, sosyal, siyasi sebeplerle belirli bir kitle ya da bireyin oturduğu mahalden başka bir yere nakil olmasıdır. Osmanlılar vergi ödeyen halkın hareketlerini kontrol altında tutmuştur. Halkın kayıtlı olduğu yerden uzaklaşması yasaklanmıştır. Devlet, başka yerlere göç eden halkın geri getirilmesi konusunda sipahilere bir takım yetkiler vermiştir.⁶⁰⁶ Bu denetime rağmen nüfus hareketleri kaçınılmaz olmuştur. Ancak göçler, devletin tedbir alabileceği düzeyde gerçekleşmiştir. Hatta göç eden reaya yeni yerinde 15 yılını doldurunca oranın vergi mükellefi olarak kaydedilip durum meşrulaştırılmıştır.⁶⁰⁷

a- Şehir Merkezleri

Kaza merkezlerinde görülen nüfus hareketlerinde halkın göç etmiş olduğu yerleşim yerlerinin birçoğunu tespit etmek mümkün olmuştur. Şehirlerdeki göçler genellikle aynı kaza sınırları içerisinde meydana gelmiştir. Halk genelde aynı kazada bulunan başka bir mahalleye dâhil olmuştur. Çok fazla olmamakla birlikte aynı ya da farklı kazalara bağlı köylere yerleşme de görülmektedir. Ayrıca köyden şehre yerleşmeler de rastlanmıştır.

Edirne şehir merkezinde yer alan 7 mahallede göçler meydana gelmiştir. Hacı İslam Mahallesi,⁶⁰⁸ Timur Boğa Mahallesi,⁶⁰⁹ Mahmud Paşa Camii Mahallesi,⁶¹⁰ İbrahim Paşa Camii Mahallesi,⁶¹¹ Şeyh Şüca Zaviyesi Mahallesi,⁶¹² Sitti Hatun Mahallesi⁶¹³ ve Abdullah Beğ Mahallesi⁶¹⁴ nüfus hareketlerinin görüldüğü yerleşim yerleridir.

Hacı İslam Mahallesinden 1 vergi nüfusu Şeyh Şüca Zaviyesi

⁶⁰⁶ Ö. L. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, **İÜİFM**, C, XI, İstanbul 1950, s. 545.

⁶⁰⁷ Huricihan İslamoğlu-İnan, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü**, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 173-174.

⁶⁰⁸ **TD** 494, s. 12.

⁶⁰⁹ **TD** 494, s. 47.

⁶¹⁰ **TD** 494, s. 59.

⁶¹¹ **TD** 494, s. 67.

⁶¹² **TD** 494, s. 23.

⁶¹³ **TD** 494, s. 13.

⁶¹⁴ **TD** 494, s. 93.

Mahallesine⁶¹⁵, Timur Boğa Mahallesinden 1 vergi nüfusu Sitti Hatun Mahallesine,⁶¹⁶ Mahmud Paşa Cami'i Mahallesinden 1 vergi nüfusu Kethüda Süleyman Paşa Mahallesine dâhil olmuştur.⁶¹⁷ Edirne'nin köylerinden Yenice ile Saru Timurcalu'dan şehir merkezine yerleşenler olmuştur. Yenice köyünden 1 vergi nüfusu Cami'i İbrahim Paşa Mahallesine dâhil olmuştur.⁶¹⁸ Saru Timurcalu köyünden Abdullah Çelebi Mahallesine 1 vergi nüfusu yerleşmiştir.⁶¹⁹

Dimetoka şehir merkezinde bulunan Medrese Mahallesi, Çırçır Mahallesi, Tatarlar Mahallesi, Haraççı Kasım Mahallesi, Hoca (Kayyum) Mahallesi, Köprübaşı Mahallesi, Atik Cami'i Mahallesi, Halil Fakih Mahallesi, Oruç Paşa Mahallesi, Bazarlu Beğ Mahallesi, Manastır Mahallesi, Yahudiyen Mahallesinde nüfus hareketleri görülmektedir.⁶²⁰ Medrese Mahallesine Çırçır Mahallesinden 1 vergi nüfusu dâhil olmuştur.⁶²¹ Çırçır Mahallesi nüfus hareketliliğinin görüldüğü yerleşim yerlerindedir. Mahalleye 1 vergi nüfusu Atik Cami'i Mahallesinden, 1'i de Abdal Halife Mahallesinden yerleşmiştir. Ancak mahalleden 2 vergi nüfusu Medrese Mahallesine, 1'i de Bazarlu Beğ Mahallesine dâhil olmuştur.⁶²² Tatarlar Mahallesinden 3 vergi nüfusu Atik Cami'i mahallesi ile Haraççı Kasım Mahallesine dâhil olmuştur. Tatarlar Mahallesine Babalu köyünden 1 vergi nüfusu dâhil olmuştur.⁶²³

Atik Cami'i Mahallesine 2 vergi nüfusu dâhil olmuştur. Bunlar Tatarlar ve Hoca(Kayyum) Mahallelerinden gelmiştir. Hoca (Kayyum) Mahallesine 1 vergi nüfusu dâhil olmuştur. Söz konusu vergi nüfusu Dimetoka'ya bağlı Mirahur Ali Beğ köyünden gelmiştir. Mahalleden 1 vergi nüfusu Rahmanca, 1'i de Atik Cami'i Mahallesine yerleşmiştir.⁶²⁴

Halil Fakih Mahallesine kırsal kesimden 3 vergi nüfusu dâhil olmuştur.

⁶¹⁵ TD 494, s. 12.

⁶¹⁶ TD 494, s. 47.

⁶¹⁷ TD 494, s. 59.

⁶¹⁸ TD 494, s. 67.

⁶¹⁹ TD 494, s. 71.

⁶²⁰ TD 494, s.158-165.

⁶²¹ TD 494, s. 158.

⁶²² TD 494, s. 159.

⁶²³ TD 494, s. 159.

⁶²⁴ TD 494, s. 160.

Bunlardan 1'i Edirne'ye bağılı Elmalık Pir Gazi köyünden, diğlereri de Dimetoka'nın Sekban ve Kara Yakub köylerinden gelmiştir.⁶²⁵

Şehir merkezinde bulunan Köprübaşı Mahallesinden 1 vergi nüfusu Edirne'ye dâhil olmuştur. Söz konusu mahalleye Dimetoka'nın Kara Yakub köyünden 1 vergi nüfusu gelmiştir.⁶²⁶

Oruç Paşa, Manastır ve Yahudiyan Mahalleleri de nüfus hareketlerinin olduğı yerleşim yerleridir. Oruç Paşa Mahallesine Bazarlu Beğ Mahallesinden 1 vergi nüfusu dâhil olmuştur.⁶²⁷ Manastır Mahallesinden 1 vergi nüfusu Edirne şehir merkezine yerleşirken,⁶²⁸ Yahudiyan Mahallesinden 1 vergi nüfusu Dimetoka'nın Hacı Ali Viranı köyünden dâhil olmuştur.⁶²⁹

Ferecik ve Kızılağaç şehir merkezlerinden 4 mahallede nüfus hareketleri görölmektedir. Ferecikte Şerif Cami'i Mahallesinde 2 vergi nüfusu Subaşı Mahallesine,⁶³⁰ Gebran Mahallesinden 2 vergi nüfusu Edirne'ye bağılı Ahur köyüne dâhil olmuştur.⁶³¹ Kızılağaç şehir merkezinde bulunan iki mahallede de nüfus hareketleri görölmektedir. Yakub Kazan Mahallesinden 1 vergi nüfusu Şaban Fakih Mahallesine göç etmiştir. Şaban Fakih Mahallesinden 3 vergi nüfusu kazaya bağılı Dalmacık Pınarı köyüne, 2'si de Kozluca köyüne yerleşmiştir.⁶³²

b- Köyler

Kazalara tabii köylerden 95 tanesinde halkın başka yerleşim yerlerine göç ettiğı tespit edilmiştir. Defterde göç eden raiyyetin nereye yerleştiğı ya da nereden geldiğı belirtilmiştir. Ancak birçoğunun göç ettiğı ya da geldiğı yerleşim yerinin incelemeye tabii tuttuğumuz yerleşim birimlerinden olmadığı görölmüştür. Kazalarda meydana gelen göçlerde köyden köye göç olayı en yaygın olan nüfus hareketidir. Köyden kente yapılanlar da defterde görölmektedir. Kentten köye şeklinde olan nüfus hareketi çok nadirdir.

⁶²⁵ TD 494, s. 162.

⁶²⁶ TD 494, s. 161.

⁶²⁷ TD 494, s. 157.

⁶²⁸ TD 494, s. 164.

⁶²⁹ TD 494, s. 165.

⁶³⁰ TD 494, s. 278.

⁶³¹ TD 494, s. 283.

⁶³² TD 494, s. 384.

En fazla nüfus hareketi 32 köyle Dimetoka kazasında görülmektedir. Göç veren köyler Mahmudlu, Umur Beğ, Kara Yusuf, Dikenlü Taş, Derzi Viranı, Belencik, Nusredlü, Yeniköy, İncügüz, Hasekilü, Söğüdlü Depe, Arpacı Dağ Eri, Doğarlar, Hamidlü, Kozlu Depe, Ömer Viranı, Kırk, Kilisecik Yurdu, Hacı Ali Viranı, Belen Viranı, Kara Mehmed ve Yanuk Kilise'dir. En fazla göç veren köyler Belencik ile Doğarlar'dır.⁶³³ Belencik köyünden 5 vergi nüfusu göç etmiştir. Bunlardan 2'si Arpacı, 1'i Bağbozan, 1'i Eymirlü köyüne, 1'i Taşlu cemaatine dâhil olmuştur.⁶³⁴ Doğarlar köyündeki vergi nüfusunun 4'ü Kuzgun Kaya, 1'i Gökçelü köyüne yerleşmiştir.⁶³⁵ Arpacı Dağ Eri köyünden 3 vergi nüfusu Cemaat, 1'i de Akça Hisar köyüne göç etmiştir.⁶³⁶ Diğer köylerdeki göç eden vergi nüfusu 2'yi geçmemektedir.

Köylerin bazılarında kente yapılan göçler görülmektedir. Hasekilü köyünden 2 vergi nüfusu Edirne şehir merkezine yerleşmiştir.⁶³⁷ Bu durum nüfus hareketlerinin sadece civar bölgelerine değil farklı kazalara da yapıldığını gösterir. Ayrıca defterde görülen ve çalışmaya dâhil olan kazalarda hiç rastlamadığımız yer isimleri de buna örnek teşkil eder. Ayrıca İncügüz⁶³⁸ ve Kara Yusuf⁶³⁹ köylerinden 1'er vergi nüfusu Dimetoka şehir merkezine yerleşmiştir.

Bazı köyler göç almış yerleşim yerleri olarak görülmektedir. Tekür Viranı,⁶⁴⁰ Akalan,⁶⁴¹ Dikenlütaş,⁶⁴² Eğerek Depesi⁶⁴³ ve Ozanlar,⁶⁴⁴ Akça Alan,⁶⁴⁵ Arpacı Dağ Eri,⁶⁴⁶ Doğarlar,⁶⁴⁷ Mandacık,⁶⁴⁸ Yancılı,⁶⁴⁹ Kırk⁶⁵⁰

⁶³³ TD 494, s. 169-217.

⁶³⁴ TD 494, s. 198.

⁶³⁵ TD 494, s. 209.

⁶³⁶ TD 494, s. 208.

⁶³⁷ TD 494, s. 204.

⁶³⁸ TD 494, s. 202.

⁶³⁹ TD 494, s. 187.

⁶⁴⁰ TD 494, s. 170.

⁶⁴¹ TD 494, s. 183.

⁶⁴² TD 494, s. 193.

⁶⁴³ TD 494, s. 193.

⁶⁴⁴ TD 494, s. 193.

⁶⁴⁵ TD 494, s. 207.

⁶⁴⁶ TD 494, s. 208.

⁶⁴⁷ TD 494, s. 209.

⁶⁴⁸ TD 494, s. 211.

⁶⁴⁹ TD 494, s. 215.

⁶⁵⁰ TD 494, s. 217.

köyleri göç alan yerleşim yerleridir. Soğanlık, Akviran ve Bağbozan köylerinden Yancılı köyüne 3 vergi nüfusu dâhil olmuştur.⁶⁵¹ İslice köyünden 3 vergi nüfusu Akalan'a gelmiştir.⁶⁵² Diğer yerleşim yerlerine gelip yerleşmiş olan nüfus 2'yi geçmemektedir.

Bazı köyler hem göç almakta hem de göç vermektedir. Arpacı Dağ Eri köyü bu anlamda sosyal hareketliliğin en fazla görüldüğü yerdir. Köyde 4 vergi nüfusu başka köye göçmüştür. Ancak 1 vergi nüfusu Alabayır'dan, 1'i de Kuzgun Kayası köyünden gelmiştir.⁶⁵³ Kırk,⁶⁵⁴ Doğanlar,⁶⁵⁵ Dikenlütaş⁶⁵⁶ köyleri hem göç alan hem de göç veren diğer yerleşim yerleridir.

Edirne kazasına bağlı 26 köyde nüfus hareketleri görülmektedir. Bunlardan 17'si göç vermiştir. Köylerden toplam 48 vergi nüfusu başka köye ya da şehre yerleşmiştir. Akpınar, Kiliselik, Tatarlar, Doruk, Saruhan, Küçük Saruhanlu, Hamza Beğlü, Doğanlı Ahir (Bunak), Eymür Hanlu, Kemal, Yundlu, Eflak Şahin, Uruklu, İnceklü, Mihmanlar, Emreler, Şah Melik köylerinin reayasından bazıları başka mıntikalara yerleşmiştir.⁶⁵⁷ Söz konusu köylerden Tatarlar ile Uruklu köyleri en fazla göç veren yerleşim yerleridir. Köylerden toplam 22 vergi nüfusu göç etmiştir. Tatarlar'dan 6 vergi nüfusu Şahinci'ye, 4'ü Eymür Gazanlı'ya, 1'i Edirne şehir merkezine yerleşmiştir. Uruklu köyünden 5'i Hamza Beğlü'ye, 3'ü Köse Timur'a, 2'si Yeniköy'e, 1'i Edirne şehir merkezine yerleşmiştir.⁶⁵⁸ İnceklü köyünden 5 vergi nüfusu göç etmiştir. Bunlardan 2'si Hacılar'a, 1'i Çakırcı'ya, 1'i Haydarlu'ya, 1'i Küçük Ünlü'ye katılmıştır.⁶⁵⁹ Eymür Hanlu'dan 2 vergi nüfusu Hacı Danişmendlü'ye, 1'i Doğanlı Ahire, 1'i Edirne şehir merkezine yerleşmiştir.⁶⁶⁰ Diğer köylerde göç eden vergi nüfusu 2'yi geçmemektedir.

Köyden şehir merkezine göç edenler 9 vergi nüfusedir. Bunlar,

⁶⁵¹ TD 494, s. 215.

⁶⁵² TD 494, s. 183.

⁶⁵³ TD 494, s. 208.

⁶⁵⁴ TD 494, s. 217.

⁶⁵⁵ TD 494, s. 209.

⁶⁵⁶ TD 494, s. 193.

⁶⁵⁷ TD 494, s. 103-151.

⁶⁵⁸ TD 494, s. 139.

⁶⁵⁹ TD 494, s. 142.

⁶⁶⁰ TD 494, s. 127.

Emreler'de 2,⁶⁶¹ Akpınar'dan 1,⁶⁶² Kiliselik'ten 1, Tatarlar'dan 1, Küçük Saruhanlu'dan 1, Eymür Hanlu'dan 1,⁶⁶³ Eflak Şahin'den 1,⁶⁶⁴ Uruklu'dan 1 vergi nüfusu Edirne şehir merkezine dâhil olmuştur.⁶⁶⁵

Edirne'ye bağlı 12 köy göç almıştır. Bunlar Saltuklu, Sofular, Şahinci, Kiliselik, Eyne Oğlu, Ahur, Hamza Beğlü, Saru Timurcalu, Köse Timur, Emreler, Söğüdcek ve Küçük Korucu'dur.⁶⁶⁶ En fazla göç alan köyler Kilisalik, Şahinci, Sofular ve Hamza Beğlü'dür. Kiliselik köyüne toplam 15 vergi nüfusu yerleşmiştir. Bunlardan 8'i Şahinci, 6'sı Eyne Oğlu, 1'i Umur Beğ'den gelmiştir.⁶⁶⁷ Şahinci köyüne 5 vergi nüfusu Kiliselik'ten, 2'si Umur Beğ'den katılmıştır.⁶⁶⁸ Kiliselik ile Şahinci köyü kendi aralarında nüfus hareketliliğinin olmasıyla dikkati çekmektedir. Şahinci köyünden Kiliselik'e 8, Kiliselik'ten de Şahinci'ye 5 vergi nüfusu göç etmiştir. Umur Beğ'den Sofular'a 5 vergi nüfusu yerleşmiştir.⁶⁶⁹ Hamza Beğlü köyüne 4 vergi nüfusu dâhil olmuştur. Bunlardan 3'ü Uruklu, 1'i Doğancı köyünden gelmiştir.⁶⁷⁰ Diğer köylere dışardan gelen vergi nüfusu 3'ü geçmemektedir.

Kızılağaç kazasına bağlı 19 köyde nüfus hareketleri görülmektedir. Köylerin 17'sinde halk başka yere dâhil olmuştur. Bunlar Oklu, Osmanlu, Asa Gökçelü, Saru İncük, Çadırlu, Azuklu, Yeniköy, Hisarlu, Çanlı, Küçüklü, Asmalu, Köse Kalkallu, Kara Yahşilü, Uzunlu, Küreciler, Bekir Beğlü ve Bedüklü köyleridir.⁶⁷¹ En fazla göç Köse Kalkallu'da meydana gelmiştir. Köyden 4'ü Darucalı'ya, 2'si Depe Başı'na, 1'i Yokuşlu'ya, 1'i Bürkeşlü'ye katılmıştır.⁶⁷² Bediklü ve Kara Yahşilü köylerinden toplam 12 vergi nüfusu başka yere göç etmiştir. Bediklü'den 3'ü Saru İncük'e, 3'ü Küçüklü'ye

⁶⁶¹ TD 494, s. 143.

⁶⁶² TD 494, s. 103.

⁶⁶³ TD 494, s. 127.

⁶⁶⁴ TD 494, s.134.

⁶⁶⁵ TD 494, s. 139.

⁶⁶⁶ TD 494, s. 105-151.

⁶⁶⁷ TD 494, s. 111.

⁶⁶⁸ TD 494, s. 110.

⁶⁶⁹ TD 494, s. 107.

⁶⁷⁰ TD 494, s. 125.

⁶⁷¹ TD 494, s. 386-413.

⁶⁷² TD 494, s. 401.

yerleşmiştir.⁶⁷³ Kara Yahşilü'den 5'i Anbarlu'ya, 1'i Kızılağaç şehir merkezine yerleşmiştir.⁶⁷⁴

Bediklü, Saru İncük, Anbarlu ve Nusredlü göç almış köylerdir. Saru İncük'ten Bediklü'den 3,⁶⁷⁵ Anbarlu'ya Kara Yahşilü'den 5, Hisarlu'dan 3 vergi nüfusu gelmiştir.⁶⁷⁶ Ayrıca, Nusredlü'ye Bekir Beğlü'den 1 vergi nüfusu dahil olmuştur.⁶⁷⁷

Kızılağaç'ta 6 vergi nüfusu köyden şehre göç etmiştir. Bunlardan Uzunlu'dan 2,⁶⁷⁸ Bediklü'den 1, Saru İncük'ten 1, Oklu'dan 1 vergi nüfusu Edirne şehir merkezine dâhil olmuştur. Ayrıca Kara Yahşilü'den 1 vergi nüfusu Kızılağaç şehir merkezine yerleşmiştir.⁶⁷⁹

Ferecik kazasında 12 köyde nüfus hareketleri görülmektedir. Köylerde toplam 38 vergi nüfusu başka yerleşim yerlerine dâhil olmuştur. Göç vermiş olan köyler Yahya Beğlü, Yund Oğlanı, Başmakçı, Hisar Beği, Zekeriyalu, Nusred, Saruca (Sekban), Şamlu Osman, Büyük Geredelü, Aktaş (Yahşi) ve Doğancı Ahmed'tir.⁶⁸⁰ Bunlardan, Aktaş (Yahşi) köyünden 6 vergi nüfusu Durali'ye, 1'i Arap Yusuf'a, 1'i Şahinler'e göç etmiştir.⁶⁸¹ Doğancı Ahmed köyünden 5 vergi nüfusu Şah Melik'e, 2'si Ahir'e dâhil olmuştur.⁶⁸² Zekeriyalu'dan 2 vergi nüfusu Emir Ahur'a, 2'si Çakırcı'ya, 1'i Beğlü'ye, 1'i Küçük Geredelü köyüne katılmıştır.⁶⁸³ Hisar Beği (Madenlü) köyünden 1 vergi nüfusu Armud Depesi'ne, 1'i Kozluca'ya, 1'i Çeribaşı'na, 1'i de Pir Gazi'ye yerleşmiştir.⁶⁸⁴

Yahya Beğlü köyünden 3 vergi nüfusu başka yerleşim yerlerine dâhil olmuştur. Bunlardan 1'i Doğancı'ya, 2'si Sol Kol kazalarından Gümülcine'nin

⁶⁷³ TD 494, s. 413.

⁶⁷⁴ TD 494, s. 403.

⁶⁷⁵ TD 494, s. 391.

⁶⁷⁶ TD 494, s. 385.

⁶⁷⁷ TD 494, s. 408.

⁶⁷⁸ TD 494, s. 404.

⁶⁷⁹ TD 494, s. 403.

⁶⁸⁰ TD 494, s. 297-321.

⁶⁸¹ TD 494, s. 317.

⁶⁸² TD 494, s. 321.

⁶⁸³ TD 494, s. 309.

⁶⁸⁴ TD 494, s. 305.

şehir merkezine dâhil olmuştur.⁶⁸⁵

Yund Oğlanı, Şamlu Osman ve Küçük Geredelü köylerine dışardan toplam 4 vergi nüfusu katılmıştır. Bunlardan Yund Oğlanı köyüne Muharremlü köyünden 2 nefer,⁶⁸⁶ Şamlu Osman köyüne Hazarlu köyünden 1 nefer, Küçük Geredelü köyüne Büyük Geredelü köyünden 1 nefer dâhil olmuştur.⁶⁸⁷

İpsala, Keşan ve Cisr-i Ergene kazalarında toplam 9 köyde nüfus hareketleri görülmektedir. İpsalaya tabii 5 köyde reayanın farklı yerleşim yerlerine dâhil olduğu görülür. Bunlardan Arap Hızır'dan Müsellem'e 2,⁶⁸⁸ Korucu'dan İsaca'ya 1 vergi nüfusu göç etmiştir.⁶⁸⁹ Ayrıca İsaca'ya 2 vergi nüfusu Hızırca'dan,⁶⁹⁰ Balabanlu'ya 2 vergi nüfusu Ahi köyünden katılmıştır.⁶⁹¹

Köse Erdir köyünde meydana gelen göç, bireysel olmaktan çok kitlesel nitelik göstermektedir. Köyden 14 vergi nüfusu Köse Rahman'a, 7'si Yassı Ören'e, 5'i Yassı Viran'a, 2'si Hasköy'e dâhil olmuştur.⁶⁹²

Cisr-i Ergene kazasında 3 köyde göçler meydana gelmiştir. Bunlar Küçük Korucu, Saru Danişmend ve Hasçöker (Hisarlu) köyleridir. Küçük Korucu'dan Tatarlar'a 2, Tatarlardan da Küçük Korucu'ya 1 vergi nüfusu gelmiştir.⁶⁹³ Saru Danişmend köyünden Dimetoka şehir merkezine 1 vergi nüfusu göç etmiştir.⁶⁹⁴ Hasçöker köyünün tamamı Saruhan köyüne dâhil olmuştur. Köylüler eski köylerindeki çiftliklerini hala işlemeye devam etmektedirler. Ayrıca bazı hristiyan haymane toplulukları Hasçöker köyü sınırına yerleşmişlerdir.⁶⁹⁵

Keşan kazasındaki nüfus hareketliliği sadece Hüseyin köyünde

⁶⁸⁵ TD 494, s. 297.

⁶⁸⁶ TD 494, s. 298.

⁶⁸⁷ TD 494, s. 316.

⁶⁸⁸ TD 494, s. 343.

⁶⁸⁹ TD 494, s. 345.

⁶⁹⁰ TD 494, s. 348.

⁶⁹¹ TD 494, s. 354.

⁶⁹² TD 494, s. 351.

⁶⁹³ TD 494, s. 262.

⁶⁹⁴ TD 494, s. 264.

⁶⁹⁵ Mezkur karye halkı yerinden kalkub Saruhan nam vakf karyede sakin olub lakin gerü oturdukları yerden kendü çiftliklerin ziraat edüb öşürlerin dahi kendü sipahisine virürler ve karye-i mezbureye haymaneden bazı gebran gelüb karye-i mezbure sınırında mütemekkinler olub cerimeleri miri için virüb adet-i ağnamların vesair rüsumların kendü sipahisine virmek üzere defter-i cedide kaydolundu, TD 494, s. 269.

görülmektedir. Söz konusu köye Yenice'den 1, Saruhan köyünden 1 vergi nüfusu dâhil olmuştur.⁶⁹⁶

Şehir merkezlerinde görülen göçler kitlesel olmayıp bireysel türdendir. Bunlar, genellikle aynı kazanın farklı mahallelerine yapılanlardır. Göç eden şahısların genellikle imam, müezzin, müderris gibi hizmet erbabı olması yapılan göçlerin görev mahalli değişikliğinden kaynaklandığını göstermektedir.

İncelemeye tabii tuttuğumuz köylerde reayananın meydana getirdiği göçler çift bozanlık şeklinde değildir. Çünkü köylünün başka yerlere dâhil olmasına rağmen eski oturdukları yerde bulunan çiftliklerini tasarruf edip vergi yükümlülüklerini yerine getirdiklerine dair pek çok derkenar kaydı bulunmaktadır.

⁶⁹⁶ TD 494, s. 379.

SONUÇ

Osmanlılar, Rumeli'deki fetih hareketlerini müteakip bölgede yoğun bir iskân ve imar faaliyetine başlamıştır. Bölgenin iskânında sadece siyasetin değil dinin de büyük etkisi olmuştur. Şehir ve kırsal alanlarda yerleşmeye müsait olan kesimlerde kurulan tekke ve zaviyeler, bir taraftan halkın ibadethane ihtiyacını karşılarken diğer taraftan Anadolu'dan gelen halkın yerleştirilmesinde bir nevi toplanma merkezi görevi görmüştür. Gelen halk önce buralarda misafir edildikten sonra iskân edilecekleri merkeze sistemli bir şekilde nakledilmiştir. Dimetoka'nın Abdal Cüneyd mahallesi bu tür işlevi olan yerleşim yerlerine örnek oluşturur. O dönemlerde uygulanan bu faaliyetlerin tesirini XVI. yüzyılın son çeyreğinde de görmek mümkündür. Kazalarda görülen yerleşim yerlerinin cami'i, mescit, zaviye gibi dini müesseseler ile şeyh, hacı, hoca, fakih gibi sıfatlarla zikrediliyor olması bunun sonucudur. Ayrıca yer isimleri bölgeye kimlerin yerleştirildiği hakkında da ipucu vermektedir.

İncelemeye tabii tuttuğumuz kazalar içersinde şehir yerleşiminin en fazla olduğu yer Edirne'dir. Gerek şehir mimarisi gerek nüfus yoğunluğu açısından Edirne o dönemde büyük şehir statüsündedir. Müslüman, hristiyan ve yahudilerden müteşekkil olan burası hoşgörü ve inanca olan saygının görüldüğü önemli bir Osmanlı şehridir. Dimetoka kaza merkezi ise Edirne'den sonra görülen diğer gelişmiş şehirdir. İpsala, tamamı Müslüman halkın oturduğu tek şehir merkezidir.

Defter kayıtlarından edinilen vergi nüfusunun büyük kısmı kırsal kesimde oturmaktadır. Toplam 15031 vergi nüfusunun %26'sı şehirlerde %74'ü köylerde oturmaktadır. Ayrıca dini açıdan hem şehir merkezlerinde hem de köylerde nüfusun %71'i Müslüman, % 29'u ise gayrimüslimdir.

Kazalarda dikkati çeken hususlardan birisi Müslümanlarla gayrimüslimlerin genelde müşterek oturmamasıdır. Çok az yerleşim yerinde bir arada oturmakta olup buralarda da çoğunluğun Müslümanlar olduğu görülür.

Şehirlerde ve köylerde halkın kayıtlı olduğu mahallin dışındaki yerlere göç ettiği görülür. Şehirlerde görülen bu tür nüfus hareketleri kitlesel değil

bireyseldir. Göç edenlerin imam, müezzin, hatip gibi görevlilerden oluşması bu tür nüfusu hareketlerinin genelde görev mahalli değişikliğine bağlı olduğunu göstermiştir. Kırsal alanlarda bireysel göçlerin yanında bazı köylerin perakende olduğu, halkının başka yere yerleştiği tespit edilmiştir. Ancak bu tür nüfus hareketleri yine devletin kontrolü altındadır. Bunlar çiftbozanlık şeklinde olmayıp köylü nerede yerleşirse yerleşsin eski köylerindeki çiftliklerine oturdukları yerden mutasarrıftır.

Şehirlerde hâkim olan iktisadi faaliyetler ticaret, sanayi, hizmet sektörü gibi şehirlere mahsus alanlardan oluşurken köylerde neredeyse büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılığa dayanan bir üretim anlayışı görülmektedir. Hatta devlet bazı köylerde ortakçılık sistemiyle pirinç ve buğday üretimi yaparak söz konusu ürünlerin ekimini teşvik etmiştir.

Kazalarda dikkati çeken hususlardan birisinin de halkın kendi oturduğu yerleşim yerinin dışında da tarımla uğraşmasıdır. Birçok köy kendi halkının dışında haricden gelen reayanın tarımsal faaliyetlerine sahne olmuştur. Tarım alanındaki bu hareketlilik sadece bununla sınırlı değildir. Hizmet erbabı olan birçok görevli, aynı zamanda çiftlik tasaruf etmektedir. Sadece kırsal kesimde değil şehir merkezindeki imam, müezzin, hatip gibi görevliler kırsal kesimde tarımla uğraşmaktadır. Halkın tarıma olan bu ilgisi incelemeye tabi tuttuğumuz kazalarda kır yerleşim yerlerinin geniş ve verimli topraklara sahip olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Yönetim birimlerinin statüsünün değiştirilmesi hususunda devletin tatbik ettiği vergi esasının öncelikli olduğu görülür. Bazı köylerde halk köyü boşaltmış olmasına rağmen defter kayıtlarında hala köy statüsündedir. Devletin köylerin statüsüyle ilgili esas aldığı husus onların üzerine kayıtlı olan vergidir.

KAYNAKÇA

ARŞİV VESİKALARI

494 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri, 978 (1570-1571), Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Kızılağaç, Cısr-I Ergene, Keşan, Tatar Pazarı, Zağra-yı Eskihisar ve Felibe kazalarının sayımı, BOA, İstanbul.

370 Numaralı Muhasebe-I Vilayet-I Rum- İli Defteri (970/1530),C. 1,Paşa ve Vize Livaları ile Sağ Kol Kazaları, Dizin ve Tıpkı Basım, BDAGM, Ankara 2001.

İNCELEME ve ARAŞTIRMA ESERLERİ

ASLANAPA, Oktay; “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişimi”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı**, TTK Yayınları, Ankara 1965.

AŞIK PAŞAZADE; **Aşık Paşaoğlu Tarihi**, Çev. H. Nihal Atsız, MEB, Ankara 1992.

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C. 2, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

BALKANLI, Ali Kemal; **Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler**, Elhan Kitabevi, Ankara 1986.

BARKAN, Ömer Lütfi; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri”, **Vakıflar Dergisi**, C. II, Ankara 1942.

.....XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, **Kanunlar 1**, İstanbul 1945.

.....” Çiftlik”, **İA**, C.III, İstanbul 1985.

.....“Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, **İÜİFM**, C. II, S. 1, İstanbul 1940.

.....“ Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, **İÜİFM**, C.XI, İstanbul 1950.

DARKOT, Besim; “Edirne, Coğrafi Giriş”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı**, TTK Yayınları, Ankara 1965.

DELİBALTA, A. Mehmet; Rumelide İlk Başkent Dimetoka (Dimetoka Mahalleleri), Dizayn Ofset, Bursa 2007.

EMECEN, Feridun, “ Kuruluştan Küçük Kaynarca’ya”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1999.

....., **XVI. Asırda Manisa Sancağı**, TTK Yayınları, Ankara 1989.

ERGENÇ, Özer; “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, C. IV, İstanbul 1984.

....., **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

EYİCE, Semavi; “Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı**, TTK Yayınları, Ankara 1965.

EVLİYA ÇELEBİ b. DERVİŞ MEHMED ZİLLİ, **Seyahatname**, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyyid Ali Karaman- Yücel Dağlı, C. 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar- Mükler- Mukataalar, İşaret Yayınları, İstanbul 2007.

..... “Edirne” **DİA**, C. 11, İstanbul 1995.

....., Rumelide Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan, İşaret Yayınları, İstanbul 2008.

.....“Edirne Şehrinin Kurucuları”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı**, TTK Yayınları, Ankara 1965.

HOCA SADEDDİN EFENDİ; **Tacü’t-Tevarih**, C. 1, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

..... “Rumeli”, **İA**, MEB, C. IX, İstanbul 1985.

..... “ Rumeli”, **DİA**, C. 35, İstanbul 2008.

..... “ Edirnenin Fethi”, Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı, TTK Yayınları, Ankara 1965.

.....“ Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü”, **Bellekten**, C. XXIII/92, Ankara

1959.

..... “ Murad II”, **İA**, C. VIII, İstanbul 1985.

..... “ Eyalet”, **DİA**, C. 11, İstanbul 1995.

..... “ Orhan”, **DİA**, C. 23, İstanbul 2008.

İslamoğlu- İnan, Huricihan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

KIEL, Machiel; “ Ferecik”, **DİA**, C. 12, İstanbul 1995.

..... “ Dimetoka”, **DİA**, C. 9, İstanbul 1994.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; **Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

ORHONLU, Cengiz; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskanı**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.

ÖZTÜRK, Nejdet; Ferecik’in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair, TTK Yayınları, Ankara 1989.

SELEN, Hamit Sadi; “Yazma Cihannüma’ya Göre Edirne Şehri”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağanı Kitabı**, TTK Yayınları, Ankara 1965.

TANOĞLU, Ali; “İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, **TM**, S. XI, İstanbul 1960.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1989.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

ÖZET

EMEN, Huriye. 494 Numaralı Tahrir Defterine Göre Rumeli Bölgesinde Nüfus ve Yerleşme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Paşa Livası Sağ Kol Kazalarından Edirne, Dimetoka, Ferecik, İpsala, Cisir-i Ergene, Kızılağaç ve Keşan kazaları 494 numaralı tahrir defteri temel kaynak olmak üzere incelemeye tabii tutulmuştur.

Kazaların gerek şehir merkezlerinde gerekse köylerinde Osmanlı'nın bölgeyi fethiyle birlikte uyguladığı iskan politikasının tesirleri görülmektedir. Bölgenin imar ve iskanında etkili olan şahıs ya da toplulukların adını almış pek çok yerleşim yeri bulunmaktadır.

Defter kayıtlarına göre kazalarda toplam 326 köy yer almaktadır. Bunların 107'si Dimetoka, 65'i Edirne, 45'i Kızılağaç, 38'i Ferecik, 27'si İpsala, 26'sı Cisir-i Ergene ve 18'i Keşan kazasında kayıtlıdır. Bu anlamda en fazla kırsal yerleşim Dimetoka, en az yerleşim ise Keşandadır.

Köylerden 211'inde sadece Müslümanlar oturmaktayken 71'inde Hıristiyanlar görülmektedir. 44 köyde ise müşterek oturulmaktadır. Kırsal kesimde kayıtlı 11072 vergi nüfusunun 7882'si Müslüman, 3190'ı hristiyandır. Köylerde Müslümanlarla hristiyanlar genellikle bir arada oturmamaktadır. Müşterek oturulan köylerde hakim unsur hangisi ise onun sayı olarak yoğunluğu görülmektedir.

Kazalarda toplam 27 mezra kaydı bulunmaktadır. Bunlarda 9'u yakınında bulunan köyün ekinliği ile 18'i bağımsız ziraat alanlarıdır. Bazı mezralarda ziraatçı hanelerin yerleştikleri görülür.

Defterde çift olarak kaydedilen ıstılah toprağın kendisini değil onu tasarruf eden halkı ifade ettiği için kazlardaki çiftlik sayısı tespit edilememiştir. Ancak çiftlik tasarruf eden vergi nüfusu bölge topraklarının bütünlüğünü koruduğunu göstermiştir. Büyük çiftlikler ise kılıç tımarı şeklinde tevcih edilmiş olup bazıları bizzat sipahi tarafından bazıları ise sipahi adına köylü tarafından işletilmektedir.

Köylerde halkın geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve hizmet sektöründe görülen vazifelerdir.

Şehir merkezlerinde toplam 211 mahalle bulunmaktadır. Bunların 166'sı

Edirne, 21'i Dimetoka, 14'ü İpsala, 8'i Ferecik ve 2'si Kızılağaçtır. Keşan ve Cısr-i Ergene Kazasının şehir merkezleri olmayıp bunun yerine merkez kabul edilen köyleri bulunmaktadır. Mahallelerde toplam 3899 vergi nüfusu görülmektedir. Bunların 2766'sı Müslüman, 719'u Hristiyan ve 414'ü Yahudi'dir. Kızılağaç kazasının bir mahallesi dışında Müslümanlarla Hristiyanlar bir arada oturmamaktadır.

Şehirlerde hâkim olan iktisadi faaliyet alanı ticaret, sanayi ve hizmet sektöründe görülen vazifelerdir. Özellikle sanayi ve ticaretin en yaygın olduğu şehir Edirne'dir. Tahrir kayıtlarına göre şehirde toptan malzemelerin pazarlandığı hanlar ile açık pazar yerlerinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca şemhane, bozahane, yağhane, mezbaha gibi pek çok imalathane görülmektedir.

Şehir merkezlerinde cami'i, imaret, medrese, zaviye, hamam gibi pek çok dini ve sosyal müessese yer almaktadır. Bu anlamda en gelişmiş olan kaza Edirne'dir. Osmanlının eski başkentlerinden olan Edirne, XVI. yüzyılın son çeyreğinde, gelişmiş bir şehrin pek çok özelliğini taşımaktadır. Dimetoka, Ferecik ve İpsala da Edirne ile kıyaslanmasa da o dönemin gelişmiş şehirlerindedir.

Anahtar Sözcükler :

1. Tahrir Defteri
2. Rumeli
3. Edirne
4. Dimetoka
5. Ferecik
6. İpsala
7. Keşan
8. Cısr-i Ergene
9. Kızılağaç
10. Sağ Kol
11. Paşa Sancağı
12. Nüfus
13. Yerleşme

ABSTRACT

EMEN, Huriye. According to 494 Numbered Tahrir Register population and Settlement in Rumeli Region, Master, Ankara, 2010

This analyzes the districts of Edirne, Dimetoka, Ferecik, Ipsala, Cisir-i Ergene, Kizilagac and Kesan of the Right Wing of Pasha Sanjacks based on the tahrir book 494. As a result of this analysis, it can be seen that there are traces of the settlement policy implemented by the Ottoman Empire through the conquest of these districts, both in urban and rural areas.

There are many residential areas that had been named after the people who have worked towards the development and settlement of these districts. According to the records, there are 326 villages in these districts, of which 107 of Dimetoka, 65 of Edirne, 45 of Kizilagac, 38 Ferecik, 27 of Ipsala, 26 of Cisir-i Ergene and 18 of Kesan. The highest number of rural settlements has been found in Dimetoka, whereas the least populated areas appear to be in Kesan. Within the overall number of villages, 211 of the villages were mainly populated by Muslims as opposed to 71 of which were mainly populated by Christians; however, 44 of the villages were shared both by Muslims and Christians. The number of the recorded taxpayers of the rural areas was 11072, in which 7882 of them were Muslims and 3190 were Christians. Although there were 44 villages where Muslims and Christians lived together, it can be said that they, in fact, they did not mingle their residential areas.

Based on the information in the tahrir books studied, it is possible to say that there is a correlation in the villages between the religious dominance and the number of people who belong to a certain religion. All told, there are 27 hamlets in the districts of the Right Wing of Pasha Sanjaks.

The closest villages farmed 9 of these hamlets and 18 of them were substantive fields. It is documented that there are farmer communities in some of these hamlets. The even numbers of istilah implies the number of the people who farmed the fields not the fields' itself.

Therefore the number of farms could not be determined based on this information. However, this information enables us to identify that the taxpayers who farmed these lands helped the fields stay unified under the same governorship. The big farms were conferred as kilic timari. Some of these farms were farmed by sipahi himself and some of them were farmed by the villagers on behalf of sipahi.

The means of livelihood in the villages were agriculture, animal husbandry and various occupations in service sector. There are 211 neighborhoods in city centers: 166 in Edirne, 21 in Dimetoka, 14 in Ipsala, 8 in Ferecik and 2 in Kizilagac. There is no evidence that Kesan and Cisri-Ergene did not have city centers, yet some of their villages were considered as “centers.”

It's stated that there are 3899 taxpayers in the neighborhoods. 2766 of these taxpayers were Muslims, 719 of them were Christians and 414 of them were Jews. There is no evidence that the Muslims and Christians lived together in these neighborhoods, except for the one neighborhood in Kizilagac. Means of livelihood in the urban areas appear to be in trade, industry and service sector. Edirne is, Having said that, according to the tahrir books, there were also public houses and open markets for wholesale in Edirne. Additionally, there were candle houses, boza houses, oil mills and butcheries in Edirne.

Key Words:

1. Tahrir Register
2. Rumeli
3. Edirne
4. Dimetoka
5. Ferecik
6. Ipsala
7. Kesan
8. Cisri Ergene
9. Kizilagac
10. Right Wing

11. Pasha Sanjack

12. Population

13. Settlement

TABLO-2-Dimetoka Merkez Mahalleleri																				
DİMETOKA ŞEHİRİ	V.Nüfusu	Mücerred	İmam	Müezzin	Muhassıl	Zen	Der Vakıf	Şeyh	Ehl-i Berad	Yamak	Der Kira	Zaviyedar	Vakf-ı Şeyh	Müsellemler	Fakirü'l Hal	Çift	Nim	Ba Berat	Seyyid	Veledi Seyyid
Medrese M.	6		1	1	1	4	2													
Abdal Cüneyd M.	18	3	2	1				1	1	2	1									
Bazarlı Beğ M.	10	1	2	1	1	4		1	7	1	1									
Çırçır M.	10	1	3	1		3		1	1			1	3							
Tatarlar M.	16		2	2		3			5	1	4			3	1					
Haraççı Kasım M.	11	5	1	1		4	3		3											
Hoca (Kayyum Mahallesi) M.	27	2	1	1	1	7			3	5	3			2		7	6			
Köprü Başı M.	19		1				1								1					
Karagöz Beğ M.	13	3	1	1		1				1								3		
Kuyumcu M.	19	2	2	1	1	1			1	2										
Atik Cami'i M.	12	2	1	3			1		9										4	
Doğan Beğ Mescidi M.	3		1	1													1			
Halil Fakih M.	13									2					2	2	3			
Hacı Barak M.	8		1		1															1
Oruç Paşa M.	1		1	1																
Köse Papas M.	38																			
Manastır M.	19																			
Arnavudlu M.	19																			
Yahudiyen M.	29																			
Ayo Todor M.	31																			
Ayasofi M.	24																			
Toplam	346	19	20	15	5	27	7	3	30	14	9	1	3	5	4	9	10	3	4	1

TABLO-3: Ferecik Merkez Mahalleleri

	V. Nüfusu	İmam	Müezzin	Mücerred	Küreci	Muhassıl	Nim	Çift	Hatib	Korucu	Seyyid	Resmî Zemin	Küreci ve Piri Fani
FERECİK ŞEHİRİ													
Şerif Camii M.	140	2	2	29	1	1	13	7					
Şeyh Mescidi (Subaşı) M.	124	1	1	21	11		14	23	1	1			
Timur Han M.	55	1	1	14			4	3			1		
Hacı Yusuf M.	25	1	1	1				1				6	
Hayreddin M.	55	1	1	8			2	3					1
Haydar ve Mustafa Subaşı Mescidi	28	1		4	2		5	4					
Şeyh (Hacı Fakih) M.	55	1	1	7			2	5					
Gebran M.	62			8									
Toplam	544	8	7	92	14	1	40	46	1	1	1	6	1

Tablo-4 İpsala Merkez Mahalleleri

İPSALA MERKEZ MAHALLELERİ	İmam	Müezzin	Mücerred	Korucu	Zen	Yamak	Müsellem	Pir-i Fani	Canbaz	Yağcı	Küreci	Muhassıl	Bazdar	Haric ez Reaya	Canbaz Yamak ve gayrı	Celeb	Ehl-i Berad	Korucu ve Canbaz	Der Kira ve Vakıf	Kötürüm	Yamak Müsellem ve Celeb	Derkira	Seyid	Eşkincü ve Yamak	Muallim	V. Nüfusu
Mirani M.	2	2	5	1	5	4	1	1	1	1																23
Mübarek Şah M.	2	2	13	1		9	1			2	4	1	2													37
Sarac İlyas M.	2	2	25	2							11	1		2	8	1	2									56
Hasan Halife M.	1	1	1			5																				8
Atik Camii M.	1	2	5			2										1		2	3							16
Hoca Hamza M.	1	1	3			5					1															11
Debbağın M.	1	1	7									1				1				2						13
Köprülü M.	1	1	9	1							6										8	1				27
Müderriş (Mescid-i Müderriş) M.	2	2	6				1					1										3				15
Akarca M.	1	1	4			4					1															11
Bayram Beğ M.	2	2	12			4										3	2					1	2			28
İri M.	1	1	8		2	5										1										18
Kapucu M.	1	3	12								11												6	20		53
Mevlana Şeyh Muslihiddin Halife M.	1	1	2																		4				1	9
Toplam	19	22	112	5	7	38	3	1	1	3	34	4	2	2	8	7	4	2	3	2	12	5	8	20	1	324

Tablo-9 Keşan Kır Nüfusu

KEŞAN KÖYLER	Çift	Bennak	Mücerred	Nim	Duhan	Bive	Yamak	Fakirü'l-hal	İmam	Resm-i Zemin	Yamak ve Hatib	Yamak Ba Çift	Küreci	Pir-i Fani	V.Nüfusu
Mercan	37	7	11												55
Siğillü	21	3	2	3	1										30
Erikçelü	23	7	6	6											42
Müsellem Uzun						2									24
Hızır Viranı						2									29
Abdülcü	14	2	5				3	1							25
Yoğurdcu	6	1		2					1				2	1	13
Doğancı Eyne Beğ	15			8						11					34
Paşa Yiğit															6
Çukur Viranı															10
Ozan(Karahisarlu)	16	9	3	6											34
Moralı	1	2													21
Korucu	4			8			2								14
Kaba Ağaç	3	10	17	8			10								48
Koyun Depesi															24
Sofu Süleyman															26
Yeniköy															9
Hüseyin	8								1						9

Yenice	14													
Danişmendlü	20													
Yukaru Korucu	23		12	5			1		5					
Timurcalu	28	3	17	8										
Haydarlu (Yörükler)	20		13			7								
Hamza Veled-i Kurd	85	9	11	1	59		3							

Tablo-12 Edirne Hıristiyan Mahalleleri

EDİRNE HRİSTİYAN MAHALLELERİ	V. Nüfusu
Ayo Apostol M.	28
Ayo Yani Panimatkos M.	22
Ayo İstefano M.	9
Metropolit M.	22
Hristos M.	58
Abdullah Beğ Hamamı M.	51
Ozkinos M.	13
Papa Kopanos M.	40
Arhi Dimitri (Ayo Dimitri) M.	72
Kalamari M.	23
Papa Vetaç M.	6
Ayo Nikola M.	13
Ayo Yorgi M.	9
Papa Palori M.	11
Ayo Duhteni M.	30
Ayo Yani Pradormos M.	40
Korucu Doğan M.	7
Ayo Atanas M.	30
Arhi İstirankos M.	19
Toplam	503

Tablo-14 Genel Nüfus Tablosu

ŞEHİR MERKEZLERİ	Müslüman M.	Hristiyan M.	Müşterek M.	Müslüman VN.	Hristiyan VN.	Yahudi VN.
	Edirne	147	19		1966	503
Dimetoka	15	6		186	160	
İpsala	14			325		
Ferecik	7	1		237	48	
Kızılağaç	1		1	52	8	
Toplam	184	26	1	2766	719	474
KÖYLER	Müslüman K.	Hristiyan K.	Müşterek K.	Müslüman VN.	Hristiyan VN.	
	Dimetoka	40	34	33	1984	1825
Edirne	55	6	4	2042	274	
Kızılağaç	39	4	2	1157	179	
Ferecik	31	6	1	1157	282	
İpsala	24	2	1	970	116	
Cısr-i Ergene	12	12	2	264	368	
Keşan	10	7	1	308	146	
Toplam	211	71	44	7882	3190	

GENEL TOPLAM	Mahale Sayısı	Köy Sayısı	Toplam Köy VN.	Toplam Şehir VN.	Kazaların Toplam VN.	
	211	326	11072	3959	15031	

Harita

